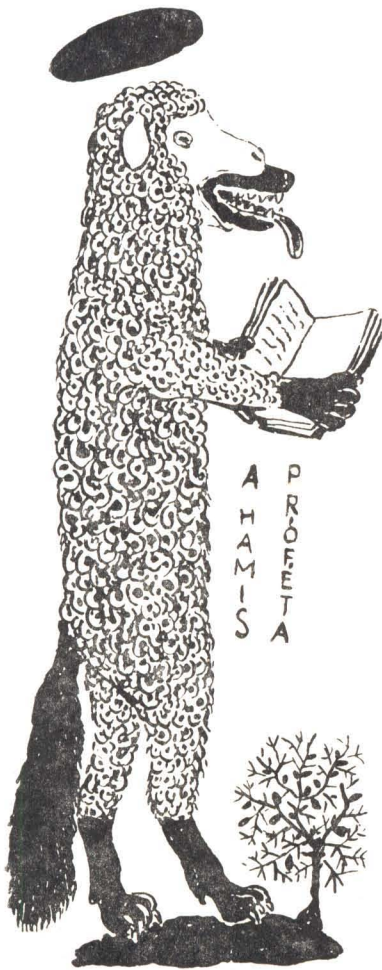

VIGILIA

1 9 7 3
október

10

Kis Monika: **Teréz, az atomkor szentje** — Lisieux-i Szent Teréz: **Szemelvények a „C” kéziratból**

Kacziba József: **Harsányi Lajos emlékezete**, Rónay László: **Harsányi Lajos és a század lírai költészete**, Harsányi Lajos: **Részletek az önéletrajzból**

Prokopp Gyula
Ipolyi Arnold

Bogdán István
Tótfalusi Kis Miklós

A hatvanéves Rónay György köszöntése

Borsos Miklós, Magyar Ferenc, Illés Endre, Vas István, Weöres Sándor, Vasadi Péter és Hegyi Béla

KRITIKA

Kolozsvári Grandpierre Emil regényei — Kiállítások Esztergomban — Bergman filmjei — Nyárvégi koncertek — Rádióbeszámoló a „Századunk útjain”-ról

KIS MONIKA	Teréz, az atomkor szentje — — — — —	649
LISIEUX-I SZT. TERÉZ	Szemelvények a „C” kéziratból — — — — —	653
KACZIBA JÓZSEF	Harsányi Lajos emlékezete — — — — —	661
RÓNAY LÁSZLÓ	Harsányi Lajos és a század lírai költészete — — — — —	662
HARSÁNYI LAJOS	Önarckép. Részletek egy önéletrajzból — — — — —	666
PROKOPP GYULA	Ipolyi Arnold — — — — —	671
BOGDÁN ISTVÁN	A betűk mestere. Tótfalusi Kis Miklós — — — — —	679
GERLEI JÓZSEF	Dolorosa (elbeszélés) — — — — —	683
ENDRE KÁROLY	Pastell (vers) — — — — —	686
TÓTFALUSY ISTVÁN	Amatőr — profi? — — — — —	687
SIMONYI IMRE	Versei — — — — —	688
RÓNAY GYÖRGY	Szellemi páros ének (vers) — — — — —	690
SZÉP GYULA	Körtemplom (fafaragás) — — — — —	717
MAGYAR GÁBOR	Az apostol (tollrajz) — — — — —	717

A HATVANÉVES RÓNAY GYÖRGY KÖSZÖNTÉSE

Borsos Miklós (illusztráció), Magyar Ferenc, Illés

Endre, Vas István, Weöres Sándor, Vasadi

Péter és Hegyi Béla (vers és próza) — — — — — 691

NAPLÓ

Rónay László: Könyvek között (Kolozsvári Grandpierre Emil: Az utolsó hullám) — 702; *D. I.*: Képzőművészet (Kiállítások Esztergomban; Radó Károly, Fischer Ernő, Lóránt János és Hock Ferenc tárlatai) — 704; *Tóth Sándor* — *R. L.*: Zenei jegyzetek (Az Állami Hangversenyzenekar koncertje Martonvásáron; Ács József orgonaestje; Lemezfigyelő; Zenei könyvek) — 705; *Ungváry Rudolf*—*Kipke Tamás*: Filmek világából — 709; *Balássy László*: Rádió mellett—képernyő előtt (Századunk útjain; „Is-ten városa”) — 713; Tájékoztató — 716; A Vigilia a nagyvilágban — 717; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 718.

NAPJAINK

Két békekongresszus közt — — — — — 701

A címlapon *Berki Viola* rajza, a hátsó II. borítón *Nagy András* munkája (Az örökség vámszedő).

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkszámra száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest, V., József nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Budapest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5.00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik.

Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

TERÉZ, AZ ATOMKOR SZENTJE

Az emberi szellem útját mérnöki pontossággal térképezi le a művészet. Egy gót vagy barokk és egy modern épület rajzait egymás mellé téve, el lehet töprengeni azon, hogy mit dobott el az ember annak érdekében, hogy művének egyetlen disze annak szerkezete legyen. Minden mai forma a ma embernek lényeglátását és lényegkeresését tükrözi. Lényeglátása a dolgok struktúrájára irányul: nem is tudja átérezni, tehát ballasztnak érzi az „odarakott” díszítő elemet. Lényegkeresése habozás nélkül vet el még áldozat árán is mindent, ami nem magából a szerkezetből fakad.

Valami ilyesmi történt az egyházban is a II. vatikáni zsinaton. Nemes, régi kincsek estek ki azon az ablakon, amelyet XXIII. János kitárt az epedve várt „friss levegő” számára. A lehullott ornamentika nyomán egyre élesebben rajzolódik ki az egyház építményének alapszerkezete: Krisztus és az ő evangéliuma, amelyen kívül minden dísz feleslegesnek érez ma már az atomkor katolikusa.

Ebben az attitűdben az emberiség fejlettségi foka legalább olyan nagy szerepet játszik, mint a történelmi szükségszerűség. Az egyedek életkorához mérve: a mai embert az élete delén, az alkotókedve teljében lévő férfihez lehet hasonlítani, akinek a figyelme csak a lényegre összpontosulhat; elsődrendű igénye, hogy nagykorúként lépjen fel élete minden vonatkozásában. Ezért esik ma úgy szó a „nagykorú kereszténységről”, mint egy magatartás alapkövetelményéről, hiszen ezt az érett kort a maga mivoltában csak érett ember képviselheti Istene, embertársa és önmaga előtt.

Újraértékelések és újrafogalmazások kora az egyháztörténelem mostani korszaka. Vannak fogalmak, amelyeket új szóval kell megjelölni, gondolatok, amelyeket újra kell kifejezni, mert a régi forma vagy elkopott, vagy eltorzult, s nem azt jelenti már, mint amit régebben jelentett. Csak azt tudjuk megfogalmazni, ami előzően megfogant bennünk, így korunknak ez a szellemi aktusa termékenységre készlet és gazdagságra hív. Amit azonban nem tudunk, vagy nem akartunk átélni, azt újramondanunk is lehetetlen: elhalásra van ítélve és szellemi hordalékká válik.

Lisieux-i Szent Teréz — akit X. Szent Pius a modern idők legnagyobb szentjének nevezett — abban a korban élt, amelyben meghirdették Isten halálát. Nietzsche kiáltására Teréz felel: élete tanúvallomás az élő Isten mellett. Tanítása előremutat: nemcsak korához, de az eljövendő századokhoz is szól. Napjainkban időszerűbb, mint valaha; mondanivalójára égető szükségünk van, nyomába szegődnünk egyre sürgetőbb.

Környezete vagy neveltetése nem predesztinálja arra, hogy egy kor tanító-mestere legyen. Kis mezővárosban, polgári családból születik, iskolázottsága mögötte marad az akkor és az ott szokásosnak is; s mégis, „doktrinájáról” ma teológusok vitatkoznak. Alakja finom és gyöngéd, s mégis, mintha vasból kovácsolták volna. (1)

Négy és fél éves korában elveszti édesanyját: látnia kell a fájdalomcsillapítót nem ismerő rákos beteg szörnyű szenvedéseit; szembekerül a koporsóval. Lelki sérülései sirós kis nebulánsvirággá teszik, s ő valami lebírhatalatlan vitalitással igyekszik szabadulni gyengesége ketrecéből. A szabadulás jó ideig reménytelen, sőt, a csapást újabb csapás tetőzi: Pauline nővére kármelita lesz, s ő ezzel második anyját is elveszti. Súlyos betegség veri le a lábáról; mibenlétét ma már nem lehet pontosan megállapítani: a talajvesztettség éppen olyan nagy szerepet játszik benne, mint a neurózis. Egy csodálatos élmény gyógyítja meg: miközben nővéreivel együtt gyógyulásáért könyörög, úgy látja, hogy a Szent Szűz szobra rámosolyog; ez a feleje áradó szeretet elmos benne minden diszharmóniát. Talpra áll — de lelki sebzettségét továbbra is magán viseli: érzékenysége és zárkózottsága megrontja emberi kapcsolatait, aggályossága megfekszi istenszeretét.

Négy esztendő vergődése után, 1886 karácsonyának éjjelén ugyanakkor, mikor a 20 éves Paul Claudel a párizsi Notre-Dame gótívelel alatt állva átéli „az ártatlanság szívbemarkoló érzését, az örök Isten-gyermekséget, egy kimondhatatlan ki-

1. Mary Francis, id. P. Stéphane Piat, Sainte Thérèse de Lisieux à la découverte de la voie d'enfance. Éditions Franciscaines, Paris, 363. old.

nyilatkozatást” —, amit hamarosan teljes megtérése követ — (2) a 14 éves Thérèse Martin a lisieux-i templom éjjeli miséjén kapja meg az erő kegyelmét, amelynek birtokában „egy óriás pályafutását” (3) kezdi meg. Megtanul úrrá lenni fájdalomán, azért, hogy ne rongtsa meg a másik örömét; ezt „megtérésnek” nevezi, érzékeltetve, hogy minden megtérésnek egy a lényege: a szeretet vegye át a lélekben a vezérszólalmot. Teréz nőisége kiteljesedik ezen a karácsony éjjelen, mert megtanulja adni magát: lélekben anyává érik. Most már egyre égőbb a vágya, hogy lelkeket mentsen: kármelita akar lenni. „Megtérése” első évfordulóján, 15 éves korában szeretne a Kármelbe lépni, s mikor ennek megvalósítása rokonai és az egyházi hatóságok részéről egyaránt ellenállásba ütközik, egy gyermekleánynál hallatlan szívóssággal szerez érvényt akaratának: édesapja segítségével Rómába utazik és magához XIII. Leó pápához fordul korengedélyért.

1889. április 9-én lép be a lisieux-i Kármelbe, ahol két nővére már apáca. „A szenvedés kitért a szememre és a karját s én szerelmesen vettem bele magamat” — írja visszaemlékezéseiben. (4) Az erőszékü és gyakran szeszélyes főnöknő, Gonzagáról nevezett Mária anya semmiben sem kiméli a fiatal jelöltet, akinek lassan kenyeré lesz a megnevelés és a megaláztatás. Édesapján ismételt agyvérzések és bénulások nyomán elhatalmasodik az agyérelmeszesedés: elmeorvóintézetben kell kezeltetniük, ahol Louis Martinnak három évig, amíg újra házi ápolásba nem vehetik, „a kelyhek legkeserűbbikét, legmegalázóbbikát” (5) kell kiinnia. Mindezeket a szenvedéseket Teréz mint drágaköveket rakja fogadalomtételkor lelke menyasszonyi ruhájára, melyet Jegyvesének készít. (6) A tudatosan és örömmel vállalt szenvedésben megéri a lelke, túlérzékenységet és aggályosságot önuralom és derű váltja fel. 20 éves korában másodújoncmesternői megbízást kap Gonzagáról nevezett Mária anya mellett, növendékei között van nála nyolc évvel idősebb is. Ekkor már nővére, Pauline (Jézusról nevezett Ágnes anyja) a perjelnö: az ő megértő vezetése sokat könnyít életén. Nevelői tisztének finom lélektani érzéssel és kemény szeretettel tesz eleget; ez megszerzi számára Mária anya elismerését és szeretőbb bánásmódját is.

Teréz élete kiteljesedik; sajátos légkör alakul ki körülötte. Verseit megtanulják és éneklük. Remek utánczó- és előadó-készségére felfigyelnek; egy Jeanne d'Arc-ünnepélyre színdarabot íratnak vele; ő a főszereplő. Gonzagáról nevezett Mária anya egyszer fényképet küld róla egy másik kármelita kolostornak; a kép hátára ezt a jellemzést írja: „Kármel ékszere, kedves benjaminja. Nagy és erős, de az arca egy gyermeké, a hangja dallamos, a beszéde is; bölcsessége, fejlettsége, éleslátása pedig olyan, mint egy ötvenévesé. Mindig nyugodt lélek, tökéletes ura önmagának, mindenben és mindenkivel szemben. Kis „enyúljhozzám szent”, akinek az ember gyónás nélkül adná oda a Jó Istent, de akinek a tarsolya mindig tele van tréfával, annak a részére, akinek csak tetszik. Misztikum, komikum, minden jól áll neki. El tudja érni, hogy könnyezzen az áhítattól, de ugyanúgy azt is, hogy pukkadozzon a nevetéstől a rekreáción.” (7)

Louis Martin halála után belép a Kármelbe a Teréznél négy évvel idősebb Céline is, akinek szintén ő lesz a lelki vezetője. (Léonie, az ötödik nővér, Caenban vizitációs apáca.) A pihenőórák alatt oly szívesen, lebilincselően mesél nővéreinek közös gyermekkori élményeiről, hogy Ágnes anyja megbízza: foglalja írásba emlékeit. Így jött létre Teréz első önéletrajzi kézírata, az Ágnes anyához szóló „Tavaszi történet”, mely egy év alatt készült el a durva házimunka apró szüneteiben, el-ellopott pihenőórák alatt. Ez a finom önábrázolás — annak ellenére, hogy irodalmi igény nélkül készült — a legjelentéktelebb eseményekkel is ki tudja rajzolni a lélek nagy történéseit.

Életének hatósugara egyre növekszik: „fiútestvér” adnak neki; megbízzák, hogy levelezzon egy fiatal misszionáriussal és támogassa őt hivatásában. Kialakul „doktrinája”, a „kis út”, amelyet nem tudott volna tanítani, ha elsősorban ő maga meg nem élte volna. 1896. április 2-án, Nagycsütörtök éjjelén váratlanul vérhányás fogja el, mely után csakhamar úgy érzi: elvesztette hitét. Belső élete ezután már csupa szárazság, csupa hitért folytatott küzdelem. Ennek gyümölcseiben ha-

2. id. M. D. Poinset, Thérèse de Lisieux, témoin de la foi. Société Nouvelle des Éditions G. R., Paris, 164. old.

3. Manuscrits Autobiographiques, de Sainte Thérèse de l'Enfant — Jésus, préface de François de Sainte — Marie, o. c. d. Office Central de Lisieux, 1957, 115. old.

4, 5, 6. Manuscrits Autobiographiques, 174., 182. és 187. old.

7. Visage de Thérèse de Lisieux. Office central de Lisieux, 1961. I. köt., 14. old.

marosan újabb „fiútestvér”, egy másik missziós atya is részesül. 1896 szeptemberében, egy lelkigyakorlaton nagy megvilágosításokat kap hivatását illetőleg, s mikor legidősebb nővérének, Máriának beszél erről, az megkéri: írja le, amit elmondott. Teréz engedelmeskedik és három nap alatt megírja második („B”) kéziratát, a Szent Szívről nevezett Mária nővérhez intézett, az istenszeretetről szóló levelét. Ez a himnikus szárnyalású írás Teréz legtudatosabban megszerkesztett, legkölthetőbb műve, a misztika gyöngyszeme.

1897 tavaszán állapota válságosra fordul: kitör rajta a tüdő-tuberkulózis. A kor primitív gyógyszerei és gyógykezelései csak hiábavaló gyötrelmet jelentenek a számára. Nővérei látják, hogy menthetetlen. Ágnes anya jegyezni kezdi szavait, jótanácsait, életének epizódjait. Gonzagáról nevezett Mária anya, aki most újra perjelno, Ágnes anya kérésére meghagyja neki, hogy folytassa önéletrajzát. Teréz megkezdi harmadik kéziratát, mely szerzetesi élményeiről szól s amelynek tárgya az emberszeretet. Ez a befejezetlenül maradt mű a hattýdala. Nehezen ír, hiszen magas láza van és vérhányás kínozza; kapkodva, hiszen a halállal fut versenyt. Július 8-án állapota újra rosszabbodik, beszállítják a betegszobába; ettől fogva állandóan ágyban fekszik és csak ceruzával írhat, de ír, lihegve és fulladozva is, mert úgy érzi: mondanivalójának küldetése van. Július 11-én állandó légszomja miatt abba kell hagynia az írást; élőszóval fejezi be a kéziratot. Megmondja Ágnes anyának, hogy mit írjon még hozzá s megkéri: tegye közzé a halála után önvallomásait. „Anyám, ezek a lapok sok jót fognak tenni. Az emberek jobban fogják ismerni Isten jóságát.” (8) Tudatában van azonban annak, hogy írása nemcsak befejezetlen: fésületlen is. Felhatalmazza nővérét, hogy javítsa át és tegye hozzá, vagy vegye el belőle azt, amit jónak lát.

Hat hét múlva, szeptember 30-án meghal, 24 éves korában, önként és szeretetből vállalt, cselekvő halállal.

Ágnes anya úgy érzi, hogy az ő küldetése Teréz küldetésének szolgálata. Hogy olvasmányosabbá tegye, átcsiszolja a kéziratokat; hozzájuk fűz egy-egy gyermekkori epizódot, kihagy belőlük apróságokat, melyeket nem tart „szalonképessnek”. Csakhamar megjelenik az „Egy lélek története”, amely a kor — és főként Lisieux, a kisváros — ízlésének megfelelően a késői francia romantika köntösébe bújtatja, átrendezi és regényformába önti Teréz mondanivalóját. Külön fejezetben vallanak a szerzetestársak Teréz kolostori életéről és hősies haláláról, helyet kapnak imái, versei, rajzai, levelei, Céline-festette arcképei is. Az újabb és újabb kiadások egyre bővülnek a boldoggá-, majd a szenttéavatás folyamán elhangzott pápai beszédekkel, XI. Pius homíliájával, s a Rózsaszeóvel: a Szent közbenjárására történt csodák leírásával. Csak egy valamin nem változtatott Ágnes anyja: Teréz tanításán. A mai köztudatban sajnálatosan elterjedt az a tévhit, hogy Lisieux-i Szent Teréz kézíratait „meghamisították”. E sorok írója összevetette az Önéletrajzi Kéziratot az „Egy lélek története” több francia kiadásával is, de a terézi mondanivalót érintetlennek találta. Nem szabad elfelednünk, hogy Teréz tanítása az Ágnes anya-adta formában tette meg hódító útját. Az „Egy lélek története” 35 nyelvre lefordítva, hallatlan gyorsasággal, milliós példányszámokban terjed világszerte.

És volt, aki tudta tudatlanra is venni a sallangokat! Edith Stein, a filozófiatanár, a Husserl-tanítvány, az Auschwitzban mártírhalált halt kármelita így ír 1933-ban egyik barátnőjének, akit valósággal megbotránkozottatott az „Egy lélek története” édeskés stílusa: „Meglep, amit a kis Terézről írsz. Nem képzeltem eddig, hogy így is lehet beszélni róla. Nekem az egyetlen benyomásom az, hogy vele egy olyan emberi élet áll előttem, amelyet kizárólagosan és teljesen, végéig áthatott Isten szeretete. Ennél nagyobbat nem ismerek és egy kicsit én is ezt akarom, amennyire csak lehet, belevinni az életembe és a környezetem életébe.” (9)

Edith Stein azonban csak egy volt, és hozzá hasonlók is csak kevesen voltak. Fél évszázaddal Teréz halála után — értékei ellenére is — már giccsszámba megy az „Egy lélek története”. Az agg Ágnes anyja és az agg Céline tisztán látja, hogy ha annak idején egy kor és egy ízlés számára azzal tették is hozzáférhetővé a terézi mondanivalót, hogy hozzányúltak, most egy másik kor és egy másik ízlés számára azzal tehetik hozzáférhetővé, hogy nem nyúlnak hozzá. Céline indítványozza, hogy ki kellene adni az impúrumokat, mégpedig minden változtatás

8. Manuscrits Autobiographiques. Préface, 13. old.

9. id. P. Stéphane Piat, id. m., 362. old.

nélkül. Ágnes anyának pedig — aki halálát érzi közeledni — van alázata hozzá, hogy megbízta hűgát: tegye közzé azokat halála után, *az ő nevében*.

1956-ban jelenik meg az Önéletrajzi Kéziratok fotokópiás kiadása és ennek nyomán 1957-ben, a nagyközönség használatára, annak tökéletesen hű, nyomtatott mása. Ez a könyv, melyet Céline festményei helyett eredeti fénykép díszít, időrendben s a maga érintetlenségében teszi közzé Teréz önvallomását. Különállónak hagyja és keletkezési sorrendje szerint A-val, B-vel és C-vel jelöli a három kéziratot, szerkezete mégis világosabb, mint a 12 fejezetes regényé volt: Teréz először hivatásának kialakulásáról, majd az istenszeretetről és az emberszeretetről beszél. Nem simítja el a nyers és sokszor zsúfolt mondatok egyenetlenségeit, nem korrigálja a bizonytalan helyesírást és a rapszodikusan kezelt írásjeleket, a kis- és nagybetűk játékát, de emberközelségbe hozza a Szentet, akinek mondanivalója így az élőszó erejével hat.

Mit mond hát Teréz a ma emberének? Ő is ki akar lépni önmagából, valamilyen képpen több akar lenni önmagánál: szentté akar lenni. Egyfelől a nagyobb-levés igényét érzi parancsolóan, másfelől kicsinységét és tehetetlenségét tapasztalja — ilyen két pólus közt feszül ki a léte, és ez a feszültség az Isten-én kapcsolat és az Atya-gyermek kapcsolat egygyválásában oldódik fel.

Az atya szereti gyermekét: föléje hajol és megteszi helyette, amire az nem képes. A gyermek szereti atyját: reá hagyatkozik, karjában biztonságban érzi magát. Minél kisebb a gyermek, annál jobban atyjára van utalva, annál többet vár tőle, atya pedig annál jobban föléje hajol, annál többet tesz meg helyette és érte, minél kisebb a gyermeke. A gyermeki sajátosság, és az atyai sajátosság kirajzolja és kölcsönös megnyilatkozásra készíti egymást. Ha gyermekké tesszük magunkat, alkalmat teremtünk arra, hogy Isten adhassa önmagát, s minél többet kívánunk szeretetének bőségéből, annál kisebbé kell tennünk magunkat.

„Tennünk”, — mert az istengyermekség nem állapot, hanem tett. Teremtő cselekedet: nem hagyja felhasználatlanul a Gondviselő Jóságot, teret nyit neki, magára hívja, forrászatja. Messze áll a quietizmustól; elhatározást, erőfeszítést, éberséget igényel, mert a mindenkori gőgöt kell visszavernie; s azzal megküzdieni: a legnagyobb emberi feladat.

Jézus sem kicsinységről, hanem kicsivé-válásról beszél, szavai kizárnak minden passzivitást: „Bizony mondom nektek, hogy ha *meg nem változtok* s nem *lesztek* olyanok, mint a gyermekek, nem mentek be a mennyek országába. Aki tehát *kicsiny lesz*, mint ez a gyermek, az a legnagyobb a mennyek országában.” (10) Kicsivé *válni* csak olyan ember tud, aki előzőleg már felnőtt. A keresztény ember számára — Mauriac szerint — az istengyermekség nem hiányosság vagy tapasztalatlanság, hanem szellem, kegyelem, képesség arra, hogy meg tudja érteni: mi az, ami Istentől való, hogy meg tudja őt ismerni valami egészen másfajta megismeréssel, mint a filozófusok és a bölcsek. (11)

Ez a „másfajta megismerés” a „kis út”: a bizalom, az Istenre-hagyatkozás, a hála útja. „Arany egyszerűségű út, amiben semmi sem gyermeces, csak a neve” (XI. Pius). Nem infantilizmus kell hozzá, hanem „nagykorú kereszténység”. Tulajdonképpen azonos a Szent Pál-ajánlotta „mindennél magasztosabb úttal”, (12) amelyen kicsérelődik a személyes, a végtelen, az ingyenadott, az embert kereső szeretet a hívő, a formálódni és formálni akaró, a magát Istennek adó szeretettel. Őszinte szívvel *átlátni* létünk korlátait, *elfogadni* nyomorúságait, *letenni az atyai kézbe* mindazt, amit átláttunk és elfogadtunk: innen fakad a keresztény szabadság és a keresztény öröm.

„Nagyobbá tennem magam: lehetetlenség” (13) — írja Teréz. Aki kicsivé *teszi magát*, végtelen térre bukkan, de fálnak ütközik, aki a nagyralátás mítoszait kergeti. Erőfeszítése nemcsak céltalan, de értelmetlen is: a szeretet mérlegén egyforma súllyal esik latba a „nagyvonalú” és a „jelentéktelen”. Aki tehát szeret, az ne érezze alacsonyabb rendűnek magát, ha csak apróságra telik erejéből. *Mindezt megtett*, ha hűséges volt a hétköznapiakban, ha megbecsülte a kézzelfoghatót. „Jézusnak nincs szüksége a műveinkre, egyesegyedül a szeretetünkre...” (14)

10. Máté, 18,3-5

11. François Mauriac; Ce que je crois. Grasset, Paris, 26. old.

12. I. Kor., 12, 31.

13. Manuscrits Autobiographiques, 240. old.

14. Manuscrits Autobiographiques, 219. old.

„Az Isten-probléma emberi probléma... olyan teljes probléma, amelyre megoldást mindenki egész életével ad” (Sartre). (15) Isten-problémáját Teréz is az életével oldotta meg. Azzal, hogy a szürkét, a semmitmondót szeretetével átitatva Istenhez emeli, természetfölöttivé avatja a mindennapokat. (16) Istennel való találkozásának helyévé és idejévé az evilágot és a jelen pillanatot teszi; ezzel a ma keresztényének, a világ felé forduló kereszténynek az eszményképét mintázza meg.

„Partra juttat bennünket” — mondotta róla XXIII. János. (17)

15. J.-P. Sartre: „Gide vivant” id.: Szabó Ferenc (Az ember és világa, Róma, 1969, 48-49. old.)
16. Daniel—Rops, Un combat pour Dieu, Fayard, 883. old.
17. Les annales de Sainte Thérèse de Lisieux, juillet-août 1963, p. 3. ref. P. Stéphane Piat, id. m. 363. old.

LISIEUX-I SZENT TERÉZ

SZEMELVÉNYEK A „C” KÉZIRATBÓL

...mindig vágytam arra, hogy szent legyek, de jaj, mikor a szentekkel összehasonlítottam magam, mindig megállapítottam, hogy köztük és köztem ugyanaz a különbség, mint az égbevesző hegycsúcs és a hitvány homokszem között, amelyen a járókelő lába tapos; ahelyett, hogy elcsüggedtem volna, ezt mondtam magamnak: a Jó Isten nem sugallhat megvalósíthatatlan vágyakat, törekedtem hát életszentségre kicsinységem ellenére is; nagyobbá tennem magam lehetetlenség, el kell viselnem magam olyannak, amilyen vagyok, minden tökéletlenségemmel együtt; de meg akarom keresni a módját, hogy az Égbe jussak, és pedig egy kicsi, nagyon egyenes, nagyon rövid, egy egészen új kis úton keresztül. A találmányok századában élünk, most már nem kell fáradságosan róni az emelet lépcsőit, a gazdagoknál előnyösen helyettesíti ezt a lift. Én is szeretnék egy felvonót találni, hogy Jézusig emelkedjem, mert túlságosan kicsiny vagyok ahhoz, hogy a tökéletesség meredek lépcsőfokait járjam. Utbaigazítást kerestem tehát a szent könyvekben a felvonóra, vágyaim tárgyára vonatkozólag, és ezeket a szavakat olvastam le az Örök Bölcsesség ajkáról: Ha valaki EGÉSZEN KICSI, jöjjön hozzám. Én tehát jöttem, megsejtve, hogy megtaláltam, amit kerestem, és tudni akarván, én Istenem, hogyan bánz azzal az egészen kicsivel, aki felel a te hívásodra, tovább kutattam, és íme, ezt találtam: *Mint ahogy az anya ringatja gyermekét, úgy vigasztallak meg én téged, keblemen hordozlak majd és térdemen ringatlak téged.* Ennél gyengédebb, ennél dallamosabb szavaknak soha nem örvendett még a lelkem; a felvonó, amelynek egészen az Égig kell emelnie engem, a té két karod, ó Jézus! Ehhez nem szükséges nagyobbodnom, ellenkezőleg, az kell, hogy kicsi maradjak, egyre inkább azzá legyek. Ó, én Istenem, Te megcségyenítetted a reményeimet, én pedig irgalmadat akarom megénekelni.

*

Szeretett Anyám, ön nem félt azt mondani egyszer, hogy a Jó Isten megvilágosítja a lelkemet, sőt, hogy *évek* tapasztalatait adja nekem... Ó, Anyám! *túlságosan kicsiny* vagyok ahhoz, hogy hiú lehessen most, és ahhoz is *kicsiny* vagyok, hogy szép mondatokat gyártsak azért, hogy ön azt higgye: nagyon alázatos vagyok: inkább egészen egyszerűen elismerem, hogy a Mindenható nagy dolgokat vitt végbe isteni Anyja gyermekének a lelkében, s a legnagyobb az, hogy megmutatta neki a *kicsinységét*, a *tehetetlenségét*. Szeretett Anyám, ön jól tudja, a Jó Istennek úgy tetszett, hogy sokféle megpróbáltatást bocsásson a lelkemre; sokat szenvedtem, mióta a földön vagyok, de ha gyermekkoromban szomorúan is szenvedtem, most már nem szenvedek így többé, hanem örömben és békességben; én igazán boldog vagyok, hogy szenvedek. Ó, Anyám, ismernie kell a lelkem minden titkát ahhoz, hogy ne mosolyogjon, mikor ezeket a sorokat olvassa, mert ha külszín után ítélünk: van-e kevésbé megpróbált lélek az enyémnél?... Ó hogy ha láthatóvá válnék az a megpróbáltatás, amely miatt egy éve szenvedek, milyen megdöbbenést keltene!

Kedves Anyám, ön tud erről a megpróbáltatásról, de mégis tovább beszélek róla, mert nagy kegyelemnek tartom, melyet az ön áldott Perjelsége alatt kaptam.

A múlt évben a jó Isten megadta azt a vigasztalást, hogy a húsvéti böjtöt teljes szigorában tarthassam meg, soha még ilyen erősnek nem éreztem magam, és ez az erő egészen Húsvétig kitarított bennem. De Nagypénteken Jézus meg akarta adni nekem a reményt, hogy nemsokára láthatom őt az Égben... Ó! milyen édes számomra ez az emlék!... Miután éjfélig maradtam a Sírnál, visszatértem kis cellánkba, de éppen csak hogy párnára tettem a fejemet, mikor úgy éreztem, mintha valami hullám hömpölyögne, hömpölyögne bugyborékolva egészen az ajkamig. Nem tudtam, mi az, de azt hittem, hogy talán meghalok és a lelkemben eláradt az öröm... De mivel a lámpánkat már elfújtam, azt mondtam magamnak: várnom kell reggelig, hogy megbizonyosodhassam boldogságom felől, mert úgy rémlett, hogy vért hánytam. (1) A reggel nem váratott sokáig magára, s mikor felébredtem, rögtön arra gondoltam, hogy valami örvendetes dolgot fogok megtudni s az ablakhoz közeledve megállapíthattam, hogy nem csalódtam... Ó, nagy öröm töltötte el a lelkemet, mélységesen meg voltam győződve arról, hogy Jézus halálának évfordulóján hallatta velem első hívó szavát. *Olyan volt ez, mint egy édes és távoli zsongás, amely a Jegyes érkezését jelezte nekem.*

Igen nagy buzgalommal vettem részt a Primán és a Káptalanon. Siettem, hogy sorra kerüljek, hogy miközben bocsánatot kérek Öntől, (2) bizalmasan elmondhassam, szeretett Anyám, reményemet és boldogságomat; hozzátettem azonban, hogy egyáltalán nem szenvedek (ami igaz is volt), és könnyörögtem, hogy ne tegyen kivételt velem. Valóban meglett az a vigasztalásom, hogy az egész Nagypénteket úgy tölthettem el, ahogyan kívántam. Soha ennyi gyönyörűségemet nem találtam a Kármel szigorában, a remény, hogy az Égbe megyek, határtalan ujjongással töltött el. Mikor elérkezett ennek a boldogságos napnak az estje, pihenni kellett térni, a jó Jézus ugyanúgy jelezte, mint az előző éjszakán: nincs messze, hogy átlépjek az Örök életbe... Én akkor oly eleven, oly tiszta hitnek örvendtem, hogy az Ég eszméje volt minden boldogságom; nem tudtam hinni, hogy lehessenek egyáltalán olyan istentelenekek, akiknek nincs hitük. (3) Úgy hittem, hogy saját gondolatuk ellen beszélnek, tagadva az Ég létezését, a szép Mennysországot, ahol Isten Maga szeretne örök jutalmuk lenni. Az annyira örömteli húsvéti napokban Jézus megéreztettem velem, hogy valóban vannak olyan lelkek, akiknek nincs hitük, akik visszaélve a kegyelemmel, elvesztik ezt a drága kincset, az egyedüli tiszta és igaz örömök forrását. Megengedte, hogy lelkemet a legsűrűbb sötétség árasssa el, és hogy a számomra oly édes Mennysországon gondolata most már csak küzdelem és kinszenvedés tárgya legyen... Kellott, hogy ez a megpróbáltatás ne csak néhány napig, néhány hétig tartson, kellett, hogy csak a Jó Isten kijelölje órákban érjen véget és... nem jött még el az óra... Szeretném, ha ki tudnám fejezni azt, amit érzek, de jaj! azt hiszem, Tehetetlenség. Csak az tudja megérteni ennek a komor alagútnak a sötétségét, aki átutazott rajta. Meg fogom próbálni mégis, hogy megmagyarázzam egy hasonlattal.

Tegyük fel, hogy sűrű ködbe burkolt országban születtem, soha nem tárult elém a természet nevető arca, melyet előnt, átfórnál a ragyogó Nap; igaz, gyermekkorom óta hallom, hogy beszélnek ezekről a csodákról, tudom, hogy az ország, ahol vagyok, nem az én hazám, s hogy van egy másik, amely felé szüntelenül törekednem kell. Ez nem afféle história, amelyet annak a szomorú országnak egyik lakója talált ki, amelyben én vagyok, ez a való igazság, mert a ragyogó Nap országának a Királya jött el és élt 33 évig a sötétség országában; jaj! a sötétség egyáltalán nem értette meg, hogy ez az Isteni Király a világ világossága... De Uram, a te gyermekek megértette a te isteni világosságodat, bocsánatot kéri testvérei számára, elfogadja, hogy addig eszi a fájdalom kenyerét, ameddig csak

(1) „Hol az a stoikus — jegyzi meg Mauriac —, aki képes volt valaha is ekkora önsanyargatásra? Vér vagy nem vér? Eletről vagy halálról van szó. Az Okos Szűz mégsem gyűjtja meg lámpását és békességben marad a Nagycsütörtök sötétjében.” Id. Daniel—Rops: Un combat pour Dieu, 889. old.

(2) Nagypénteken a perjelő Anya a felebaráti szeretetről tartott beszédet és a nővérek, egymást megcsókolva, bocsánatot kértek egymástól.

(3) Teréz itt a valóságos hitetlenekekről beszél; nem azokról, akik nem tudnak, hanem azokról, akik nem akarnak hinni.

akarod, és nem akar felkelni ettől a keserűséggel megrakott asztaltól, ahol a bűnösök esznek, míg csak el nem jön az a nap, amelyet te jelöltél meg... De éppen ezért, nem mondhatja-e saját nevében, testvérei nevében: „*Irgalmazz nekünk, Uram, mert szegény bűnösök vagyunk!*” Ó, Uram, bocsáss el bennünket megigazultán... Hogy azok, akiknek nem világít a Hit fényes lángja, mind lássák tűndökölni végre... Ó, Jézus, ha kell, hogy az általuk beszennyezett asztalt egy téged szerető lélek tisztítsa meg, szívesen eszem ott egyedül a megpróbáltatás kenyerét, ameddig csak be nem kegyeskedel vezetni engem a te ragyogó királyságodba. Az egyetlen kegyelem, amit kérek tőled, az, hogy soha ne bántsalak meg téged!...

Szeretett Anyám, amit írok, annak nincs folytatása; az én kicsi történetem, amely tündérmeséhez volt hasonló, egyszerre csak imádsággá változott; én nem tudom, hogy érdeklik-e ezek a zavaros és rosszul kifejezett gondolatok. De végül is, Anyám, én nem azért írok, hogy irodalmi alkotást hozzak létre, hanem engedelmességből, s ha antatom is önt, legalább láthatja, hogy gyermeke jóakaratról tett tanúságot. Csüggedés nélkül folytatom tehát kis hasonlatomat ott, ahol elhagytam. Azt mondtam, a bizonyosság, hogy egy napon majd messzire kerülök a szomorú és sötét országból, adva volt számomra gyermekkorom óta; nemcsak hogy hittem, azok után, amiket nálamnál okosabb emberek szájából hallottam, hanem éreztem is a szívem mélyén a vágyakozást egy szebb vidék után. Ugyanúgy, ahogyan lángesze megérezte Kolumbusz Kristóffal, hogy létezik egy új világ, akkor, mikor még senki sem álmodott róla, úgy éreztem én, hogy egy másik föld egy napon biztonságos lakóhelyül fog majd szolgálni nekem. De egyszerre csak a köd, amely körülfogott, még sűrűbbé vált, behatolt a lelkembe és úgy beborította, hogy már nem vagyok képes fellelni benne az én Hazám annyira édes képét, minden eltűnt! S mikor pihentetni akarom a vaksötétben elfáradt szívemet annak a fényes országnak az emlékezetével, amely felé töreksem, győtreimem megkészeződik; úgy tetszik, hogy a sötétség a bűnözők hangján csúfolódva azt mondja: „Te fényről álmodol, olyan hazáról, amely a leglágyabb illatokban fürdik, álmodol arról, hogy mindörökké bírod majd ezeknek a csodáknak a Teremtőjét; hiszed, hogy egy napon kilépsz majd a ködből, amely most körülvesz! Rajta, rajta, örvendj csak a halálnak, amely megadja neked, nem ugyanazt, amit remélsz, hanem egy még mélysegebb éjszakát, a megsemmisülés éjszakáját.”

Szeretett Anyám, az a kép, amelyet a lelkemet körülvevő sötétségről akartam adni, éppen olyan tökéletlen, mint egy vázlat a modelljéhez hasonlítva, de mégsem akarok hosszabban írni róla; félek, káromlom Istent... félek, hogy már eddig is sokat beszéltem erről...

Ó, bocsássa meg Jézus, ha fájdalmat okoztam neki, de ő jól tudja, hogy bár nincs részem *Hitből eredő örömeiben*, megpróbálom, hogy legalább hitből eredő tetteim legyenek. Azt hiszem, egy év óta többször indítottam fel magamban a hitet, mint azelőtt egész életemben. Minden új küzdelem alkalmával, mikor azért jön ellenségem, hogy kihívjon, bátran viselkedem; tudva, hogy gyávaság párbajfí vinni, hátat fordítok ellenfelemnek, nem méltatva őt arra, hogy szembenézzek vele; és Jézus felé futok, s megmondom neki, hogy kész vagyok rá, hogy az utolsó cseppig kiontsam a véretem s így valljam meg: van *Mennország*. Megmondom Neki: boldog vagyok, hogy nem örülhetek itt a földön ennek a szép *Mennország*-nak, azért, hogy Ő egy örökkévalóságra megnyissa azt a szegény hitetlenek számára. Még ennek a megpróbáltatásnak az ellenére is, amely elrabol tőlem *minden gyönyörűséget*, elmondhatom magamról: „*Uram, te ÖRÖMMEL halmozol el engem, BÁRMIT tégy is*. Mert van-e nagyobb öröm, mint szenvedni a te szeretetedért? Minél bensőségesebb a szenvedés, minél kevésbé tűnik fel a teremtmények szemelőtt, annál több örömet okoz neked, ó Istenem! De hogyha — ami lehetetlen — te magad sem tudnál a szenvedésemről, még mindig boldog lennék ennek a szenvedésnek a birtokában, ha általa megakadályozhatnék vagy kiengesztelhetnék akárcsak egyetlen bűnt is, amelyet a Hit ellen követnek el...”

Szeretett Anyám, talán úgy tűnik fel ön előtt, hogy eltúlzom a megpróbáltatásomat; valóban, ha azok után az érzések után ítélem, amelyeket az idén írt verseimben fejeztem ki, vigasztalásokkal eltelt léleknek kell látszanom ön előtt, aki előtt szinte széthasadt a hit fátyola; pedig ... nem fátyol az számomra már, fal az, mely az égig ér és eltakarja a csillagos égboltot... Mikor a *Mennország* boldogságáról, Isten örök birtoklásáról éneklek, semmiféle örömet nem érzek, mert egészen egyszerűen arról éneklek, amit HINNI AKAROK. Igaz, hogy néha jön

egy kis napsugár, belevilágít a sötétségbe, olyankor kihagy a megpróbáltatás *egy-egy pillanatra*, de aztán ennek a napsugárnak az emléke, ahelyett, hogy örömet okozna, még sűrűbbé teszi sötétségemet.

Ó, Anyám, soha ennyire nem éreztem, milyen édes és irgalmas az Űr: csak akkor bocsátotta rám ezt a megpróbáltatást, mikor már megvolt hozzá az erőm, hogy elviseljem; korábban, úgy hiszem, elborított volna a csüggedés. Ez most elrabolja mindazt, ami a természet kielégülése lehetett volna a Mennyország utáni vágyamban. Szeretett Anyám, úgy látom, most már semmi sem akadályoz abban, hogy szárnyaljak, mert nincs már nagy vágyam, hacsak az nem, hogy szeressek, úgy, hogy belehaljak szeretetembe.

*

Ebben az évben, drága Anyám, a Jó Isten abban a kegyelemben részesített, hogy megértettem: mi a szeretet; igaz, hogy azelőtt is értettem, de tökéletlen módon; nem mélyedtem el Jézus szavaiban: „*A második parancsolat HASONLÍT az elsőhöz: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.*” Én főként arra törekedtem, hogy szeressem Istent, és Őt szeretve megértettem: nem az kell, hogy szeretetem csak szavakban jusson kifejezésre, mert: „*Nem mind, aki mondja: Uram, Uram! megy be a Mennyegek Országába, hanem azok, akik Isten akaratát cselekszik.*” Ezt az akaratot Jézus többször megismertette, azt kell mondanom, hogy Evangéliumának csaknem minden lapján: de az utolsó vacsorán, mikor tudja, hogy tanítványainak szíve a lángolóbb szeretettől ég iránta, aki az imént, Eucharisztiajának mondhatatlan misztériumában nekik adta magát, ez az édes Megváltó új parancsot akar adni nekik. Kifejezhetetlen gyengésséggel mondja: *Új parancsolatot adok nektek, hogy szeressétek egymást. AMINT ÉN SZERETTELEK TITEKET, TI IS ÚGY SZERESSÉTEK EGYMAST. Arról fogja mindenki megismerni, hogy az én tanítványaim vagytok, ha szeretettel vagytok egymáshoz.*”

Hogyan szerette Jézus tanítványait, és miért szerette őket? Ó, természetadta tulajdonságaik nem vonzhatták őt. Közte és köztük véghetetlen távolság volt. Ő volt a tudás, a Véghetetlen Bölcsesség, azok pedig szegény bűnösök, tudatlanok, — eltelve földi gondolatokkal. Ennek ellenére Jézus barátainak, testvéreinek nevezte őket. Azt akarja, hogy majd Vele együtt uralkodjanak Atyjának birodalmában; s hogy kitarhassa előttük ezt a birodalmat, meg akar halni egy keresztfán, mert Ő mondta: „*Senkinek sincsen nagyobb szeretete annál, mint aki életét adja azokért, akiket szereti.*”

Kedves Anyám, Jézus e szavain elmélkedve átértettem, milyen tökéletlen volt nővéreim iránti szeretetem; láttam, hogy nem úgy szeretem őket, ahogyan a Jó Isten szereti. Ő, most értem, hogy a tökéletes szeretet a mások hibáinak elviselésében áll, abban, hogy cseppet sem csodálkozunk gyöngéiken, hogy épülünk a legcsekélyebb erényen is, melyet szemünk láttára gyakorolnak; főleg pedig azt értettem meg, hogy a szeretet nem maradhat a szív mélyére elzárva. *A gyertyát sem azért gyújtják meg, mondta Jézus, hogy véka alá rejtsek, hanem gyertyatartóra teszik, hogy világítson MINDAZOKNAK, kik a házban vannak.* Úgy gondolom, hogy ez a gyertya a szeretetet jelképezi, melynek világítania, boldogítania kell, nemcsak azokat, akik nekem a legdrágábbak, hanem MINDENKIT, aki csak a házban van, kivétel nélkül.

Mikor az Űr azt parancsolta népének, hogy szeresse felebarátját, mint önmagát, még nem jött el a földre; s azt is jól tudva, hogy milyen fokban szereti az ember önmagát, nem kérhetett teremtményeitől ennél nagyobb szeretetet a felebarát számára. De mikor Jézus új parancsot ad apostolainak, AZ Ő PARANC SOLATÁT, amint később mondja, akkor már nem arról beszél, hogy úgy szeressük a felebarátunkat, mint önmagunkat, hanem arról, hogy úgy szeressük, mint ahogy Ő, Jézus szerette, ahogy Ő fogja szeretni az idők végezetéig...

Ó, Uram! tudom, hogy nem parancsolsz semmi olyat, ami lehetetlen; te jobban ismered gyengeségemet, tökéletlenségemet, mint én magam, te jól tudod, hogy én soha nem tudnám úgy szeretni a nővéreimet, ahogyan te szereted őket, ha csak *te magad*, ó, én Jézusom, nem szeretnéd őket tovább *énbennem*. És mivel meg akartad adni nekem ezt a kegyelmet, azért adtál új parancsolatot. Ó! mennyire szeretem ezt a parancsot, hiszen biztosítékát nyújtja annak, hogy a Te akaratod: *bennem szeretni* mindazokat, akiket szeretnem rendelsz!...

Igen, érzem, hogy mikor szerető szívű vagyok, egyedül Jézus cselekszik bennem; minél inkább egy vagyok Vele, annál jobban szeretem minden nővéretem. S amikor növelni akarom magamban ezt a szeretetet, főleg, amikor a gonosz lélek megkísérli, hogy lelki szemeim elé vetítse ennek vagy annak a számomra kevésbé rokonszenves nővérnek a hibáit, sietve kutatok erényei, jóra való vágyai után, azt mondom magamnak, hogy ha láttam is elesni egyszer, attól még számos győzelmet arathatott, melyet alázatosságból elrejt; s ami az én szememben hibának tűnt fel, még nagyon erényes tetté lehet a jó szándék folytán.

*

Van a közösségben egy nővér, akinek megvan az az adottsága, hogy mindenben visszatetszik nekem, a szokásai, a szavai, egész lénye *nagyon kellemetlenek* voltak számomra. Emellett szent szerzetesnő, aki valószínűleg *nagyon kedves* a Jó Isten előtt; nem is akartam engedni természetes ellenszenvemnek; azt mondtam magamnak, hogy a szeretetnek nem érzelmekből, hanem tettekből kell állania, tehát mindenképpen azon voltam, hogy azt tegyem ezért a nővérért, amit annak a személyéért tennék meg, akit a legjobban szeretek. Valahányszor csak találkoztam vele, imádkoztam érte a Jó Istenhez, Neki ajánlva minden erényét és érdemét. Éreztem, hogy ezzel örömet szerzek Jézusnak, mert nincs művész, aki ne örülne, ha műveit dicsérik, és Jézus, a lelkek Művésze, boldog, ha nem állunk meg a külsőnél, hanem behatolunk egészen a benső szentélyig, melyet Ő lakóhelyül választott, s csodáljuk annak szépségét. Nem elégedtem meg azzal, hogy imádkozzam ezért a nővérért, aki annyi küzdelemre adott alkalmat, hanem minden lehetséges módon szolgálatára is próbáltam lenni; mikor kísértésbe estem, hogy kellemetlenül válaszoljak neki, beértem azzal, hogy a legszeretőbb mosolyommal mosolyogjak rá, és igyekeztem másra terelni a beszédet, mert ezt mondja Krisztus Követése: „Jobb meghagyni mindenkit a maga véleményében, mint vitaközlésbe ereszkedni vele.”

Gyakran, mikor nem voltam pihenőn, (úgy értem, hogy munkaórák alatt) hivatalos érintkezésbe is kerültem ezzel a nővérrrel, s mikor a harcaim túl hevesek voltak, megfutamodtam, mint valami katonaszökevény. Mivel sejtelve sem volt arról, hogy mit érzek irányában, sohasem gyanította viselkedésem indító okait, s abban a meggyőződésben élt, hogy egyénisége kellemes a számomra. Egy napon a pihenőórán körülbelül ezeket a szavakat mondta nekem, igen örvendező arccal: „Lenne olyan szíves és mondaná meg nekem, Gyermek Jézusról nevezett Teréz nővérem, mi az, ami annyira vonzza énfelém? Valahányszor csak rá néz, mindig mosolyogni látom.” Ő, ami feléje vonzott, az a lelke mélyén rejtőző Jézus volt ... Jézus, aki megédesíti a legkeserűbbet is ... Azt feleltem neki, hogy azért mosolyogtam, mert örültem, mikor láttam, (persze, nem fűztem hozzá, hogy ezt lelki szempontból értettem).

*

... néha elfoglaltságaink miatt kénytelenek vagyunk megtagadni valamely szolgálatot, de ha a szeretet mélyre eresztette gyökereit a lélekben, megmutatkozik külsőleg is. Ha nem tudunk adni, van a kérés elhárításának olyan kedves formája is, amely ugyanannyi örömet okoz, mint az adomány.

Messziről csupa rózsaszíneknek tűnik fel *jót tenni a lelkekkel*, jobban megszerettetni velük Istent, egyszóval: személyes szempontjaink és gondolataink szerint mintáznunk őket. — Közélről mindezeknek éppen az ellenkezője áll ... eltűnik a rózsaszín ... az ember érzi, hogy a Jó Isten segítsége nélkül *jót tenni* lehetetlen, mint felragyogtatni a Napot az éjszakában ... Az ember érzi, hogy hajlandóságait, egyéni elgondolásait teljesen el kell felednie, és azon az úton kell vezetnie a lelkeket, amelyet Jézus jelölt ki számukra, s nem a mi saját útunkon próbálni járatni őket.

Micsoda nagy hatalma van ... az Imának! Olyan, mint egy királyné, akinek minden percben szabad bejárása van a királyhoz, és mindent elérhet, amit csak akar. Hogy meghallgatást nyerjünk, ahhoz nem szükséges, hogy könyvből olvassunk valami szép imamintát, amelyet a körülményeknek megfelelően szerkesztettek meg; ha így lenne ... jaj! milyen szánalomraméltó lennének! A *Divinum Officiumon* kívül, melynek elmondására *nem vagyok méltó*, nincs bátorságom rákényszerítenem magam arra, hogy *szép* imákat keressek ki a könyvből, belefájdul a

fejem, annyi van belőlük! ... Azonkívül mindegyikük szebb a másíknál! Valamennyit nem tudnám elmondani, s nem tudva, hogy melyiket válasszam, úgy teszek, mint a gyermekek, akik nem tudnak olvasni: egészen egyszerűen megmondom a Jó Istennek azt, amit mondani akarok neki, anélkül, hogy szép mondatokat faragnék, és Ó mindig megért engem ... Nekem az *ima* a szív lendülete, egy egyszerű, Ég felé vetett pillantás. A hála és a szeretet kiáltása megpróbáltatásban épűgy, mint örömben; egyszerűval valami nagy, valami természetfölötti dolog, amely kitűgítja a lelkeket és Jézussal egyesít!

Néha, ha a lelkem olyan nagy szárazságban van, hogy lehetetlenség egyetlen olyan gondolatot is kipréselnem belőle, amely a Jó Istennel egyesítene, elmondok *igen lassan* egy Miatyánkot s utána az Angyali üdvözetet; ezek az imák aztán elbűvölnek, és sokkal inkább táplálják a lelkeket, mintha nagy sietve százszor elmondtam volna őket...

*

Azt vettem észre (és ez egészen természetes), hogy a legszentebb életű nővéreket részesítik a legtöbb szeretetben, keresik az alkalmat, hogy beszélgessenek velük, kérésük nélkül szolgálatokat tesznek nekik, egyszerűval ezeket a lelkeket, akik képesek volnának elviselni a figyelmesség, a gyöngédség hiányát, mindenki szeretettel veszi körül. Alkalmazni lehet rájuk Keresztes Szent János atyánk mondását: „Minden jó nekem adatott, mikor már nem önszeretettől kerestem.”

A tökéletlen lelkek, ellenkezőleg, egyáltalán nem népszerűek; kétségtelenül tekintettel vagyunk rájuk a szerzetesi udvariasság határain belül, de talán félve is, hogy néhány kevésbé szerető szót mondunk nekik, kerüljük a társaságukat. — A tökéletlen lelkekről beszélve nemcsak a szellemi tökéletlenségekről akarok szólni, miután a legszentebbek is csak a Mennysországból lesznek tökéletesek; szólni akarok az ítélőképesség, a jólneveltség hiányáról, bizonyos lelki alkatok túlérzékenységről; mindez nem teszi valami nagyon kellemessé az életet. Tudom, hogy ezek a lelki rokkantságok krónikusak, nincs remény a gyógyulásukra, de azt is jól tudom, hogy Anyám éppen így ápolna, éppen így igyekezne könnyíteni rajtam, ha egész életemben beteg maradnék is. Mindebből erre a következtetésre jutok: pihenő óra, szabad idő alkalmával keresnem kell azoknak a nővéreknek a társaságát, akik számomra a legkevésbé kellemesek, hogy a jó samaritánus tisztét töltssem be ezek mellett a sebzett lelkek mellett. Gyakran elég egy szó, egy szerető mosoly ahhoz, hogy egy szomorú lelket felvidítsunk; de egyáltalán nem azért akarom gyakorolni a szeretetet, hogy ezt a célt elérjem, mert tudom, hogy hamar elveszthetem a bátorságomat: egy legjobb szándékkal kimondott szót talán éppen ellenkezőleg értelmeznek. Éppen ezért, hogy ne veszítsek időt, mindenkivel szeretetreméltó akarok lenni (és különösen a legkevésbé szeretetreméltó nővérekkel), hogy örömeire legyek Jézusnak, s hogy megfogadjam tanácsát, melyet az Evangéliumban ad, körülbelül ezekkel a szavakkal: — „Ha lakomat adtok, ne rokonaitokat és barátaitokat hívjátok meg attól való félelmekben, hogy másképpen ők seín fognak meghívni benneteket s így megkaptátok jutalmatokat, hanem hívjátok meg a szegényeket, a sántákat, a bénákat és boldogok lesztek, mert ők ezt nem tudják viszonzni, mert a ti Atyátok, aki lát a rejtekben, megfizet nektek.”

Milyen lakomat tud készíteni egy kármelita a nővéreinek, ha nem kedves és vidám szeretetből álló szellemi lakomat? Én legalább nem ismerem másfaját, és Szent Pált akarom követni, aki együtt örvendezett az örvendezőkkel; igaz, hogy együtt sírt a sírókkal is, és a könnyeknek néha fel kell bukkanniuk abban a lakomában is, amelyet én akarok felszolgálni; de mindig meg fogom próbálni, hogy végül is ezek a könnyek örömmé változzanak, mert az Úr szereti azokat, akik örömmel adnak.

Oly jó hozzám az Úr, hogy tőle félnem lehetetlen, mindig megadta azt, amit kívántam, vagy még inkább, azt kívántatta velem, amit meg akart adni nekem.

*

Az egyszerű lelkeknek nincs szükségük bonyolult eszközökre; miután én is közéjük tartozom, egy reggelen, hálaadásom alatt, Jézus egy egyszerű eszközt adott nekem arra, hogy küldetésemnek eleget tegyek. Megértette velem az Enekek Enekének ezeket a szavait: „VONZZ ENGEM, S MI FUTNI FOGUNK a Te keneteid illata után”. Ó, Jézus, tehát még azt sem szükséges mondani: Vonzz engem, s

ezáltal vonzzad azokat a lelkeket, akiket szeretek. Ez az egyszerű szó: „Vonz engem”, elég. Uram, megértem, hogy akkor, ha egy lélek engedte, hogy rabul ejtse a te keneteid mámorító illata, nem futhat egyedül, magával ragadja az összes lelkeket, akiket szeret; ez minden kényszer, minden erőfeszítés nélkül történik, ez az ő feléd vonzódsának természetes következménye.

Mint ahogy a hegyi patak, miközben fékevesztetten veti magát a tengerbe, magával sodor mindent, amivel csak útközben találkozott, ugyanígy a lélek, aki elmérül a Te szereteted partalan tengerében, ó, Jézusom, magával viszi az összes kincseket, amelyek csak birtokában vannak. Uram, te tudod, hogy nincs más k'ncsem, mint a lelkek, akiket a Te tetszésed egyesített az enyémmel; te magad bíztad rám ezeket a kincseket, s így én is kölcsön merem venni azokat a szavakat, amelyeket a Mennyei Atyának mondtál azon az utolsó estén, amelyet még mint utas és halandó értél meg a mi földünkön. Jézus, én Édesem, nem tudom, mikor fog véget érni a száműzetésem ... kell, hogy nem egy estén énekeljem meg a száműzetésben a te irgalmadat, de végül számomra is elérkezik az *utolsó este*; szeretném, ha ekkor ezt mondhatnám neked, ó, én Istenem: „*Dicsőítettelek ezen a földön, véghezvittem a munkát, amelyet reám bíztál; megismertettem a nevedet azokkal, akiket neked adtál: ők a teid voltak, és te nekem adtad őket. Most már tudják, hogy minden, amit nekem adtál, tőled jön, mert én közöltem velük azokat a szavakat, amelyeket te közöltél velem, ők elfogadták azokat és hitték, hogy te küldtél engem. Imádkozom azokért, akiket nekem adtál, mert ők a Tiéid. Én nem vagyok már a világban, ők még benne vannak, én pedig hozzád megyek. Szent Atyám, őrizd meg a te szent nevedért azokat, akiket nekem adtál. Én most hozzád megyek, s hogy az öröm, amely TŐLED jön, teljes legyen bennük, azért rőmondom ezt most, mikor még a világban vagyok. Nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból, hanem, hogy őrizd meg őket a gonosztól. Ők nem a világból valók, mint ahogyan én sem vagyok a világból való. Nemcsak értük imádkozom, hanem azokért is, akik az ő szavaik nyomán hinni fognak BENNED.*”

Atyám, azt kívánom, hogy ahol én leszek, azok, akiket nekem adtál, ott legyenek velem, és hogy a világ megismerje, hogy szeretted őket, mint ahogyan engem szerettél.”

Igen, Uram, ezt szeretném elismételni, mielőtt a karodba repülnék. Talán vakmerőség ez? De nem, már régen megengedted nekem, hogy merész legyek veled szemben. Mint ahogy a tékozló fiú atyja beszélt idősebbik fiához, úgy mondtad nekem: „MINDEN, ami az enyém, a tiéd is.” Tehát a te szavaid, ó, Jézus, az enyéme is, és felhasználhatom őket arra, hogy azokra a lelkekre, akik egyek velem, leesdjem a Mennyei Atya kegyelmeit. De Uram, mikor azt mondom, hogy ahol én leszek, kívánom, hogy akiket nekem adtál, szintén ott legyenek, nem képelem azt, hogy ne nyerhetnének jóval nagyobb dicsőséget annál, amelyet a te tetszésed nekem adna; én egyszerűen azt akarom kérni, hogy egyszer majd mindannyian együtt legyünk a te szép Egedben. Te tudod, ó, én Istenem, hogy sohasem kívántam mást, mint Téged szeretni; nem törekszem más dicsőségre. A te szereteted elém jött már gyermekkoromban, velem együtt nőtt, és most olyan határtalan mélység, amilyent felmérnem lehetetlen. A szeretet vonzza a szeretetet, az enyém is szárnyal feléd, én Jézusom, szeretné betölteni az őt vonzó mélységet, de jaj! még akkora sincsen, mint a harmatcsepp, amely belevész a tenger vizébe ... Hogy úgy szeresselek, mint ahogyan te szeretsz engem, ahhoz a te szeretetedet kell kölcsön vennem, csak így találok nyugalmat. Ó, én Jézusom, lehet, hogy ez csak illúzió, de azt hiszem, nem halmozhat sz el több szeretettel egy lelket, mint amennyivel az enyémet elhalmoztad; ezért merem kérni tőled, hogy *úgy szeresd, akiket nekem adtál, mint ahogyan engem szerettél*. Ha majd egyszer, a Mennyeiben, megtudom, hogy jobban szeretted őket, mint engem, örülni fogok neki, mert már most elismerem, hogy ezek a lelkek sokkal jobban megérdemlik a szeretetedet, mint az én lelkem, de itt lenn nem tudnék nagyobbat elképzelni annál a véghetetlen szeretetnél, amelyet — úgy tetszett neked — ingyen, minden érdemem nélkül pazaroltál reám.

*

Úgy hiszem, Anyám, szükséges még magyarázatot adnom az Énekek Énekének erre a szakaszára is: „Vonz engem, és mi futni fogunk”, mert úgy érzem, nehezen érthető az, amit erről mondani akartam. „Senki nem jöhet utánam, mondja Jézus, hacsak AZ ÉN ATYÁM, aki engem küldött, nem vonzza őt!” Azután fenséges példabeszédekben, gyakran pedig anélkül, hogy ezzel a nép számára oly meg-

hitt eszközzel élne, azt tanítja nekünk, hogy elég kopogni, hogy megnyitassék nekünk, keresni, hogy találjunk, és alázatosan kinyújtani a kezünket, hogy megkapjuk azt, amit kérünk . . . Még azt is mondja, hogy mindaz, amit az *ő Atyjától* az *ő* nevében kérünk, megadatik nekünk. Kétségtelenül azért sugallta a Szentlélek már Jézus születése előtt ezt a prófétai imát: „*Vonzz engem, és mi futni fogunk.*”

Vajon mi egyebet lehet kérni, mint hogy *vonzzanak* bennünket, hacsak azt nem, hogy bensőségesen egyesüljünk azzal, aki rabul ejti a szívünket? Ha a tűz és a vas gondolkodni tudna, és az utóbbi azt mondaná a másiknak: *Vonzz engem* — nem bizonyítaná-e ezzel, hogy azonos akar lenni a tűzzel, oly módon, hogy az egészen átjárja őt, hogy átítassa egész lángoló valójával, s hogy láthatóan eggyé legyen vele? Kedves Anyám, ez az én imám, azt kérem Jézustól, hogy vonzzon oda szeretetének lángjai közé, s így oly szorosan egy legyek Vele, hogy *Ő* éljen és cselekedjék bennem. Érzem, hogy minél jobban lángba borítja szívemet a szeretet tüze, annál inkább fogom mondani, hogy: *Vonzz engem*, s ezáltal azok a lelkek is, akik közelednek felém, (aki szegény, haszontalan kis vastörmelék vagyok, mihelyt távolodom az isteni kohótól) *nagyobb gyorsasággal futnak majd Szerelmesük keneteinek az illata után*, mert egy tüzet fogott lélek nem maradhat már tétlen: egészen bizonyos, hogy Jézus lábaihoz simul, mint Szent Magdolna, s hallgatja az *ő* édes és lángoló beszédét. Mialatt látszólag nem ad semmit, jóval többet ad, mint Márta, aki sokféle dologgal vesződik, és azt szeretné, hogy a nővére utánozza őt. Jézus nem Márta munkáját bélyegzi meg, ezeket a munkákat az *Ő* isteni Anyja is alázatosan vállalta egész életén át, mert el kellett készítenie a Szent Család ételeit. Egyes-egyedül tettvágytól égő háziasszonya *nyugtalanosságát* róttá meg. Minden szent megértette ezt, és azok talán még különösen is, akik az evangéliumi tanítás fényességével töltötték el a világot. Vajon nem az imából merítették-e a Szent Pálok, Szent Ágostonok, Keresztes Szent Jánosok, Aquinói Szent Tamások, a Ferencek, a Domokosok és Istennek annyi többi kiváló Barátja azt az isteni tudományt, amely a legnagyobb géniuszokat bővölte meg? Egy Tudós ezt mondta: „Adjatok egy emelőt, egyetlen szilárd pontot, és kifordítom sarkaiból a világot.” Ami nem adatott meg Archimedesnek, mivel kérésével nem Istenhez fordult, s mivel csak anyagi természetű dolgot kért, egészen, a maga teljességében adatott meg a szenteknek. A Mindenható odaadta nekik *szilárd pontnak: ÖNMAGÁT ÉS EGYEDÜL CSAK ÖT MAGÁT; emelőnek: a szeretet tüzétől lángoló Imát*; s így van az, hogy *ők kiforgatják sarkaiból a világot*; így van, hogy a még küzdő szentek kiforgatják s az eljövendő szentek is ki fogják forgatni a világ végezetéig.

Drága Anyám, még meg szeretném mondani önnek, hogy mit értek a Szerelmes keneteinek jó illatán. — Miután Jézus felment a Mennybe, csak azokon a nyomokon követhetem, amelyeket *Ő* hátrahagyott; de hogy világítanak, hogy illatoznak ezek a nyomok! Nem kell mást tennem, mint az Evangéliumba pillantanom, máris szívom magamba Jézus életének az illatát, és tudom, hogy merre fussak . . . Nem az első helyre törekszem, hanem az utolsóra; ahelyett, hogy előre mennék a farizeussal, megismétlem, bizalommal telve, a vámosok alázatos imáját; különösen azonban Magdolnát követem, az *ő* csodálni való, vagy méginkább szerelmes vakmerőségét, amely megejtí Jézus szívét és meghódítja az enyémet. Igen, érzem, hogy még ha minden bűn, amit csak elkövetni lehet, az én lelkemet terhelne is, mennék, bűnbánattól megtört szívvel, hogy Jézus karjába vessem magam, mert tudom, hogyan szereti a tékozló fiút, aki visszatér hozzá. Én nem azért emelkedem a jó Istenhez a bizalom és a szeretet által, mert *Ő előrelátó* irgalmában megőrizte lelkemet a halálos büntől . . . (A kézirat itt megszakad.)

Július 11-én Szent Teréz a következőket mondta Jézusról nevezett Agnes anyának befejezetlenül maradt kézírata kiegészítésére: „*Mondja meg, Anyám, hogy ha az összes lehető bűnöket elkövettem volna, akkor is ugyanez lenne a bizalmam: érezném, hogy vétkeim sokasága annyi csupán, mint a vízcsepp, amely tüzes serpenyőbe hull.*”

KIS MONIKA fordítása

HARSÁNYI LAJOS EMLÉKEZETE

1883. szeptember 29-én született. Sikerekben gazdag életét és költői pályafutását 76 éves korában fejezte be. 1959. november 2-án hunyt el mint a győri Székeskáptalan kanonokja. Hamvai a székesegyház kriptájában nyugsznak. Most lenne éppen 90 éves. Halála után Sík Sándor a költő-társ és jó barát búcsúztatta őt a Vigilia hasábjain. Nekrológja egyúttal felhívás is volt: „Itt az ideje, hogy megrajzoljuk egész pályája képét, felmérjük és magyarázzuk költészetének gazdag értékeit, megállapítsuk a század katolikus költészetében elfoglalt úttörő és vezéri szerepét és az egyetemes magyar irodalomban megillető helyét; hiszen neve már az irodalomtörténeté.”

Ennek a felhívásnak először Rónay György tett eleget, amikor 1969-ben megjelentette a költő válogatott verseinek gyűjteményét *Toronyzene* címmel. *Önéletrajzi* részletekkel gazdagított, magas igényű, tömör bevezető tanulmánya rangos helyet biztosít Harsányi Lajosnak a magyar katolikus irodalomban. Vele együtt mindnyáján úgy tartjuk őt nyilván, mint örök emberi értékek nemes húrú lantosát, mint a Fertő-, a Hanság és a Réba-vidék hangulatát legjobban megörökítő magyar tájköltőt, mint pedig a század eleji katolikus irodalom úttörőjét és mindvégig lelkes munkását. Harsányi alakja jelentős és jellegzetes színfoltot jelent a katolikus írók, különösen a papköltők táborában. Ha valaki megírja Magyarország század eleji szellemi körképét, nem hagyhatja ki belőle az ő életművét sem.

Vallásos költészetinkre való hatását és költői sikereit is úgy értjük meg igazán, ha figyelembe vesszük a kort, amelyben föllépett. Ez a kor volt az, amikor Prohászka és követői az alvó katolicizmust ébresztgették. A század eleji vallási élet ugyanis még magán viselte a jozefinizmus és a janzenizmus bélyegét. Az egyik liberálisabb tette a vallási életet, a másik megmerevítette. A vallásos irodalom terén voltak ugyan elszigetelt jelenségek, de szerves katolikus irodalomról (mint pl. a harmincas években) még nem lehetett szó. Érthető, hogy ebben a légkörben nagy föltnést kellett és új szint jelentett az első (még kezdeti hibákkal küzdő) Harsányi-kötet: az Új vizeken is. Erdősi Károly, a Szent István Társulat akkori igazgatója így írt róla: „Meg vagyok győződve, hogy (írójuk) vérbeli poeta, százszor inkább az, mint akik úton-útfélen szerepelnek s magukat nagy garral katolikus költőnek hirdetik.” Mások föllelkesülve arra ösztönözték, hogy írjon szaválásra alkalmas verseket a katolikus egyesületi élet és ünnepélyek színvonalának emelésére. Nitsch Árpád pedig megjósolta, hogy „Harsányi új iránya rövid idő múlva számos követőt fog felmutatni a katolikus költészetben.” Ez a jóslat valóra is vált, nem olyan értelemben, hogy utánozták (hiszen mindegyik őt követő költő megtalálta a maga egyéni hangját), hanem úgy, hogy ösztönzőleg hatott a kortársakra és az őt követő költőnemzedékre.

A sikeres kezdetet újabb sikerek követték. A már kiforrottabb *A Napkirály* rokona című kötet növelte olvasótáborát. Ettől kezdve fokozott érdeklődéssel várták újabb köteteit. Kedvenc trilógiája: a *Hagia Sophia*, a *De profundis* és a *Tűlvilági ballada*, majd a *Mi Cha El* sokaknak szinte lelki olvasmánya volt. A *De profundis* különben a költő maga is imakönyvnek szánta:

Ó olvasó, ha hullott tán a könnyed
És megremegtél titkos borzalommal,
Köszönd meg nékem ezt az imakönyvet!

Irodalmi sikereit személyes sikerélmények is fokozták. A harmincas években alig volt nagyobb katolikus ünnepély, amelyen ne szerepelt volna. Rendesen maga szavaltá verseit a nagy papköltő-triász tagjaival: Mécs Lászlóval és Sík Sándorral együtt. Ámbár egyénisége inkább a szelidebb hangvételű lírára tette őt alkalmassá, a harmincas évek vége felé mély hatást tudott gyakorolni hallgatóságára profétai ihletésű, kor-problémákat fölvető (különösen a háború rémét sejtető) költeményeivel is. Kissé monoton, különös hanglejtése jól illett ezekhez a versekhez.

Költészete magán viseli korának bélyegét. Mint költő a Nyugat hatása alatt állott. A szimbolizmust bőven gyümölcsözteti vallásos verseiben. Különösen szerette a liturgikus szimbolizmust. Gyakran él a szecesszió korának díszítő elemeivel is. Érzik költészetén a barokk hatás is. Mindez azonban nála nem ál-pátosz, hanem őszinte lelkesedés. Költeményeiben nem tanítást akar adni elsősorban, hanem a vallásos élményt saját lelkén átízzitva akarja nyújtani olvasóinak, hogy őket is átízzisa vagy megrendítse. Harsányi költészete minden pátosza ellenére is őszin-

te, mint ahogy őszinte önéletrajzi megnyilatkozásaiban is. Lehet, hogy a mai olvasó már más teológiai és irodalmi igénnyel veszi kezébe könyveit, az azonban bizonyos, hogy Harsányi a maga korában többletet hozott és értékgyarapodást jelentett a magyar katolikus irodalom számára. Ezzel egyúttal a magyar irodalmat is gyarapította.

A költő jó barátságban volt az irodalomkedvelő győri püspökkel: Papp Kálmánal is. Barátságukra és a költő kedves humorára jellemző, hogy a *De profundist* (címeres névjegyén) e szavakkal dedikálta: „Kedves Kálmán! Fogadd szívesen legújabb könyvem t. példányát. Szeretném azonban, ha akkor köszönnéd meg, amikor már elolvastad. Ez legyen a büntetésed!” Ez az őszinte szó kifejezi azt, hogy minden költő arra vágyik, hogy közölje magát és hogy olvassák. Az olvasótáborra pedig arra, hogy minél többet olvasson kedves költőjéről és költőjéről.

Ennek a kettős kívánságnak tesz eleget a *Vigilia*, amikor mostani számában közreadja Rónay László tanulmányát és részleteket közöl a költő önéletrajzi írásából, születésének 90-ik évfordulóján.

Kacubatory

püspök

RÓNAY LÁSZLÓ

Harsányi Lajos és a század lírai költészete

„Költő voltam — írja pályája tanulságait és a saját emberi habitusát összegezni szándékozva Harsányi Lajos —, nem a társaság kedvence. Nem bírtam a hangoskodást, a humoros hangadókat. Titkokat kutattam a nagy és a kis világban, a természetben és az emberben. Persze én válogattam meg, hogy kibem... A magány szerelmese voltam, a népszerűséget sohase kerestem, a tömegek elül menekültem. Nem akartam országosan ismert adomázó pap lenni. Hanem költő, aki távoli és magányos, mint a Sziriusz csillaga a sziporkázó téli égen.” Jellemző, szép kép. Harsányi Lajos valóban magányos volt, mint a Sziriusz csillaga, és költészete is olyan távoli tünemény, melyet újra és újra vallatóra kell fognia kutatójának, mert mintha útját állná a kíváncsi tekintetnek: elzárkózik, álarcokat ölt, ám sebzett öntudattal mégis érzi és hangoztatja, hogy helye az igazán nagyok között van. Adyt említi elődei között. Tőle tanulta el a nyelv új fordulatait, tőle a költő elhivatottságának azt a büszke tudatát, melyet versben, prózában is többször megfogalmazott. És ha mára a józan kritikai mérlegelés nem minden vonatkozásban támasztotta is alá a költő önértékelését, az bizonyos, hogy Harsányi Lajos a század katolikus lírájának talán a legfontosabb alakja volt, aki ösztönös tehetséggel, de tudatos érdeklődése hívására hallgatva rátalált ugyanarra a nyelvré, mely a Nyugat költői forradalmának talán legfontosabb jegye volt.

A költőtárs — akarva-akaratlanul riválisa is —, Sík Sándor a modern magyar katolikus költészet legjelentősebb alakjának Mindszenty Gedeont tartotta, mert „ő az, aki megmutatta, hogy a katolikus költészet éppen annyit jelent, mint minden más költészet, csak hogy olyan egyénből fakad, aki katolikus módon gondolkodik és érez. Költészetében megnyilatkoznak a magyarságnak, de az egész európai szellemi világnak a problémái is”. De alighanem mégis Harsányi Lajos volt a magyar katolikus líra első európai jelensége, aki több szálon érintkezett azzal a neokatolikus — vagy más szóhasználattal: keresztény — költészettel, mely épp a pályája emelkedőjénél hozta a maga első igazán érett gyümölcszeit. És európai jelenség volt abban a vonatkozásban is, hogy a reménytelenségből is költészetet tudott kovácsolni. A kétségbeesett, zaklatott idegeire panaszkodó lírikus, aki Rábatonát néhány hónapig száműzetési helyének vélte, s nem véletlenül éneklí meg mint a maga sorsának alteregóját, a Tomiba száműzött, de minden idegszálával Rómába visszavágyó Ovidiusét, itt is rátalált arra a csálhatatlanul egyéni, horatius-i hangra, amely megint csak öntudatlanul, de érintkezik azzal a bukolikus motívumkincessel, amely Illyés és Erdélyi József költészetéből fakadt fel, s nem

kisebb nagyságot termékenyített meg, csalogatott új utak felé, mint az akkor már klasszikusnak tekintett Babitsot. Benne fejeződött ki talán a legteljesebben az a keresztény öntudat, küldetésstudat, amelyet Prohászka hangoztatott a század első évtizedében, amely azonban a maga adekvát kifejezési eszközeit sajátos módon mégsem Prohászkatól, hanem — mint ezt Harsányi Lajos meg is írja — Adytól kölcsönözte. Nem véletlen, hogy a pályáját kezdő Harsányi — Ady nyomán — *Új vizeken* címmel jelentette meg első kötetét, s az egy esztendővel később kiadott *Az élet muzsikája* is a kor impresszionista, szecessziós ihlettipusát követi. Nem véletlenül hangoztatta, nézzék bár Ady utánzójának, de „a katolikus költészet rozsdás hajóját új vizekre akarja vinni”.

A *Toronyzene* című válogatás bevezetésében Rónay György úgy említi *A napkirály rokona* (1911) című kötetet, mint a költő pályájának egyik csúcspontját. Valóban: Harsányi Lajos ezekben a versekben teremtette meg azt a katolikus szimbolizmust, amely a kor lírájának egyenrangú társa volt. Ugyanaz a belső dinamizmus, fojtottság, sokszor keresett szóhasználat jellemzi e verseit, mint Kosztolányiéit, Tóth Árpádéit és Nagy Zoltánéit. A *Napkirály lovagjai* című költemény bevezető strófái jellemzik talán legteljesebben ezt a költői eljárást:

*A Napkirály lovagjai
Kora hajnalban útra kelnek.
A tűzpiros hegycsúcsra néznek
S egy hajnali dalt énekelnek.*

*Hajójukon arany kehelyből
Titokzatos borokat isznak.*

*Szemük köve kigyúl ilyenkor,
Mint köve sok nagy ametisztnek.*

*A vígság tengerén lebegnek
Kék vitorlás arany-hajókon.
Arany-hajón, csoda hajókon
Eveznek egyre napkeletnek.*

„Mert íme valami lappangó titokzatosság ömlik el mindenre; — valami szörnyű és képtelen tragédia reszket, mely minden pillanatban kipattanhat” — e szavakkal jellemezte Karinthy a *Szegény kisgyermek panaszait*, mely önvallomása szerint Harsányi Lajos költői látásmódjára is nagy hatást gyakorolt. Költőnk poéziséből azonban kezdettől hiányzott a tragédia. Az ő szimbolista versei is a végsőkéig feszített húrra emlékeztetik az olvasót, műveinek hangulati gazdagsága, ékítményei pedig Wagner operáit idézik, de e dinamikus feszültség és e várakozó elmélyültség abban gyökeredzik, hogy Harsányi Lajos szimbolikájának középpontjában a hit áll, amely megoldja az élet feltornyosuló problémáit. E szimbolista líra alapvető jellegzetessége a miszticizmus. Költészete — legalábbis ezekben az években — sok ilyen jegyet mutat, de végeredményben mindez feloldódik a hit racionalitásában, abban a biztos tudatban, hogy akár a sokszor megénekelte tűz-szekéren, akár az arany-gályán biztos befut majd a kikötőbe:

*Messze lobog az Arany-ország,
Már csillan sok arany-tetője.
Egy hajnalon ők mind befutnak
Ragyogva, fényesen befutnak
A láthatatlan kikötőbe.*

Mintájánál, Adynál „fehér úton nyargal... új utasokért a Halál”. Harsányi Lajos inkább az élet költője. S ez az élet nála kettős vetületben is jelentkezik: megéneklia mindennapokat, de van hangja arról a titokzatos Életről is, melyet csak a hozzá hasonlóan látomásos költő tud érzékletesen megidézni. Mert az a „titokzatos palota”, mely oly sokféle változatban tér vissza *A napkirály rokona* című kötetben, egyszerre idézi Kosztolányi „szegény kisgyerek”-ének félelmetes-titokzatos, soha ki nem ismerhető otthonát, jelképisége azonban egész világosan transzcendens irányba mutat: „Künn sokszor rázzák a kaput. / Az ablaknál nagy fekete kutyák / Ugatnak néha, hogy betörve / Összetépjék a sok brokát ruhát. / De én vigyázok, hogy ellenség / Be ne törhessen palotámba, / Hol rejtelmek szent titkai közt / Csendben áll a titok világa.”

Ő sem mindig tud megszabadulni a katolikus költészet ekkortájt szinte kötelező érvényűvé vált sztereotípiáitól. Még *A napkirály rokona* frontáttörésének nagy pillanataiban is vannak megbicsaklásai; a költőnél néha erősebb a pedagógus, aki az olyan érdekes kísérletekben, mint a *Vigasztalás egy kisgyermeknek* (mely hangjában és formájában is tudatosan zengeti vissza Kosztolányi szegény kisgyermekét) hirtelen „kiesik” szerepéből, s a verset egy közhellyel zárja le. De ezek ritka példák. Amit Karinthy Frigyes több-kevesebb joggal a fiatal Sík Sándor költészete fő hibájának vélt, hogy túl könnyedén labdázik a nagy szavakkal, az Harsányi

Lajos lírájában másként, a kor ízléséhez alkalmazkodva jelentkezett. S abban is inkább kora gyermeke volt, hogy igyekezett azt a feszítő erőt is kifejezni, amelyet a falu — ezt a témát, környezetet bizonyos vonatkozásban ő emelte be a katolikus költészetbe — és a város ellentéte jelentett. (Ady költészetének is jellemző motívuma ez az ellentétpár, mint arról Király István monográfiájában olvashatunk.) Wagner „dörgő tetralógiáját” hallgatja költő barátaival, a páholy „bordóbárszony könyöklőjére támaszkodva”, éttermekbe és szórakozóhelyekre jár, s gyakran pirkadatkor tér haza, tehát természetesen éli azt az életformát, mely a fiatal költőké volt, lelkében azonban mint az idill és a megnyugvás szigete fénylik fel a hansági táj emléke:

*Piros szemével elbűvölt a város
És igájába hajtotta fejem.
Halvány rabként meghurcolt a sok utcán
Szíporakzó, ragyogó éjeken.*

*De egy hajnalban valahonnan messze
Felsírtak hirtelen a nádak*

*S vádolva mondták: íme elfeledted
A Fertő-menti szűz hazádat!*

*Illatlelkükkel úgy megsimogattak,
Hogy lelkemben most égnek a vádak.
Azóta sehol nincsen maradásom:
Engem haza hívnak a — nádak.*

S az idill másik fogódzópontja: az a biztonság, melyet számára a világban tapinthatóan jelen lévő Isten jelent. A *Hágia Sophia*, majd a tizegynéhány évvel későbbi *De profundis* ennek az élménynek a kifejeződése. Ezekben a hatalmas, dantei méretű freskókban Harsányi Lajos szinte a lehetetlenre vállalkozott: impresszionista formába akarta önteni a klasszikus egyensúlyt és tökéletességet. S lett légyen bármily tehetséges formaművész is, ez nem sikerülhetett. A két hatalmas mű méretei kétségtelenül Claudel atlaszi vállalkozására is emlékeztetnek, hisz a nagy francia költő szimbolikus drámái között nem is egy akad, melyek az égi és a földi ellentétét bontják ki. Harsányi Lajos azonban egyetlen mozdulattal elmetszette a földi tartókötelékeket, s emberfeletti lendülettel fejezte ki azt, ami lehetetlen. Mindkét nagy művét egyetlen lélegzettel, ösztönös lendülettel írta, minden tehetségével és igyekezetével a misztikus mondanivalóra koncentrálván, s ezért feledkezett meg a forma csontvázáról, a szerkezet feszes összetartó erejéről. A *Hágia Sophia* és a *De profundis* ezért kelti a hatalmas torzó képét, még ha e torzónak vannak is bámulatos műgonddal kifaragott részletei.

A neokatolicizmus legjellemzőbb szellemi törekvéseire másként is visszhangzott Harsányi Lajos költészete. Szabad, független egyéniség volt, hajlamos arra, hogy kritikával illesse környezetét. Valósággal fellázadt, ha — emberi vagy társadalmi — igazságtalanságot tapasztalt. A neokatolicizmus erős kritikái szelleme nála egyéniségéből is táplálkozott. Mi lehetne ennek perdöntőbb bizonyítéka, mint a félelmetes erejű, sokat emlegetett *Nem látod már többé a holdat* című vers, mely Harsányinak egyik legkitűnőbb műve, mert a tartalom s a kezdetből kedvetelve művelt szecessziós forma teljes összhangba olvadva félelmetes asszociációkat sugall:

*Bibornok úr, hol van piros cipellőd?
melyen forró aranyújtás cikázott?
Sötét szekrénybe zárták, elfakultan,
mint megtiport, húsos piros virágot.*

*Bibornok úr, az esti nap se volt szebb,
úgy omlott vállaid biborselyem uszálya.
Most puffadozva fekszik a teremben,
a szél a hermelint borzongatva kuszálja.*

*Bibornok úr, vérpiros kalapod
mint tüzes hegycsúcs égett büszke földön.
Most felbillentve fekszik a sarokban,
mint dőlt korona, búsan és tűnődően.*

Nálunk Sík Sándor — a maga európai műveltségével, széles látókörével — fogalmazta meg a neokatolicizmus szellemi alapvetését. De a hangját először Harsányi Lajos találta el! Ösztönösen, talán véletlenül, de az bizonyos, hogy olyan erővel, mint kevesen. S ez akkor is döntő érdeme lírájának, ha a későbbiekben fogyott is ereje, lankadt is lendülete. A *Toronyzenével* 1918-ban kétségtelenül a katolikus költészet vezéralakja lett, még akkor is, ha épp e kötetét igazságtalan

támadások is érték, s ekkor kellett rádöbbednie, hogy menthetetlenül ráragadt a „vidéki fró” nálunk meglehetősen dehonesztálóan hangzó elnevezése. Harsányi vállalta a vidékiséget. Igaz, forró nyár volt, mikor Rábapatonára érkezett, „s az első téli iszonyú volt”, de az új környezetben lírája is új elemekkel telítődött, egyszerűsödött, tisztultabb, emberközelebb lett. Ekkortájt születnek azok az „egyszerű, kis versek”, melyek szinte előlegezik a magyar költészetnek azt a bukolikus korszakát, mely Illyés és Erdélyi költészetében tetőződött először, majd Radnótinál és nemzedéktársainál támadt új életre — de immár más jelentéstartalommal. Egyik, ugyancsak önvallomásnak szánt versében így búcsúztatja korábbi ideáljait (s búcsúzik költészete első nagy korszakától):

*Szavaim: forró, zengő rubinok,
Türkiz, topáz, smaragd, dús ékszerek,
Mik fénylettetek eddig szívemen,
Elmehettek, nem kellett!*

*Légy üdvöz, szél, nap, kis fűszál
És enyhe nyári éjszaka!*

*Helyette jöjj, hív jóság, régi ember!
Kezedben só legyen, kenyér s kasza!*

*Süss tornácokra régi hold,
Lábamnál fekszik nagy fehér kutyám
S én, színek, fények kábult rabja,
Vágyom a hús klasszikusok után.*

Tíz esztendővel később az *Új antológia* bevezetésében Babits így irt — immár az egész „második nemzedék” líráját összefoglalva — erről a magatartásról: „A líra feladata lesz: utat találni ... az egyszerű, ősi és meleg emberséghez, kapcsolatot a természet primitív és igaz életével”. A „boldog költő”, aki Horatius-hoz — és a fiatal Babits-hoz — hasonlóan még az „odi profanum vulgus” elvét is vallja, a katolikus költészet számára is mintát adott ekkor. Könnyű feladat volna összetvetni kötetét Sík Sándor *Sarlós Boldogasszonyával*, s kimutatni kettejük természeteszemléletének rokon vonásait. Míg azonban Sík Sándor további költészetében jórészt az akkor kikísérletezett hangot mélyíti tovább, Harsányinak szűk marad ez a kör, s hamarosan kilép a közélet terére, s alighanem Mécs László hatásától sem ment, harsogóbb, népszerűbb, a korproblémákra közvetlenül reagáló, de lazább erezeű versformát kezd ismét művelni. Csak az 1942-ben kiadott *Estéli körmenet* búcsúzó gesztusában talál vissza ismét a maga legigazibb világába, s olyan lehetni remeklései akadnak ismét, mint *A garabonciás szekeren* villanó tizenkét sora:

*Leszállnál-e az én
szekeremről?
Lemondanál-e a szép
szerelemről?*

*Megállítom az úton
a lovakat.*

*Ha le akarnál szállni:
az út szabad.*

*Gyeplőimet a lovak
nyakába vágom.
Elvágtatok. És köd előttem,
kőd utánam.*

Néhány szép béke-vers is jelzi, hogy most is ugyanolyan friss szemmel figyeli a világot, mint az első világháború idején, amikor Istenhez fohászzkodott békességért. *A hősi halott felett*, a *Három rém* és néhány hasonló költemény bizonyára egy antifasiszta költői antológia reprezentatív darabja lenne. Hatvanadik születése napján, 1943-ban nem véletlenül köszöntötték úgy Harsányit, mint a nemzet mindenkor időszerű problémáinak egyik szószólóját. S ha sok vitatható gondolat, félrecsúszás akad is *Féja Géza* irodalomtörténetében, Harsányiról írt jellemzése találó: „Harsányi Lajos földünk sajátos növénye és Ady rokonságának tagja; fölötte érdekes, hogy ez a katolikus költő mennyire párhuzamosan haladt Adyval és nemzedékének legjobbjával”.

A hatvanadik születésnapot méltató írások közül kiemelkedett az egyik, mely *Az elrejtezett költő* címet viselte. Ez a rejtőzködés lett Harsányi Lajos utolsó éveinek legjellemzőbb magatartásformája. (Az irodalmi értékítélet is lassan tudomásul vette „távollétét”; megfélekedett a hajdan ünnepezt lírikusról, aki barátainak biztatására hallgathatót csupán, amikor a *Csillagos ég* szonettjeit írta. A barátok legnagyobb vállalkozásának ítélték e versfüzért, amely mint költői próba valóban hatalmas. Színvonala és értéke azonban erősen ingadozó, aminek részben az a magyarázata, hogy Harsányi, aki korábban mindig maga mellett érezhette a kortárs líra ihlető közegét, most jobbára magára hagyatva, csak a maga irodalmi izlésének törvénye szerint írta műveit. Ő, aki sosem volt „művelt” alkotó, a szónak abban az értelmében, mint mondjuk Sík Sándor, és szívesebben hagyatkozott költői ösztöneire, semmint műveltsége rejtett tartalékaira, kínzó magányát a forma

feszes voltával igyekezett körülbronzozni. Ezért e szonettek keményen pattogó rímelése, ezért maga a koncentrált figyelmet követelő szonettforma, s ezért a sokszor szinte kínos gond, ahogy a szavakat keresi, s épp ez az igyekezet okozza, hogy az ihlet spontaneitása megtörik, s többnyire a formai eszközök szorítják korába a költői képzelet szabad szárnyacsapásait.

Igazi elhithető erővel, az őszinteség sokszor csontig ható hitelével inkább azok a versei szólnak, melyekben életével, költészetével vet számot, melyekben a télbe forduló ős kopár színeit festi, s az utolsó, nagy útra készülődik:

*Már készülődöm, Istenem,
Hogy hozzád menjek,
Hogy felragyogjanak nekem
A szem nem látta mennyek.*

A valaha tündöklően induló pálya olyan lett ezekben a magányos, bajokat, betegségeket hozó esztendőkbén, „mint fogyó hold, mely naponta kisebb, / és fényzik-rája egyszercsak kilobban”. Valaha arany-gályán akart behajózni a csodálatos kikötőbe, most megfáradva kopogtat a titokzatos égi ajtókon, megalkotva a modern katolikus líra egyszerűségükben magukkal ragadó „halál-verseit”. „Már készülődöm” — írta egyik utolsó verse címéül, s 1959 novemberének elején indult el a hosszú útra.

Pályájának legfontosabb erővonalait elsősorban a *Toronyzene* címmel megjelent válogatott gyűjtemény előszavának tükrében vehetjük ki a legélesebben. Félig-meddig tragikus út az övé, hisz az irodalom fő sodrából szorult előbb a „vidéki költő” pozíciójába, majd az elfeledés száműzöttségébe. Elettűve mégis jelentős tanulságokat kínál, hisz elfeledve, kicsit félreismerve is a huszadik századi magyar katolikus költészet egyik legjelentősebb — ha nem a legjelentősebb — alakja volt, aki erényeivel követésre biztat, botlásait korrigálva pedig a katolikus művészet még tisztább modelljének közelébe férkőzhetünk.

ÖNARCKÉP

Részletek egy önéletrajzból

Írta HARSÁNYI LAJOS

Eszterházán

Sikeres vizgáim után Széchenyi püspök kihallgatáson fogadott és közölte velem, hogy kinevezett herceg Esterházy Miklós családjához nevelőnek és udvari káplánnak. Bölcs tanácsokat adott, hogyan viselkedjem a hercegi családnál. Szüleimhez utaztam, akik örömmel, de aggodalommal is fogadták a hírt. Félték, hogy nem állom meg a helyemet. Megnyugtattam őket, hogy elég tapasztalatot szereztem már Széchenyiéknél.

Az eszterházai állomáson hercegi hintó, libériás kocsis és cilinderes inas várt. Negyedóra alatt berobogtunk az erdők és parkok közt álló világhírű kastélyba. Tudtam, hogy a gyönyörű épület a versailles-i királyi kastély mintájára épült. Kisebb, de művészi.

A kastélyban egyenruhás inasom várt. Bevezetett a kápolnához közel fekvő földszinti lakosztályomba. Nem, nem félreértés. Jól hallod, kedves olvasóm: lakosztályomba. Mert az volt. Három gyönyörű szobából állt. Egy zöld selyem kárpitozású mennyezetes ágyval ellátott, öltözőkő- és fürdőszobából álló hálószobából, egy sárga selyemmel kárpitozott szalonból és egy fahéjszínű dolgozószobából. Az ablakok földig értek, bármikor kiléphettem rajtuk a parkba. A bútorok XIV. Lajos korabeli stílusban.

Szédültem.

Inasom segített az átöltözésben, majd eltávozott, hogy érkezésemről jelentést tegyen a hercegi családnak. Hamarosan visszajött és közölte velem, hogy öhercegségeik a márványteremben várnak.

Az inas egész sor termen és szobán vezetett végig, köztük egy fekete lakk szobán, melynek falain japán aranymadarak repdestek. Majd beléptünk a márványterembe. Több helyen oszlopok és pillérek tartották a hatalmas, freskókkal és stukkókkal díszített fehér-arany mennyezetet. A terem közepén sok finomművű zsöllye, kerti szék állt nagyvirágos, hűvös párnákkal.

A hercegi pár felállt.

Karcusú, magas, szép fiatal pár.

Igen barátságosan fogadtak, hellyel kínáltak. Érdeklődtek utazásomról, családi körülményeimről, és köszönték Miklós püspök előzékenységét, hogy oly gyorsan teljesítette kérésüket és küldött nekik Tisztelendőt, akit ők szeretnének röviden Tiszteinek nevezni, ha nincs ellene kifogásom.

Dehogyan volt.

Kiizentek a parkba, ahol a gyermekek szép Mayerhofjukban játszadoztak nevelőikkel. Jöttek is nyomban. Egy fehérhajú, kővér angol nevelőnő, két szörnyen csúnya francia és egy sárgahajú német nevelőnő. Az élükön, mint fehér pillangó, beröppent egy gyönyörű kislány, a legidősebb gyermek: Mária hercegnő. Kilenc éves volt. Mellette a hét éves elsősülött fiú, az Erbprinzip, magyarul örökös herceg, a hitbizomány leendő ura, Pál herceg. A harmadik gyermek, a kis Antal herceg mindössze öt éves volt.

A szülők három nyelven bemutatották a nevelőnőknek, majd elém állították a gyermekeket és figyelmeztették őket, hogy szófogadók és engedelmesek legyenek a jó Isten szolgájának, aki máától fogva vigyáz rájuk és oktatja őket minden szépre-jóra.

A gyermekek kezüket nyújtották. Én megsimogattam a fejüket és mosolyogtam. A beszélgetés magyarul folyt. A nevelőnők hallgattak. A hercegné megkérdezte, beszélek-e nyelveket. Közöltem, hogy nyelvtanilag ismerem és értem a német és a francia nyelvet, de gyakorlatom nincs. Nem mertem megszólalni. Mosolyogva tolmácsolta válaszomat a nevelőnőknek, engem pedig biztatott, hogy csak szólaljak meg bátran. Nem baj, ha hibásan szólok. Legfeljebb kikacagnak, de nyomban ki is igazítanak, és így néhány hónapi gyakorlat után elég jól fogom beszélni a két idegen nyelvet. A tanácsot megfogadtam, és félév múlva akkora gyakorlatra tettem szert, hogy sokszor észre se vettem, milyen nyelven beszélek. Különösen francia kiejtésem lett hibátlan. Külföldön mindenki franciának nézett.

Az eszterházi kastély udvari pompája óriási hatással volt rám a két szobás szülői és a „kék” szobás tanítói ház után. A palota berendezése Mária Teréziát idézte. Érintetlenül álltak a szobák, melyekben a nagy királyné lakott eszterházi tartózkodása idején. Megvolt a régi színház, melyben Haydn, az Esterházy hercegek karnagya vezényelt. Villany nem volt a kastélyban. Nem engedték bevezetni. Helyette óriási kandeláberes, csillárok, fali gyertyatartók szórták a fényt.

Mindjárt az első vacsorán elbűvölt az asztal gyertyavilágítása. Hosszú sorban húzódtak végig az ezüst gyertyatartók, bennük nyurga, fehér gyertyák színes ernyőkkel, hogy a láng ne bántsa a szemet. Az ernyők mindig olyan színűek voltak, mint az asztal virágdíszje. Piros rózsánál piros, ibolyánál kék, szegfűnél fehér ernyők. A hercegné kedvenc virágja a szegfű volt. Nyáron az egész kastély levegője terhes volt a szegfű nehéz, fűszeres illatától.

Első napjaim azzal teltek el, hogy bejártam a kastély minden termét. Mint kis pástortyerek, aki királyi palotába téved, mohón élveztem a tánc-, a tükör- és márványterem szépségeit. Gyönyörű volt a személyzet egyenruhája is. A hercegnét az asztalnál pazar zsinóros magyar ruhás inasa szolgálta ki. A herceget zöld ruhás vadásza, a többi vendéget Esterházy-frakkos inasok. A frakk sötétkék volt, sárga mellénnyel, fehér lepkenyakkendővel, a rokokó teljes színpompájával...

Napirendünk így folyt le. Minden reggel nyolckor miséztem a kastély gyönyörű kápolnájában. Pál és Antal hercegek piros, csipkeinges ruhában ministráltak. A misén az egész család részt vett a vendégekkel együtt. Mise után gazdag reggelihez ültünk, utána kilenc óraker megkezdődött a tanulás. A három gyermeket az elemi iskola tárgyaira tanítottam, különös figyelemmel a hittanra és a magyar nyelvre. A hercegi család mindig magyarul beszélt. A nevelőnők az idegen nyelveket tanították. Kis tanítványaim a négy nyelv tanulása közben bizony sokszor összekeverték a szavakat. Mikor a kis Antal herceget az elemi iskola első osztályából vizsgáztattam a kismartoni kastélyban, az elnöklő tanfelügyelő a beszéd- és értelemgyakorlatból azt kérdezte tőle:

— Ki csinálja az asztalt?

— A Tischler — vágta ki a fiú.

Délután háromtól ötig szintén tanultunk. Uzsonna után pedig kocsikáztunk. Pál herceg négyes pónifogatot hajtott. Persze mellette ült a kocsis, és hátul én. Kellő távolságban jött a többi gyermek kocsija. Azokon a nevelőnők ültek. Így jártuk be a szomszédos falvakat, Fertőszéplakot, Szentmiklóst, Endréded, Söttört, sőt néha Kapuvárig is eljutottunk. Kocsikázás után a gyermekek még játszottak a Mayerhofban lévő játékerükön, a különböző tornaszereken, mászókon, nyújtókon, gyűrűkön. A mayerhófi istállójukban egész kis állatgyűjteményük volt, köztük hat fehér csacsi. A szelid állatokat színes olajfestékekkel díszített szicíliai kordékba fogták, és azokon kocsikáztak a park útjain.

Ebben a változatos életmódban is időt szakítottam arra, hogy figyelemmel kísérem a bírálatokat, melyek első könyvemről, az „Új vizeken járok”-ról megjelentek. Izgatottan vártam főként a katolikus lapokat és folyóiratokat. Meghökkenett az ellenszenv, mellyel a bírálatok általában fogadták. Különösen fájt, hogy értelmetlenséggel vádoltak és számon kérték benne a katolikust és a papot. Az „Elnémult kócsag” című kis verset különösen megrótták. Hadd írjam ide:

*E nádvidéken szeretnék meghalni
Lótuszvirágos, puha lápon,
Mikor a nap halódva száll le
Sírjába túl a sárga tájon.*

*Vízi madarak milliónyi hangja
Zengjen búcsúztató nótákat*

*S kíséretül harsogva zúgjanak
A mérhetetlen sárga nádak.*

*S majd éjszakákon, ha elül a szél,
S valaki elmegy itt a lápon,
Porom felett emlék gyánánt egy
Elnémult fehér kócsag álljon.*

Azt írta az egyik lap, micsoda katolikus pap az, aki sírja fölé nem Krisztus keresztlét kívánja, hanem egy kócsag szobrát. Az egyetlen katolikus napilap, az „Alkotmány” volt az, mely elismeréssel szólt a kis kötetéről és azt írta, hogy modernsége a legkisebb hibája.

A hercegi udvarban tudták, hogy megjelent egy verseskötetem, de nem nagy érdeklődést keltett. Ez bántott. Azonban fékeztem magam annyira, hogy sohase hoztam szóba. Annál nagyobb figyelmet keltettek prózai írásaim, melyek a „Soproni Hírlap”-ban jelentek meg. Ezek a kis írások színes leírást adtak fraknói, lékai, nagyboldogasszonyi, csornai kirándulásainkról, melyeket a hercegi családdal tettem. Egyszer hatalmas vízi alkotmányon eljutottunk a Fertő olyan részére, ahol teljes pompájában föltárult előttem a kékezüst tó gazdag világa. Az örökké zizegő, suttogó nádas, a vízi madarak színpompája, kiáltozó kardala. Elém tárult a Hanyóság. A beláthatatlan rétek, melyeken gulyák legeltek. A gémelek, gólyák, vadkacsák, bölömbikák, nádi verebek. Eszembe jutottak gyerekkorom virágai. Most valóban láttam őket, a Hanyóság roppant térein nyíló, minden keleti szőnyegnél színdúsabb változatban. Fölfödöztem a Fertő-tájat, melyet kissé ázsiai méretekben perzselt a rekkenő hőség.

Csakúgy ömlött belőlem a vers. Néha naponta kettőt, hármat is írtam, és mind a Fertő-tájat idézte.

Ezek a nádi versek sűrűn jelentek meg a fővárosi lapokban és folyóiratokban. Az összes katolikus lapok Harsányi-verset kezdtek közölni, és nagyon meglepett, hogy első kötetem kedvezőtlen fogadtatása ellenére milyen nagy figyelmet keltettek. Nem tudom, a tárgy újdonsága, vagy az új, bár még tétovázó modern hang okozta-e a figyelmet.

Az esztergomi írói napok

Mintegy harminc katolikus szépíró gyűlt egybe. Tanácskozásainkat a bencés gimnázium egyik termében tartottuk. Üléseinken felváltva elnököltünk: Sík Sándor és én. Sorra vettük és megtárgyaltuk szépirodalmunk minden időszerű kérdését. Az írók egymás után keltek fel, hogy elmondják véleményüket, terveiket, panaszait, sérelmeiket. Nagy örömünkre az ellenzéki fiatalság túlsúlyban jelent meg. Ezek elsősorban a katolikus szépirodalom rosszul értelmezett szűk keretét kifogásolták. Fölpanaszolták, hogy ha katolikus témában az élet véres valóságát érintik, nyomban eretnekséggel vádolják őket. Ők pedig nem hajlandók „fehér irodalmat” csinálni kedves apácák, édes kispapok és csillagkeresztes vénkasszonyok számára. Sokat panaszkodtak a műkedvelő katolikus papokra is, akik fércműveikkel rongálják a művészi katolikus írók becsületét. Hangoztatták a tö-

rekvést tökéletes művészi formára és tiltakoztak, hogy magas egyházi méltóságok pártfogása helyettesítse a művészi értékelést.

Heves támadásokat intéztek katolikus szépirodalmi, sőt tudományos folyóirataink konzervatív irányzata ellen. Név szerint támadták az „Élet” és a „Katolikus Szemle” jelen lévő szerkesztőit maradi felfogásuk, szűk látókörük és tájékozatlanságuk miatt. Különösen heveskedett egy fekete fiatalember, akit eddig személyesen nem ismertem. Horváth Béla volt, József Attila barátja, az első katolikus proletárköltő. „Legjobb a lehetetlen” című verskötetében súlyos versek voltak az elnyomott proletárokról, városszéli nyomortanyákról és Krisztusról, a szegények egyetlen barátjáról. Elmondta, hogy mikor a „Katolikus Szemle”-hez beküldött néhány verset magyar fordításban a világhírű francia költőtől, Paul Claudeltól, a szerkesztő azzal az indoklással utasította el kérését, hogy nem közölhet verseket — ismeretlen külföldi költőtől.

— Ilyen emberek szerkesztik a magyar katolicizmus hivatalos lapját — dörmögte Horváth —, akik nem ismerik Paul Claudelt, Európa legnagyobb élő költőjét.

Tóth László, a „Nemzeti Újság” kitűnő főszerkesztője lépett közbe. A támadó modort leszámítva azonosította magát Horváth Bélával és ünnepélyes ígéretet tett, hogy mostantól fogva még jobban megnyitja a katolikus politikai lapok nagy nyilvánosságát a fiatalok előtt.

Leszögezem, hogy Tóth László az ígéretét becsületesen teljesítette, és attól fogva fiataljaink a „Nemzeti Újság”-ban, „Új Nemzedék”-ben és a „Képes Krónika”-ban sűrűn szerepeltek.

Az írónap naggyűjút is a fiatalok sütötték el. Aradi Zsolt, Balla Borisz, Justh Béla és Possonyi László bejelentették, hogy a modern francia katolikus szépirodalom felé kívánnak tájékozódni, és a „Vigile” mintájára új magyar folyóiratot indítanak „Vigilia” címmel. A folyóirat vaskos kötet alakjában negyedévenként jelenik meg, és nemcsak a magyar, hanem a külföldi, elsősorban a francia katolikus szépirodalom legszebb alkotásait is közölni fogja. A három beérkezett költőt, Sík Sándort, Mécs Lászlót és engem megkértek, dolgozzunk az új folyóiratba. Később arra is engedélyt kértek, hogy hármunk nevét, mint főmunkatársakét a lap homlokára tűzhessék. Kívánságukat természetesen teljesítettük. A „Vigilia” meg is indult, és országos feltűnést keltett hatalmas kötetével és gazdag tartalmával...

Az esztergomi írónapok nem voltak meddők. Tisztultak a fogalmak, tágabb látóhatár nyílt, új szerkesztők kerültek a folyóiratok élére, és megszületett a „Vigilia”.

Ennél is fontosabb volt, hogy nagyobb érdeklődés és művelési kedv támadt kivált fiatal írónkban a széppróza, az elbeszélés, regény, sőt a dráma felé. Versköltőnk kissé sok is volt, és ezek majdnem mind papok voltak. Hármunkon kívül az Assisi ígézetében élő Kocsis László, a szelíd és pompás technikájú Mentés Mihály, a kemény Székely László, a kuruckodó Vitnyédi Németh István, a hevülékeny Magasi Artúr, a nyírségi Nagy Miklós, a humorra is hajló Városi István, a nagyon modern Ágoston Julián és még mások. Világi költőink mintha kedvetlenek lettek volna a sok papköltő sikere láttán, pedig mindegyik szép tehetséggel jelentkezett. Ezek voltak: Ósz Iván, Finta Sándor, Bárdosi Németh János, a fiatalok között Horváth Béla, Rónay György, Thurzó Gábor, Berényi László és mások. A legfiatalabbakról, Pusztai Sándorról, Tűz Tamásról, Csanád Béláról itt nem emlékezhetek meg, ők még az idő méhében rejtőztek, és az esztergomi napokon természetesen nem jelenhettek meg.

A regény, általában a széppróza felé inkább világi katolikus írónk fordultak. A kitűnő újságíró és lapvezéren, Tóth Lászlón kívül főként a nagytehetségű Ijjas Jankovich Antal, aki a Jankovich nevet lassanként elhagyta és csak az Ijjast használta. Őt tartottam a katolikus regény legnagyobb ígéretének. Nagy kár, hogy Bangha Béla a tudományos irodalom felé szorította, noha Dantéről írt regénye, továbbá a „Mirandola fordulása” és tündöklő elbeszélései, mint például az „Izenet”, „A kupola”, vagy a „Sötét hajnal” a modern katolikus széppróza csúcsait jelzik. És a többi világiak, a balatoni halászeletet ecsetelő Váth János, a zseniális Balla Borisz, Justh Béla, az európai látókörű Aradi Zsolt, Szira Béla, Thurzó Gábor, a kiváló színpadi szerző Kállay Miklós, Possonyi László, Saád Béla, Fekete István, Gáspár Jenő és mások mind-mind a katolikus széppróza művelése felé fordultak. Ha a második világháború ki nem tör, a virágzó katolikus versköltészet mellett a katolikus regény és dráma is megszületett volna.

A Pannonhalmi Helikon

A „Pannonhalmi Helikon”-ról is meg kell emlékezni. Mivel bencés diák voltam, a bencés rend kissé büszke volt rám, Kelemen Krizosztom főapát pedig legjobb barátaim közé tartozott. Többször hívott Pannonhalmára, és én több író-társammal sokszor vendége voltam az ősi monostornak. Így ötlött fel bennem a gondolat, hogy helikoni találkozóra néha megjelenhetnének Pannonhalmán az összes katolikus írók.

Az ötletet Krizosztom főapát nagy lelkesedéssel fogadta és kijelentette, hogy nyaranta, amikor bőven van férőhely a növendékek távolléte miatt, több napig igen szívesen látja vendégül a katolikus írókat.

Nem új irodalmi társaságról volt szó, hanem csak munkaközösségről és baráti találkozókról, ahol a katolikus írók gyümölcsöző eszmecserét folytathatnának és egymáshoz lélekben közelebb kerülhetnek. A „pannonhalmi” jelzõt azért adtam neki, hogy vele jelezzük a Helikon katolikus gyökereit. A főapát arra kért, állítsuk össze a meghívandó katolikus írók névsorát, a meghívókat majd ő küldi szét a bencés rend nevében.

Mécs László Rábapatonára érkezett, hogy a tervet részletesen megbeszéljük. Sík Sándor nem tudott hozzám jönni, mert szegedi egyetemi tanársága nem engedte. Méccsel ketten megállapodtunk abban, hogy a Helikont a következő nyárra meghirdetjük, a meghívandók névsorát összeállítjuk, és javaslatot teszünk egy „Pannonhalmi Helikon” című szépirodalmi folyóirat és egy azonos nevű könyvkiadó vállalat megindítására, mely kizárólag katolikus szépirodalmi műveket, elsősorban regényeket, elbeszéléseket, útirajzokat, színműveket és verseket adna ki, de csak minden tizedik lehet verskötet, a többi széppróza. Így akartuk az olvasóközönség igényét kielégíteni, mert tudtuk, hogy a szép vers ugyan nagy dolog, de gyakorlatilag fontosabb a regény és a dráma.

A tervezetnél azonban váratlan nehézségre bukkantunk. Sík Sándor, akivel az úgyról levélben tárgyaltam, azt kérdezte tőlünk, kiket akarunk meghívni a Helikonra. Mécsnek az volt az álláspontja, hogy mindenkit, akiben tehetséget látunk. Öreget, fiatalt, papot, világít egyformán. Én, a higgadtabb dunántúli, bizonyos válogatást kívántam a katolikus írók jobbjai között.

— De ki a katolikus író? — kérdezte Sík újabb levelében.

Valóban súlyos kérdés.

Kit nevezhetünk igazán katolikus írónak? Azt-e, aki katolikusnak van keresztelve? Bizonyára nem. Azt-e, aki katolikus témát dolgoz fel, de maga közismeretlen pogány? Például katolikus író-e Gárdonyi a maga zűrzavaros lélekvándorlásával? Vagy Herczeg Ferenc, aki megírta az „Élet kapujá”-t, de a „Kék róká”-t is? Vagy Gulácsy Irén és Babits Mihály? Ezeket meghívjuk-e Pannonhalmára? Ha őket meghívjuk, akkor még sok más magyar író is meg kell hívni, és a Helikon Helikon lesz, de lemarad a jelzője. Aztán meghívjuk-e a katolikus dilettánsokat? A sok kedves tollforgató papot, akik írogatnak, de nem igazi írók? Ha nem hívjuk meg őket, halálos sértődések támadnak. Ha pedig meghívjuk őket, papi gyűléssé válunk, és az igazi, vérbeli katolikus írók el se jönnek.

Törtük a fejünket.

Végül arra az elhatározásra jutottunk, hogy hármunk közé hívjunk meg csak négy elismert világi szépirot, és az első Helikonon csak ez a hét ember jelenjen meg. Ezek alkossák a Helikon magvát. Ők aztán egészítsék ki magukat további helikonistákkal közös és egyhangú megállapodással. Azonban itt is megakadtunk. Ki legyen a négy világi író? A fiatalokat mellőzhetjük-e? Annyit tárgyaltunk az úgyról, hogy már belefáradtunk, és végül is lemondunk a Helikon összehívásáról.

Jegyzet. Az **Únarckép** részleteit Pető Lajos egyházaskeszei c. esperesnek, Harsányi irodalmi hagyatéka gondozójának szívességéből, a nála lévő kézirat alapján közöljük, minden változtatás nélkül. Korábban már közöltünk szemelvényeket az önéletrajzból, 1969 októberében. — A szereplő nevekhez jegyzeteket fűzni fölöslegesnek véltük; vagy ma is ismert személyekről van szó, vagy a szövegből kiderül kiletük. — A Pannonhalmi Helikon kérdésében Sík Sándor álláspontja részletesen olvasható múlt számunkban közölt levelében.

IPOLYI ARNOLD

Százötven éve, 1823. október 20-án született Ipolyi Arnold. (1) Immár 87. éve, hogy teste a nagyváradai székesegyház kriptájában, szíve pedig a besztercebányai Szent Borbála-kápolnában pihen. Sokféle maradandó értéket termő, fáradhatatlan élete ma is világító példakép. A nevét viselő emlékérem elnyerése rangot jelent hazánk szellemi életében.

Szinte az utolsó pillanatban látott hozzá, hogy felkeresse, összegyűjtse, megmentse és feldolgozza nemzeti művelődésünk sok évszázados, enyészetnek indult emlékeit, kezdve a népi hagyományoktól a történelmi emlékekig és az irodalom és művészet kincseig. Nemcsak ő maga dolgozott ezért fáradhatatlanul, hanem másokat is buzdított, irányított. Hirdette: „Örizzük, tartsuk fenn emlékeinket, gyűjtjük össze töredékeinket, hogy végleg el ne vesszenek és hogy ezáltal is ne legyen üresebb a múlt, szegényebb a jelen és kétesebb a jövő.” Az oktatásügy fejlesztését plébános-kora óta szívéen viselte, életének utolsó tizedében pedig az Országos Közoktatási Tanács elnökeként dolgozott annak érdekében. A képzőművészet hazai főiskolájának létesítése jórészt az ő érdeme, de törődött az ipar és a háziipar színvonalának emelésével is: Korponán faipari szakiskolát, Besztercebányán pedig női kézimunka-iskolát alapított. A Magyar Történelmi Társulat egyik megalapítója és elnöke. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat az ő elnökségének éveiben élte virágkorát. Néhány ünnepi alkalommal tartott beszéde az egész nemzet számára útmutatásul szolgált. Szeretettel támogatta a művészet és a tudomány ifjú munkásait, megbízást adott nekik, pályadíjat tűzött ki.

A mostani évforduló alkalmával a kortársak szavával szeretnők életközelphez hozni egyéniségét, töretlenül felfelé ívelő pályáját. Felvázoljuk ezért életének nevezetesebb állomásait, és levelezésének a primási levéltárban őrzött gazdag anyagából (2) vett idézetekkel próbáljuk elevenné tenni emlékét.

A Hont megyei kisbirtokú nemességhez tartozó Stummer Ferenc szolgabírónak és Szmracsányi Arzaniának házasságából hat gyermek született: Arnold, Lajos, Augustza, György, Gyula és Mária. Irodalmi működésének terebélyesedésével Arnold az „Ipolyi” nevet kezdte használni, egyelőre csak írói névként, utóbb azonban már családnévként vette fel az Ipolyi-Stummer kettős nevet, majd a Stummer-név elhagyásával csak az Ipolyi nevet használta. Ipolykeszin töltötte gyermekéveit a vagyonosabb ősök életmódjától megválni nem tudó szülők vidám élettől pezsgő otthonában. Házitanító oktatta az elemi ismeretekre, amelyekből a lévai piaristáknál tett magánvizsgát. Midőn a szülők eladni kényszerültek az ipolykeszi birtokot és Korponára költöztek, Arnold az ottani, majd a selmecebányai piarista gimnáziumban folytatta tanulmányait. Tizenkét éves volt, amikor a szülők — hogy a gyermeknevelés gondjain elnyítsenek — a pozsonyi Emericanumba, az esztergomi egyházmegye kiszemináriumába adták. A itt töltött két év alatt fejlődött ki papi hivatása, melytől akkor sem távolodott el, amikor később a szülők — Lajos fiuk példájára hivatkozva (3) — a világi pályát ajánlották. A nagyszombati líceumban töltött további két év elteltével — mint kiváló tanulót — Bécsbe küldték, hogy a Pazmaneum növendékeként az ottani egyetemen hallgassa a teológiát. Egyetemi tanulmányait 1844-ben fejezte be, de ekkor még három év volt hátra a felszenteléshez megkívánt kor eléréséig. Ebből egy évet az esztergomi presbiteriumban, (4.) kettőt pedig a Nyitra megyei Veszelen, báró Mednyánszky Alajos kamarai elnök otthonában töltött, mint Mednyánszky Dénes nevelője.

Kazinczy Gábor így emlékezik vissza Ipolyi gyermekkorára 1855. július 31-én kelt levelében: „Sápadó életemnek egyik emlékezetes örömét hozta nekem Önnek oly meleg, oly érdekes levele. Nem reménylhetém azt. S sejthettem-e, hogy személyes érintkezésünk oly messze múltba nyújtja fel dátumát? Igen, oly messze e múlt! ... S legyen Önnek némi öröme az, hogy azok a ‚halovány fiúk’ — habár meg sem álmodám, hogy ily férfiakká fejlenek — eléggé érdekes emlékezet valának nálam, hogy annyi, annyi zivatar, kívül s belül, elenyésztetni nem bírják; s hogy nem fogja, Ön tett róla.”

Molnár János nagyszombati tanár, 1840. január 15-én így ír az édesanyának: „Ami Arnold viséletét illeti: ő most is, mint az előtt, példás mindenben. Ő igazán iparkodik, szíves óhajtatom szerint, nevelkedni: időben, bölcsességben és kedves-ségben Istennél és embereknél. E rövid rajzból értheti Tekintetes Asszony! mily drága gyümölcsöt hozott e világra.”

Az édesanya fiához írt, 1844. február 8-án kelt levelében olvassuk: „Sietek tsak egy pár szóval köszönni azon jól tevő hatásér, melyet kedves feledhetetlen leveled tett rám, mer ámbár talán több könnyekkel áztatám, mint tartalmában betű van, és még most sem olvashatom el könnyek nélkül, még is mint egy jótevő ír volt fájdalmas szívemnek, és mily jól tevő már azon öröm, hogy oly rögtön jött. És még jóltevőbb tartalma, egy gyermeket bírni egy anyának, ki annyira érti és annyira érzi anyja szíve ki ömlését, mint te, kedves fiam, tanúsítád ezt leveled által.” Az apának 1845. június 18-án kelt levele a Mednyánszky családnál nyert nevelői állásra utal: „A herceg primás általi kitüntetésednek fölöttébb örültünk és méltán, mert azt egyedül viselted és ernyedetlen iparkodásod által gyűjtött erényeidnek tulajdoníttjuk, minekutánna ő veled egy 3-ik 4-ik által is parancsolhatott volna és még is maga egész kegyelemmel ereszkedett le, mondtám, erényeidhez, mit egyedül magadnak köszönhetsz. — Rendeltetéseddel, főképp mivel vele megelégedve vagy, mi is tökéletesen meg nyugszunk, de nem azzal: hogy te csak egy-két hetet akarsz a szünnapokban nálunk tölteni. Főképp édes anyád protestál ez ellen s mi még e felől beszéllendünk.”

Ipolyi irodalmi szárnypróbálgatásairól történik említés az egykori korponai iskolatársnak, Pajor Istvánnak 1843. „tavaszhoz” 15-ről kelteztet levelében: „Múlt hó 20-áról küldött irományaidat becses leveleddel együtt örömmel vettem. A küldött két beszéledet nem késtem rendeltetése helyére vinni. ... A „megbosszult hitzegő” — P. Horváth Lázár tulajdon szava után — némi igazítással, napvilágot fog látni. »Bajmócz és Kesselkő« iránt mit sem mondhatok, mert az — noha azonnal megvittem Frankenburgnak — a mint kezemhez vevém — átvizsgálva mind eddig nincs.”

György testvére, midőn honvédként Pétervárad felé vonul, így ír a daróci táborból: „Örömmel vettem leveledet, melyben engem czéлом elérésére bátorítász, és bárminő szenvedésben tántoríthatatlanságra intesz. ... Itt, hol ellenségeink tanyáznak, tántoríthatatlanul, erős szívvel és lélekkel állok, bár mit is hoz előmbé a sors, egyedül csak Istenben bízva.” (1848. aug. 29.)

1847-ben elérkezett a pappá szentelés ideje. Majthényi Antal, Kopácsy primás segédpüspöke, Esztergomban, az ideiglenes székesegyház (ma vízivárosi plébánia-templom) káptalani sekrestyéjének oltáránál augusztus 1-én diakonussá, három nappal később pedig áldozópappá szentelte Ipolyit. Néhány héttel a szentelés után kápláni kinevezést kapott Komáromszentpéterre. Egy évvel később a pozsonyi Salvator-templom hitszónoka, továbbá egy év múlva pedig gróf Pálffy-Daun Lipót pozsonyi főispán fiának nevelője lett. 1855 tavaszáig volt a Pálffy-család stomfai kastélyának lakója, ezt követően pedig a Stomfával szomszédos Zohor község plébánosa volt 1860-ig, amikor Bartakovics Béla egri érsek Törökszentmiklós plébánosává nevezte ki.

A Pálffy-családnál töltött évek alatt Ipolyinak bőven volt alkalmja arra, hogy folytassa irodalmi és történelmi tanulmányait, amelyekhez már egyetemi évei alatt is vonzódott és amelyeknek szeretetét Mednyánszky Antalnak, a magyar történelem lelkes és kiváló kutatójának példája és útmutatása szinte a szenvedélyességig fokozta. Veszélén Mednyánszky gazdag könyvtára állott rendelkezésére, Stomfáról pedig gyakori kapcsolatot tarthatott fenn Pozsony és Bécs könyvtáraival és tudományos köreivel.

Mint plébános példászerű lelkipásztor volt. Adventben és nagybőjtben naponta tartott rövid szentbeszédet és szeretettel látogatta a betegeket. Restauráltatta a templomot és új iskolát építtetett. Plébánosságának évei alatt 40-ről 200-ra emelkedett az iskolába járó gyermekek száma; fáradhatatlan hitoktatójuk is volt. Rendkívüli munkabírását tanúsítja, hogy emellett még tudományos munkásságra is jutott ideje. Sűrű egymásutánban jelentek meg kisebb-nagyobb cikkei, tanulmányai és — még 1854-ben — a *Magyar Mythologia*, mely országos hírűvé tette a nevét.

A még készülöfélben lévő *Mythologia* két fejezetét 1851-ben elküldte Toldy Ferencnek, az Új Magyar Múzeum szerkesztőjének. Toldy így méltatta Ipolyi küldeményét: „Legőszintébb meggyőződéssel úgy üdvözlöm kegyedet, mint a magyar történelmi tudomány egyik ága megteremtőjét! Megbecsülhetetlen az, mit kegyed tett, s dicsőségétől az ez után mások által netán még eléállítandó bármily sikerek sem foszthatják meg. Kegyed maga az, ki azok közül kik e téren pályáztak, (5) a feladást megértette, azt egész mélységében és kiterjedésében fölfogta, s nem tapogatózva, hanem másoktól is ösmert, de meg nem értett, csupa pozitív anyagból az egész épületet, reconstruálta.Csak két cikket láttam, de ez elég, hogy az

egészről ítéljek. Ex ungue.” (aug. 5.) — Majd ismét, 1856. április 20-án: „Meg nem állhatom, kedves, kedves Barátom, hogy bár tíz ív correctúra van előttem asztalomon, mind sietős, és másfél óra múlva előadásom van, rögtön legalább annyit ne írjak: ünnepet, sátoros ünnepet alkotott nekem kegyed, mint mindig, úgy különösen ma, e maival.” — Utóbb már tegeződve: „Életem egyetlen nyerevénye némely Jóknak szeretete, s hogy Téged ezek első sorába helyezlek, azt rég fogod tudni.” (1861. aug. 21.) És: „Ma egy hete vettem francia udvariassági, de egyszersmind barátilag meleg levelkédet s ma szerencsésen talált arcképedet... sokkal kedvesebb vagy nekem in natura, mert „nem hordod ily magasan a fejedet”, mint a Borsos képen.” (1863. június 14.)

A bécsi kultuszminisztériumba bejáratos Haas Mihály, a budai helytartósági kerület iskolai tanácsosa, később szatmári püspök, arról értesíti Ipolyit, hogy „Mythológiája és azon két cikk, melyet Kegyed nem rég a Wiener Zeitung melléklapjába küldött, Bécsben nagy figyelmet gerjesztett.” (1855. ápr. 7.) Majd ismét ugyanez év július 19-én: „Voltam Bécsben és ott komoly a szándék ft. úrnak történelmi catedrát adni a pesti egyetemenél. Fogadja azt el ft. úr... Még egyszer mondom, fogadja el tisztelt barátom uram majd a tisztos meghívást.”

Lugosy József, a debreceni kollégium tanára, így ünnepli a *Mythologia* megjelenését: „Elvalahára tehát ünnepel szegény irodalmunk, mert meglátták a mi szemünk a „Magyar Mythológiát”. Ne várj tőlem reá semmi dicsbeszédet, sőt ne várj egyhamar bíráló reflexiókat se; a munka óriási s én még csak az első olvasás gyönyörének varázsa alatt vagyok.” (1854. szept. 1.)

Révész Imre szentesi református lelkész, később debreceni püspök, újévi üdvözlétként írja: „Kedves tisztelendő Úr, tisztelt Barátom! Isten adjon boldog új esztendőt a hazának és irodalmunknak s művelődésünknek, s Kegyednek, ki ezek emelésén s dicsőítésén buzgón és sikerrel fáradozik!” (1854. dec. 28.)

Greguss Ágost esztetikus, később a pesti egyetem tanára, így kezdi az 1855. szeptember 15-én írt levelét: „Ipolyi Arnoldnak, a valódi tudósnak és munkás honfinak, mely tiszteletét s legszivesb üdvözlétét jelenti szerény pályatársa: Greguss Ágost.” — Majd így folytatja: „Nem fog kegyed megütközni — mert azon a ponton, hová kegyed felemelkedett, megszűnik az álszerénység — ha az ide csatolt művek illetékes bírálójául csak kegyedet tarthatván, kegyedhez folyamodom azon, engedje, baráti kéréssel, hogy e népmeséket a Magyar Sajtó számára megbírálja... Kegyeden kívül nem ismerek hazánkban tudóst, ki azt magára vállalni képes legyen.”

Nagy Iván, a kiváló genealógiai kutató, Ipolyi betegségének hírére írja: „Nagy rémülettel értesülök kegyed folytonos gyengélkedéséről és valóban a szent ügy érdekében kérem is Önt, óvja egészségét a nekünk, igen sokaknak, becseset és adja Istenünk, hogy kegyed mi előbb teljes egészségben foglalatokodhassék azon az úton, melyen kegyedtől oly sok szépet kapunk, addig pedig tartóztassa magát a romboló munkától.” (1858. ápr. 23.)

Pajor István, akivel élete végéig kapcsolatban állott, így köszöni meg a néki küldött képmást: „Barabás nagy áldomást érdemel, mert nem csak külsődöt, de belsődöt is híven rajzoló le. Különösen tetszik nekem e pompás képen az, hogy tudós kifejezésed dacára azon minden pedanteriát napként oszlató életvidor és — hogy magamat úgy fejezzem ki — hamiskás családi vonás, mely bennet, Stummer-fajtákban megvan s mely nektek (hiszen Te azért nem bízod el magadat!) — meg kell vallani, oly jól áll — eredeti valósága szerint visszatükrözve vagyon.” (1858. nov. 22.)

Pesty Frigyes történész így kéri Ipolyi támogatását: „Nyilvános titok hazánkban, hogy nemcsak szaktudósok kérnek és nyerne Öntől tanácsot és útmutatást, hanem még a fiatalabb nemzedék is, mely komolyabb célokra törekszik és mely nem mindenütt és mindenkor nyeri a hivatottak segítségét... A kit munkái után tiszteletünk legmagasabb fokára emeltünk, az bizonyosan élte minden phasisában következetes fog lenni azon képhez, mely fölöle lelkünkben él.” (1857. nov. 18.)

A piarista Csaplár Benedeknek, a szorgalmas néprajzi gyűjtőnek egész kötegni leveléből azt választjuk, amelyben — kapcsolatuk kezdeti szakaszában — Ipolyinak arra a kérésére válaszol, hogy ne szólítsák egymást „úr”-nak: „T. Barátom! Am legyen ön akarata szerint a legegyszerűbb közlekedésünk. Simplex sigillum veri. En a címeknek soha sem voltam kedvelője, s az Uram szócskával úgy hiszem nem is halmoztam túl. Egyébiránt ha semmi más uralom, de a szellemi felsőbbség előtt örömet meghajlik merev nyakam. Azért ne vegyen nálam semmit üres bóknak.” (1851. szept. 26.)

A szabadságharc után a császári hadseregbe sorozott és utóbb már tisztí rangot elért Gyula öccse 1860 tavaszán katonai menetlevéllel utazott Losoncra. Erről az útjáról számol be bátyjának az április 12-én kelt levelében: „Itt, Gyarmaton és Váczon, a városházaknál, hol Marschroute-mat kellett előmutatnom — köszönet a nagy névnek, melyet Te hoztál tiszteletbe s a magyar nyelvnek, melyen beszéltem — csaknem ovatiók tárgya lettem, mert kérdezték, nem vagyok-e öcséd, s midőn igennel feleltem, mind a kezemet szoriták s Téged a legnagyobb dicséret s dicsőséggel halmoztak el, Gyarmaton még vacsorára is meghívtott egy derék öreg úr.”

A hivatalos elismerés sem késett sokáig. 1858-ban a Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta Ipolyit és a *Mythológiát* az 50 körmői aranyat is jelentő Marczibányi-jutalommal díjazta. 1861-ben az Akadémia rendes tagja és az archeológiai bizottság titkára. 1867-ben a Kisfaludy-társaság választotta tagjai közé. Utóbb az Akadémia igazgató-tagja és osztályelnöke. Az uralkodó a vaskorona-renddel és a belső titkos tanácsosi méltósággal tüntette ki.

Még 1854-ben megbízást kapott a bécsi minisztériumtól a pozsonyi helytartóság kerület műemlékeinek gondozására. Az archeológiát és — az akkor még a régészet körébe tartozónak tekintett — művészettörténetet Ipolyi addig sem zárta ki érdeklődése köréből, de e megbízás után fokozott figyelemmel fordult a lassanként önálló stúdiummá fejlődő művészettörténet felé. Első nagyobb szabású művészettörténeti műve, a *Csallóköz műemlékei* 1859-ben jelent meg. Ezt követték a magyar művészettörténeti irodalom alapvető munkái a deákmonostori román bazilikáról, Magyarország középkori építészetről, szobrászatáról és festészetéről.

Írásai a tudományos irodalom olvasóinak körén kívül is érdeklődést keltettek. „Bizonyal az irodalom- s műtörténetnek, a hitregetannak stb. s amivel Kegyed, tisztelt Uram, szakszerűen foglalkozik, vannak a laicus közönségre nézve is érdekes mozzanatai, melyeket kellő formában élvezettel fogna olvasni. Szabad legyen hát fölkerémem, hogy e téren a „Koszorú” érdekesbitéséhez hozzájárulni szíveskedjék” — írta Arany János. (1862. dec. 30.)

A törökszentmiklósi plébánia csak három évig tartó állomás Ipolyinak folyton emelkedő pályáján. Ezeknek az éveknek kiemelkedő eseménye az 1862. évi konstantinápolyi utazás, melynek a török által elhurcolt Corvinák felfedezése volt a gyümölcse. 1863-ban egri kanonokká nevezik ki. Élénk részt vesz a város és az egyházmegye életében, de 1869-től már többnyire Pesten tartózkodik, mint a központi papnevelő intézet rektora. A komoly felelősséggel járó rektori tisztt, valamint a kanonoksághoz és rektorsághoz kapcsolódó sokféle közéleti szereplés mellett tudományos munkásságát is tovább folytatja. A Szent István Társulat alelnökségének elfogadásával újabb munkakört is vállal magára és a csak néhány évre terjedő vezetése alatt a társulat felvirágzásának alapjait veti meg. De nem hanyagolja el a baráti kapcsolatok ápolását sem. Ennek megható bizonyossága Xantus János utazó és természettudományi író levele: „Fogadja köszönetemet szíves részvételért, felajánlott barátságát pedig életem feladata leendő kiérdemelni s viszonyos tisztelettel és bizalommal meghálálni.” (1868. okt. 8.)

Az 1869-től árva besztercebányai egyházmegye új püspökének kiválasztása nem csekély gondot okozott. Olyan személyt kellett találni, aki egyházi és nemzeti szempontból egyaránt alkalmas arra, hogy a túlnyomórészt szlovák ajkú hívek főpásztora legyen. A bizalom Ipolyi felé irányult, ő azonban jó ideig igyekezett elhárítani magától ezt a kitüntető, de terhes megbízást. Végre is Bartakovics érsek leveléből értesült a kinevezés közeli bekövetkezéséről: „Tisztelt Collegám, Barátom Uram! Alea jacta est. Ma kaptam nuntiusától levelet, num Arnoldus Stummer-Ipolyi iis praeditus sit qualitatibus, quae illum pro Eppto Neosoliensi idoneum reddant. (6) Már csak azt nem írhattam, hogy bizony nem alkalmatos, és így megírtam, hogy idoneus, és ebből következtetheti, hogy nincs menekvés és készülni kell Besztercebányára.” (1871. okt. 10.)

Maga Ipolyi így értesíti édesanyját kinevezéséről: „Az Úr Isten szent akarata és gondviselése úgy rendelte, hogy szüleink egyik ősi lakása megyéjének legyen püspöke. Méltatlanságom érzetében mindent elkövettem, amit becsülettel tennem lehetett, hogy elkerüljem. Mit sem használt. Az Úr Isten akarata erősebb a mi emberi gyarló törekvésünknél. Legyen azért áldott jóban és rosszban szent neve!” (1871. okt. 21.)

Schlauch Lőrinc, később szatmári püspök, majd Ipolyi utóda a nagyváradi püspökségben és bíboros, így köszöntötte az új püspököt: „A pálya, melyre Méltóságod hivatott, oly rögös, oly nyugtalan, hogy meggyőződésem szerint Méltó-

ságod csak nehéz szívvel fog nyugalmas s csendes tevékenységi helyétől megválni. De annál mélyebben kell mindenkinek meghajolni Méltóságod áldozatkészsége előtt.” (1871. okt. 24.)

Samassa József szepesi püspök, korábban kultuszminisztériumi osztálytanácsos, később pedig egri érsek és bíboros, így ír ugyanezen a napon: „Szabad legyen először magamnak gratulálni, ki előbbi állásomban érvényre emelhettem Eötvösnél ama legmélyebb meggyőződésemet, miszerint a besztercebányai egyházmegyét csakis Ipolyira bízhatni teljes megnyugvással. Az ebből kifolyóan történt megállapodás kétségtől kedves hagyományként szállt át Paulerra, ki azt örömmel értékesítette.”

Bars vármegye üdvözlő iratából vesszük a következőket: „Bars jól tudja és érzi, hogy Méltóságod nem azok közé tartozik, kik csak a reájok ruházott díszes méltóság nevét hozzák magokkal új helyzetökbe, de ismerjük mi nemcsak jeles tulajdonait, hanem élő érdemei gazdag tőkéjét is, mellyel körünkbe költözik. Ismerjük mi — és ki ne ismerne széles e hazában — hogy mást mellőzzünk, a tudománynak, mely elismert hatalom, tág terén kivívott babérjait, nem azok sorába tartozókat, melyek elméleti egyoldalúságoknál fogva — mint sokszor történik — az írószoba küszöbén belől maradnak, hanem melyek termékeny sokoldalúságoknál fogva és korszerűségök által a dicső árvként megindult hazai műveltségünk és civilizációnk közreható tényezői képében ragyognak.” (1871. okt. 23.)

Ipolyi nemcsak a művészettörténet tudományának volt egyik első hazai művelője, hanem mint műgyűjtő is az elsők egyike volt. Egri kanonok korában kezdett képeket gyűjteni, majd később az iparművészet és népművészet alkotásaira is kiterjesztette érdeklődését. Kiváló ízléssel válogatta össze gyűjteményének tárgyait és sikerült megteremtene az ország egyik leggazdagabb magángyűjteményét. A keresztény művészet történeti fejlődését bemutató gyűjteményt kívánt létrehozni. Mint a központi szeminárium rektora, az intézet folyosóin állította ki műkincesit, mikor pedig Pestről püspöki székhelyére költözött, hatvan legkiválóbb festményét az országos képtárnak (a Szépművészeti Múzeum elődjének) ajándékozta. Gyűjteménye többi részének a barsszentkereszti püspöki kastély adott szállást és a házigazda személye mellett ez a gyűjtemény vonzotta oda a magyar szellemi élet legkiválóbbjain kívül a külföld szakembereit is. Végakarata volt, hogy gyűjteménye múzeumba kerülve „az egyházi művészetnek és a nemzeti kultúrának tényezőjévé váljék”. Ez a kívánsága teljesült is, mert a Simor János prímás által Esztergomban alapított Keresztény Múzeum anyagával egyesített műkincesei Európaszerte ismertek.

Az országos képtárnak ajándékozott festményeket Pauler Tivadar kultuszminiszter ezzel a levéllel köszönte meg: „Méltóságod nem csak a tudományokat igyekezett fáradsáttalan irodalmi tevékenységével hathatósan előmozdítani, de bölcs figyelmét a művészetek hazánkban még kevésbé mély történelmére is kiterjesztve műtörténelmi tanulmányai közben sok fáradsággal és nem csekély költséggel gyűjtött középkori festményeinek hazánkban páratlan tárából hatvan válogatott művet a magyar országos képtárnak adományozván, ez által országos képtárunkat, mely a művészetek újjá ébredését megelőző korból alig bír valamit felmutatni, egy a festészet történelmére különösen érdekes szakmával gazdagítani, a fővárosok műizlésben haladottabb közönségét pedig oly tanúságos élvben részesíteni méltóztatott, melytől Méltóságod nagylelkű adománya nélkül előreláthatólag még sokáig megfosztva marad.” (1872. máj. 28.)

A püspöki rendet Bartakovics Béla egri érsek kezéből vette fel 1872 húsvétja utáni második vasárnapon (április 14) Peitler Antal váci és Perger János kassai püspök közreműködésével; az egri főszékesegyházban történt a szentelés. Az ünnepélyes beiktatás (május 2) alkalmával a besztercebányai székesegyházban tartott beszédében a szeretetet és a szolgálatot hirdette: „Kötelességemül ismerem, hogy a papságot és a hívő népet, sőt egyéb polgártársaimat is forró szeretettel keblemre öleljem, nektek az igazság mellett békét és szeretetet hirdessek és hozzak.” — „Jöttem, hogy szolgáljak nem pedig Ti szolgáljatok nekem.”

A Pesten töltött évek alatt a főváros irodalmi és tudományos életének kiválóságai gyakran megfordultak a központi szeminárium rektori lakosztályában. Az itteni pezsgő életet Tárkányi Béla leveleiből ismerjük, aki a Szent István Társulat alelnökségében Ipolyi utóda lett és egy ideig megpróbálta együtt tartani ezt a baráti társaságot. „Az idő gyönyörű, visszajövet a Dunaparton élveztem, de mit használ solo jární? Nálad nélkül nem élet a mi életünk. ... Azért csak mielőbb

hozzon Isten vissza közénk, akkor tartjuk meg az újévi ünnepet ... addig csak a kalendárium nyomán kívánom a boldog új évet." (1872. dec. 20.) — „Az egri lapóniából (hogy teljesen el ne laposodjam) szombaton visszajöttem Pestre. ... Már két meghívó járt itt, egyik az akadémiai casinó ügyében Csengery által összehívott tanácskozásra, mely vasárnap meg is tartatott, a Te régi eszméd el is fogadtatott, bizottság lévén kiküldve az alapszabályok kidolgozására. ... Bárcsak előbb láttak volna hozzá, mikor Te indítványoztad ... Tegnap este compania volt nálunk egy új, érdekes taggal, Szilágyi Dezsővel, Gyulai, Pauler, Szilágyi S., Nyáry, Arany László lévén a többiek. Majd éjfélig tartott a vigasság, csak a Te hiányodat éreztük. ... Te termettél igazán háziúrnak, én legfeljebb csak mint házigazda figurálhatok." (1873. máj. 13.) — „Napjainkat morzsoljuk, elég gyorsan ugyan, de az esti symposionok hiányát igen-igen érezzük ... ezeknek csak Te vagy megte-remtője és életelő lelke ... nálad nélkül sehogy se tudjuk megcsinálni." (1875. okt. 29.)

Pest után Barsszentkereszt volt a ritkább, de változatlanul bensőséges baráti találkozások színhelye. „Magam is — írja Gyulai Pál — szeretnék elmenni vele (ti. Feszty Árpáddal, aki az Ipolyi megbízásából festett képet vitte el Barsszentkeresztre) s meggyőződni, vajon Pulszky (7) híven írta-e le Szentkeresztet. Úgy látszik, mióta én ott voltam, sok megváltozott ott, csak a házi gazda maradt a régi, kegyes, tudós és jótékony főpap, s ami az aestheticus előtt ezzel egyrangú, egyszerűs mind a legkellemesebb férfiú, a kit papi ruhában ismertem. De tovább nem írok, mert félek, hogy Haynald stílusába esem, a mitől Isten mentsen." (1877. szept. 17.)

Ipolyi távol tartotta magát a napi politikától, de mikor a nemzet életét érintő fontos kérdések kerültek tárgyalásra, mindig hallatta szavát a főrendiház gyűléstermében. És amit mondott, azt még a határokon túl is meghallották. „A nyár derekán Ennsben gondozván egészségemet — írja Haynald Lajos kalocsai érsek —, találkoztam újra az európai hírű, némethoni jeles katolikus férfiúval és publicistával, meppen követ Windhorsttal, ki értesülvén a magyar országgyűlés elemi iskolaügyi ez évi tárgyalásáról, különösen pedig Méltóságodnak jeles beszédjéről. megkért, szerezném meg azt neki német fordításban." (1876. aug. 24.)

A magyar politikai életnek már fiatalon is fontos személyisége, Apponyi Albert így ír Ipolyihoz: „Némileg érintve érzem ugyan magamat a mai nemzedéknek tett szemrehányás által, de ez csak az én hibám; Méltóságodnak nagy horderejű működése pedig az egyháznak befolyását a nemzet szellemi életére magasra fokozza és így a legnemesebb úton elejébe vág annak, hogy a más országokban mindkét oldalra károsan, sőt átkosan kiható ellentétek nálunk is fejlődjenek." (1879. szept. 8.) — Egy héttel később pedig: „Köszönettel vettem a magyar fiúk által katonai kiképzetés dolgában tapasztalt nehézségekre való figyelmeztetést és kellő hasznát veendem. Hogy Méltóságod abbéli megjegyzésemet, mintha a parlamenti küzdelmekre pazarolt hadi erőket említése engem is érintene, oly felette megtisztelő cáfolatra méltatta, az igen nagy kegyesség; inkább bocsánatot kell kérnem, hogy ily izetlen megjegyzést egyáltalán tettem."

Ismételjük, Ipolyi nem foglalkozott napi politikával, de tekintete a jövőre irányult és megérezte az idők vajúadását, amelyről Grünwald Béla így írt az 1878. október 10-én kelt levelében: „Sötét színben látom mindig nemzetünk sorsát. Hát még a jelen viszonyok közt! A végnek a kezdete ez, ha nem a közepe. Bosznia elfoglalása nagy áldozatokat, meddő háborút jelent, melynek lefolyását, s végét ki sem számíthatja senki, s végre a dualizmus összeomlását, s ezzel együtt a monarchia közjogi rendjének gyökeres megváltozását jelenti."

E veszedelmekkel teljes jövőre akarta Ipolyi felkészíteni, megerősíteni nemzetét. Ezt a célt szolgálták a Történelmi Társulat vándorgyűlésein tartott emlékezetes beszédei a magyar nemzetegység és államnyelv kialakulásáról (Rimaszombat, 1876), a magyar iparélet történeti fejlődéséről (Pozsony, 1877), a magyar műtörténeti emlékek tanulmányáról (Kassa, 1878) és a magyar hadtörténelem tanulmányáról (Marosvásárhely, 1879). „Mi ez ... a Te triumphusodhoz képest, melyet Kassán kivívtál. Igazán, mint pontifex ex cathedra, úgy beszéltél, quasi qui potestatem habet, (8) s mindennap növekedett csodálatunk, amint a Magyar Korona naponként hozta roppant tartalmú beszédedet." — így köszöntötte Ipolyit Tárkányi Béla 1878. szeptember 16-án. A következő évben pedig: „A Történelmi Társulat közgyűléseit csakugyan epochalis jelentőségűvé teszik elnöki classicus beszédeit s az a genialis mesterfogás, mellyel mindeniket oly hely- és alkalmoszerűvé tudod tenni, ami a hatást sokszorosan fokozza." (1879. aug. 27.)

Nem kisebb jelentőségű Ipolyinak a Képzőművészeti Társulat keretében kifejtett működése sem. Ez a nagy fontosságú, de válsággal küzdő társulat 1880-ban választotta őt elnökéül, az ő vezetésétől várva a kibontakozást. Reményében nem csalatkozott: Ipolyi elnökségének hat esztendeje a társulat anyagi megerősödését és a magyar képzőművészetnek addig nem ismert fellendülését hozta meg. „A Képzőművészeti Társulat kiváló szolgálatot tett a művészetnek, midőn Nagyméltóságodat elnökének megválasztotta, mert eltekintve minden egyéb érdemeitől a képzőművészetek körül, Excellentiának a társulat közgyűlésein tartott megnyitó beszédei valódi tanfolyamot adnak a képzőművészet jelentőségéről és azon módokról és eszközökről, melyek által azt hazánk és népe érdekében értékesíteni kell” — írta Trefort Ágoston kultuszminiszter (1881. ápr. 25.). — Majd ismét, 1882. április 26-án: „Kifejezést akarok adni azon reményemnek és óhajomnak, hogy festészetünk körüli nézetünkben találkozáskor, kezét fogunk törekvéseinkben arra nézve, hogy művészi talentumaink számára itthon iskolát nyithassunk, s festészetünknek a magyar jelleget megőrizhessük és hogy e törekvéseinknek mielőbb testet is fogunk adni.”

Treforthoz hasonlóan ír Vágó Pál festő is: „Ahhoz fordulok, kinek a magyar képzőművészetek előmozdítása terén úgyszólván legtöbb érdeme van. Megmondom őszintén, hogy azon bizalom vezetett, hogy magas ítéletével szerény tapasztalatom összhangzásban van és vezet egy nemes féltékenység és szeretet nemzeti művészetünk jövője iránt.” (1884. júl. 22.)

Munkácsy Mihály levelei közül idézzük: „Nem mulaszthatom el először is kifejezni, mily örömmel és érdeklődéssel olvastam e napokban Excellentiád utolsó elnöki megnyitó beszédét, melyben oly behatóan, oly igazi értelemmel és annyi igazsággal ecseteli művészi állapotainkat. Nagybecsű reánk nézve azon magas értelem és finom tapintat, mely Excellentiád e bírálatában megnyilvánul, mert mindenki át lévén hatva igazságától, senki sem vonhatja ki magát annak jótékony hatására alól. ... Alig várom, hogy mindezekről személyesen lehessen alkalmam beszélgetni, a mi, ha Isten engedi, nem sokára lehet, mert én e hó végén már Budapesten akarok lenni ... Reményem tehát, szeptember első pár napját Excellentiád szíves meghívása folytán kedves és becses társaságában tölteni.” (1884. aug. 5.)

Ipolyi sokágú elfoglaltságát élénken jellemzi a történetíró Deák Farkas: „Szombat reggel az Athaeneum előtt találtam néhány újságíró, kik azzal fogtak körül, hol van Ipolyi püspök? Csak másnap lett világos a dolog, mikor láttam, hogy ülése volt a szűkebb bizottságnak, melynek Nagyméltóságod is tagja. Azt hallottam, hogy nagyon széllyeljáró vélemények voltak és vannak, semmit se végeztek, mint hogy még szűkebb bizottságot küldtek ki. Én a bizottság nevével látva csak azt jegyeztem meg, hogy munkaerőt kegyelmes uramon kívül nem látok a bizottságban, pedig Pulszky kettő is van benne.” (1884. júl. 14.) — Majd ismét ugyanez év október 20-án: „Bizony sokszor emlegettük Szentkeresztet és páratlan urát. Bubits (9) kérdezte: Várom-e? Bizony, várom, és várja az akadémia, a történelmi társulat, a képzőművészet, a Rudolf könyve, (10) a felsőház s várja oly sok minden, a főváros, az ország érzi hiányát és várja teljességének bekövetkezését, de mindenkinek felett én vagyok és maradok leghívebb várakozója.” És ennyi elfoglaltság között továbbra is fáradhatatlanul és változatlan szívességgel törődött barátaival és segítette a hozzá fordulókat. „Részemről nem kis önmegtartóztatásba került Méltóságodnak eddigi tudomására nem hoznom — írja Kandra Kabos történetíró, egri káptalani levéltáros —, mennyit köszönhetek egykor élvezett személyes társaságának. Most, midőn önző indok látszata nélkül tehetem, hálás szívvel hozom ezt Méltóságod tudomására, esedezvén egyszersmind, kegyeskedjék reám is kiterjeszteni azon lelkesítő jóakaratot, mely már annyi fiatal író túlsegített a kezdet nehézségein.” (1874. júl. 17.)

Szilágyi Sándor így köszöni meg Ipolyi pártfogását: „Tudom, hogy az eredményből az oroszlanrész a tiéd, s még is nagyobb örömöm és büszkeségem annál, hogy ezt Te tetted, — az, hogy hogyan tetted.” (1878. szept. 29.)

Hasonló ehhez Haan Lajos békéscsabai evangélikus lelkész levele, melyet az Akadémia tagjává történt megválasztásakor írt: „Méltóságod eddig is oly sok szívességgel volt mind hozzám, mind Antal öcsémhez, hogy azt elegendőképpen megköszönni képtelenek vagyunk. Megválasztásom annál nagyobb sensatiót okozott mind Csabán, mind vidékén, minthogy köztudomású dolog, hogy ajánlóm volt egy, a csekély igyekezetet is vallásfelekezetre való tekintet nélkül méltányolni tudó, emelkedett szellemű r. kath. püspök.” (1877. máj. 30.)

Ballagi Aladár, később a pesti egyetem történelem-professzora, a következő levél írója: „Az idén tavasz nyíltával, Excellentiád akkép emlékezett meg rólam, hogy akkor tanúsított becses jóakarátát teljes világ-életemben nem felejtetem el... Fogadja hát Excellentiád tőlem ezúttal legmélyebb hálámát s legyen róla meggyőződve, hogy mindig is azzal fogok viselkedni nemes lelke, szeretve tisztelt személye iránt.” (1881. júl. 9.) Talán ezzel a levéllel függ össze Aladár atyjának, Ballagi Mórnak keltezés nélküli levélkéje: „Szíves kérdésekre én nem felelhetek, de megvallom őszintén, hogy igen jól esett, mert megerősítette bennem eszed és szíved felől mind elejétől fogva táplált nagybecsűlő véleményemet.”

Innocent Ferenc festőnek ugyancsak keltezés nélküli levelében olvassuk: „Egy ízben volt csak szerencsém Excellentiád által fogadtatni, ám felejtethetlen előttem azon hang, melyben hozzám szólni kegyes volt, azon buzdító erő, mely szavaiból felém sugárzott, azon jószágteljes érdeklődés, mellyel továbbmozoghatásommal foglalkozni kegyeskedett. És el nem felejtettem azon felszólítását, ha szükségem van valamire és kéréssem komoly és jogosult, egyenesen Excellentiádhoz forduljak.”

1885 augusztusában meghalt Lipovniczky István nagyváradai püspök. A nemzet túlnyomó többsége Ipolyit óhajtotta utódjául. Úgy vélték, hogy a nagyváradai püspökség dús javadalmát annak kezére kell bízni, aki a szegény besztercebányai egyházmegye püspökeként oly sokat tett az egyházért és a hazáért, és akitől joggal remélhették, hogy az addiginál sokszor nagyobb anyagi eszközök felett rendelkezve, még bőségesebb eredménnyel fogja folytatni munkásságát. Ipolyi nem akart megválni egyházmegyéjétől, melyhez tizennégy év főpásztori gondja, munkája és öröme kapcsolta. Egészségének gyengülése is óvatosságra figyelmeztette. A sürgetés azonban nem lanyhult. Grünwald Béla keltezés nélküli leveléből idézzük: „Hogy nézeteink nem találkoznak, az onnan ered, hogy Excellentiád nem azt látja magában, a mit én látok Excellentiádban. Én Excellentiád személyében nem látok egy közönséges papi kandidátust a nagyváradai püspökségre, nekem Excellentiád több egy puszta egyénnél, nekem egy nemzeti és kulturai tényező, egy ember, aki a köznek él. Mennél nagyobb eszközök állanak rendelkezésére, annál többet tehet a közért. De Excellentiád mindig csak mint saját személyes ügyét tárgyalja a kérdést s ebből a szempontból tekint. Az én szempontomból kötelesség megtenni azt, ami szükséges e nagy eszközök megszerzésére. Excellentiád szempontjából az önzéret érzékenysége jogosultnak látszik, az enyéméből nem.”

Ipolyi — közben egészsége is javulni látszott — végül is engedett. 1886. február 18-án kinevezte a király Nagyvárad püspökévé, a július 12-én végbement ünnepélyes beiktatással pedig átvette a nagyváradai egyházmegye kormányzását. A megfeszített akarat erőt adott hozzá, hogy lendülettel lásson munkához, de a javulás és az erő nem tartott sokáig. Még ugyanazon év december 2-án a kifáradt test megszűnt élni.

„Deus et Patria”: ezt választotta püspöki címerének jelmondatául. Ez a két szó nemcsak főpásztori programja volt, hanem egész életének summázása is.

Jegyzetek: (1.) Á Pór Antal-féle életrajz nyomán általában Ipolykeszit tartják Ipolyi Arnold szülőhelyének, ez azonban téves. Gyermekkorát Ipolykeszin töltötte ugyan, de nem ott született. A primási levéltárban őrzött keresztlevél szerint a felsőzsemberi plébánián keresztelték, és a szülők lakhelyéül a plébánia Disznós nevű filiája van megjelölve. A keresztlevél csak a keresztelés dátumát (1823. október 22.) jelöli meg, a születését azonban nem. — Ipolyinak sajátkezüleg írt önéletrajza szerint a születés dátuma október 20. (2.) Több mint 5000 levél van ebben a gyűjteményben, a levélírók száma pedig meghaladja az 1200-at. — Néhány száz levelet őriz még az Akadémia kézirattára, valamint az Országos Széchényi Könyvtár. (3.) Stummer János, Ipolyi atyai nagyapjának testvére, Békés megyében viselt megyei tisztiséget. Magához vette az ifjúvá serdült Lajost, akit — Terényi Lajos néven — Békés vármegye 1848-ban (23 éves korában) alispánjává választott; majd a megye kormánybiztosa lett. A szabadságharc leverése után emigrált, 1861-ben azonban a megye újból alispánjává, az erósházi kerület pedig képviselőjévé választotta. Meghalt 1863-ban. (4.) A presbitérium a kánoni kort még el nem ért végzett teológusok továbbképzésére szolgáló intézet volt. (5.) Utalás a Kisfaludy-Társaság által kitűzött pályázatra. (6.) „Vajon megvannak-e Stummer-Ipolyi Arnoldban azok a tulajdonságok, amelyek alkalmassá teszik őt a besztercebányai püspökségre?” (7.) Utalás Pulszky Ferencnek, a Nemzeti Múzeum igazgatójának, a Fővárosi Lapok 1877. augusztus 26-i számában megjelent „Szent-Kereszt” című tárcájára. (8.) „Mint akinek hatalma van.” (9.) Bubics Zsigmond történetíró, kassai püspök. (10.) Célzás „Az osztrák-magyar monarchia írásban és képen” című többkötetes műre, melynek előszavát Rudolf trónörökös írta.

A BETŰK MESTERE

Tótfalusi Kis Miklós

Írta BOGDÁN ISTVÁN*

1650-et írtak akkor, és Erdély fejedelmi trónján II. Rákóczi György ült, amikor a Fekete-hegység lábainál elterülő kis iparos-kereskedő helységben, Misztótfalun, szegény sorú szülők második gyermekeként megkezdte dicsőséggel és nehézsorssal egyaránt megtetézett életútját Tótfalusi Kis Miklós.

Alsóbb iskoláit szülőfalujában, majd Nagybányán végezte, és tízéves volt, amikor a fenesi csatában nemcsak II. Rákóczi György kapott halálos sebet, hanem az erdélyi fejedelemség is, és amikor 1666-ban — Apafi Mihály idejében — a nagyenyedi kollégiumban továbbfolytatta tanulmányait, a török porta már keményen beavatkozott a fejedelemség életébe.

Tótfalusit, jó tanuló, kiváló énekes és jeles szónok lévén, amellett népszerű deák is, társai sok tisztségre megválasztották. Végül is szenior lett, az ifjúság vezetője. Mikor aztán 1677-ben kitétek deákvelei, és Fogarasra ment rektornak (vagyis tanfőnöknek), bizony zord idők jártak.

Tótfalusi a papi pálya iránt nem érzett különösebb vonzalmat. Amikor egykori iskolatársával, Páriz Pápai Ferencsel az amszterdami egyetemen folytatandó továbbtanulásáról beszélgettek, s ezt megemlítette neki, gondolatébresztő választ kapott tőle.

„En javallanám — mondta Páriz Pápai —, hogy kegyelmed saját teológiai tanulmányai mellett nézzon körül a tipográfiaiban, és ott, ha annyit vehetne észre, hogy ithon dirigálhatná a tipográfiát... igen jól cselekednék.”

E tanács — úgy vallja később — „nem kicsiny szeget ütött” a fejébe, aztán Tofeus református püspök megbízatása, a magyar nyelvű Biblia új kinyomtatásának gondja „vélekedő elméjének serpenyőjét” hamarosan lenyomta, és amikor 1680 őszen útnak indult Amszterdam felé, már megtalálta hivatását.

Amszterdamba megérkezvén, első dolga volt, hogy a legjelesebb, a Bleau család tulajdonában levő nyomtatóműhelyt felkeresse. Amikor a nyomdaépület felé haladt, egy pillanatra megdöbbenette vállalkozásának merészsége — harmincéves korában tanulja meg azt, amit más tízéves korában kezd! —, de a szíves fogadtatás eloszlatta zavarát. Bemutatkozott, elmondta szíve szándékát, és feltette a kérdést: „Miképpen lehetek én, idős legény lévén, jó könyvnyomtató?”

Bleau megnyugtatta: „Pénz a dolognak. Én a feje a dolognak. Mert ha pénze elég vagyon s ezse az embernek, könnyű jó tipográfussá lenni.”

Rövidesen megegyeztek, és Tótfalusi serényen munkához látott. Mindenben részt vett, hogy megtanuljon a betűmetszéstől kezdve a betűöntésen, szedésen és nyomtatáson át a kötésig mindent. És csakhamar belátta, hogy az egész embert kíván. Az egyetemre be sem iratkozott. Sok mindent kellett megtanulnia. Vegyük csak sorra.

A *betűmetszés*-nél a betűsorozat minden tagját külön-külön acélrudacszkára — a *patricá*-ra — vésni, persze negatív képpel. Ez volt a legnehezebb. „Nem olyan ez, mint a vargaság — írta később —, hogy akárki megtanulhassa. Száz közül is alig válik egy, aki erre alkalmas.”

A *betűöntés* sokkal könnyebben ment. A patricát egy vöröslemezkébe, az ún. *matricá*-ba kellett beleverni, ezt Gutenberg zseniális találmányába, az ún. *öntőműszer*-be illesztve, egymás után öntötték a betűket.

A nyomtatómunka a *betűszedés*-sel kezdődött. A *szedőállvány*-ra helyezett betűtartó *fiók*-ból jobb kezével kiválogatta a kéziratból elolvasott néhány szó betűit, a bal tenyerébe fogott ún. sorjázóba, egy peremes lapocskára rakta, de balról-jobbra haladva, amíg néhány sort kiszedett. Ezeket az ún. *hajók*-ra, nagyobb keményfa deszkákra helyezte sorban, amíg az egész mű szövegét ki nem szedte. A hajón levő anyagot a könyv rétegnagyságának megfelelően *oldalaz*-ta, majd az oldalakat keretbe *fogal*-ta, s így elkészítette a *nyomóformá*-t.

*Részlet a szerző „Régi magyar mesterségek” c. könyvéből, melyet a Magvető Kiadó jelentet meg a közeljövőben.

Magát a nyomtatást két ember végezte: a nyomtatómester és a labdák mestere. Az utóbb két bőrbbe burkolt szörgombolyaggal, az ún. *labdák*-kal vékony festék-reteget kent a nyomóformára. A nyomtatómester a Gutenberg-féle kéziszajtó alsó részére épített, forgattyúval mozgatható, ún. taliga egyik felén levő *fundamentum*-ra tette a nyomóformát, a taliga másik végén levő, csuklóval mozgatható sajtó-födő tűzőire pedig rászúrta a tiszta papírvet, majd a fődöt rácsukta a nyomóformára. A forgattyúval behajította a taligát a tégely, vagyis a nyomótalp alá, amelyik egy csavarorsó segítségével mozgott le és fel. A talpat a *fordítórúd*-dal gyors, ügyes mozdulattal a formára húzta, majd visszaengedte úgy, hogy a tégely rugalmasan visszapattanjon. Visszahajtotta a taligát, felnyitotta a fődöt, kicserélte a nyomtatott ívet üresre, miközben a labdák mestere bekente a nyomóformát. És folytatták ezen forma vagyis oldal nyomtatását addig, amíg a példányszámnak megfelelő mennyiség el nem készült. Miután a külső forma nyomtatásával végeztek, feltették a belső *formá*-t, vagyis oldalt, és kinyomtatták az ív másik oldalát is. Ennek végére érve pedig a többieket, amíg az utolsó nyomóformáról az utolsó ívet is levehették. Most már csak a kötés volt hátra, és a könyv elkészült.

És Tótfalusi három év szívós munkájával hihetetlen eredményt ért el. Nemcsak a betűkészítést és a nyomtatást tanulta meg tőkéllyel, hanem kínos nélkülözések árán nyomdát alapított. Hírét vette ugyanis, hogy otthon a Biblia kinyomtatásának ügye „elbomlott”, elhatározta hát, hogy ő egymaga nyomtatja ki.

„Hozzáfogok én — mondta —, egy szegény legény lévén, és megmutatom, hogy egy szegény legénynek szíves buzgósága többet tézzen, mint egy országnak ímmel-ámmal való igyekezeti.”

Vakmerőségre vállalkozott, mert nemcsak a nyomdai munkáról volt szó, hanem arról is, hogy a Biblia-fordítást revízió alá kell venni. És nemcsak a sok utánnyomás következtében felhalmozódott értelemzavaró sajtóhibáktól kellett megtisztítani a szöveget, hanem a fordítás hibáit kijavítani, hiányait pótolni.

1684-ben kezdte meg a Biblia nyomtatását és 1685 pünkösdjére, 2500 példányt előállítva, befejezte a munkát. „Ezt elvégezvén — írja később — hozzáfogék a zoltároskönyvhöz, és azt mind a biblia mellé, mind pedig külön kinyomtattam 4200-ig; annak utáná azzal sem elégedvén meg, kinyomtattam az Újtestamentumot is 4200-ig; azzal sem elégedvén meg, majd mind e könyveimet bekötöttem... mégpedig többnyire aranyosan.” Néha húsz könyvkötő is dolgozott neki, két keze keresményéből kellett őket kielégítenie.

Tengersok pénzre volt tehát szüksége. Sajátja mellett idegen munkát kellett vállalnia: betűkészítést. Sokszor még éjszaka is végezte ezt a rendkívül szemrontó, nagy figyelmet igénylő pepecselést. És megrendelőinek száma szaporodott, mert nemcsak finoman kidolgozott, ízléssel és lelkiismeretességgel ellátott munkát adott nekik, hanem a legnehezebb feladatokat is vállalta.

A betűmetszés inkább művészet akkor, mint mesterség. Nem mindenkinek volt hozzá tehetsége, s akinek igen, annak sem minden betűtípushoz. De Tótfalusi művészi tőkéllyel metszett minden betűt: latint, németet, görögöt, hébert, cirillt egyaránt. Rövidesen Európa leghíresebb nyomdavárosának, Amszterdammak legkiválóbb betűkészítője lett.

Vele metszette 1686-ban Georgia (Grúzia) királya a nemzeti ábécét. Nem sokkal később pedig a toscanai nagyherceg, Medici Cosimo, az újjáalakított firenzei nyomda betűkészletét, sőt — mint Tótfalusi mondja — „egy egész hónapnál tovább jártatott én utánam gazdag javadalom ígéréssel, hogy odavehetett volna fél esztendeig”, hogy személyesen rendezze be a nyomdát, és tanítsa ki alkalmazottait. Nem vállalta. — Jellemző, hogyan vélekedett erről Tótfalusi: „Tsak ezt is nagy glóriának tarthatná a Magyar nemzet, hogy mi, akik annak előtte Itáliából vettük a betűket... most azt megértük, hogy ők szorulnak mi reánk Betű végett.” — És azután jöttek a többi rendelők Lengyelországból, Svájcból, a Vatikánból, Német- és Svédországból, Angliából.

Tótfalusi betűalkotó tevékenysége méltán lett világhírű. Betűszerkesztésében ma is érvényes elvet, az optikai hatás lehető legnagyobb fokú egyenletességének elvét valósította meg. Formáinak tisztasága és arányossága tökéletes. Különösen latin kurzívái utolérhetetlenek, sorainak gyönyörűen egyenletes pergése a betűkészítő művészet csúcspontjaira emeli őt. Ehhez hasonló előkelő és szép kurzívát csak Bodoni és Didot alkottak — száz évvel később. Művészi tőkéllyel azonban a mai napig nem múlták fölül, — Tótfalusi Kis Miklós ma is az egyik legnagyobb betűmetsző.

Munkássága persze nemcsak hírt, dicsőséget szerzett számára, anyagi haszna sem maradt el. Oly gyorsan és ügyesen dolgozott, hogy minden óra alatt megkeresett egy tallért, és volt időszak, amikor — szerény megjegyzése szerint — targoncával szállították lakására a pénzt.

Megfigyelték ezt a derék amszterdamiak is, és meg akarták házasítani, hogy ott maradjon. Mint maga vallja később: kínálták őt olyan leánnyal, akivel 60.000 forintot adtak volna. De Tótfalusi nem akart letelepedni — haza kívánczolt. 1689 őszén aztán ládába rakta könyv- és betűkészletét, betűkészítő szerszámaikat, roppant poggyászával útra kelt, s bizonyosan nem gondolt arra, hogy mennyi gondnak és bajnak megy elébe.

Azzal ugyan számolt, hogy könyveiből fényes jövedelemhez nemigen juthat. Tudta, hogy kevés a könyvvásárló ember odahaza — főurak, papok, tudósok, deákok, módosabb polgárok —, de úgy vélte, tudja, miért. Nem is annyira az általános szegénység, hanem az olvasni nem tudás miatt. E baj gyökerét a „magyar oskolák hiányában” találta meg. „Nem mindeneket kellene — hirdette — a deák (vagyis a latin) nyelv tanulásával terhelni; bárcsak a magok születési nyelveken tudnának olvasni, csak ezzel is sokra mennének... kevés idő kellene arra és kevés volna olyan szegény ember, akitől annyi költség ki nem sülne.” És éppen ezért igyekezett haza, mint maga írja, „hogy a mi nemzetünk ne maradjon abban a nagy írástudatlanságban, melyben eddig, hanem a magyar oskolák virágoznának, hogy mind gyermekek, asszonyi állatok, városiak, falusi parasztok olvasni tudnának”.

Lengyelországon át szekerezett hazafelé — itt kapta az első figyelmeztető jelet: majdnem elrabolták tőle könyveit. Majd Kassán át Debrecennek tartott. Ott érte a második figyelmeztetés: nem tudta könyveit eladni, pedig régi szándéka szerint, nagyon olcsón kínálta. Ekkora érdektelenségre bizony nem számított, de a sikertelenség még nem szegte kedvét. És amikor 1690 nyárutóján Kolozsvárott letelepedett, bizakodva nézett a jövőbe — pedig Erdély egyelőre végleg beborult. Apafi meghalt, s Teleki, a fejedelem „feje és keze”, nemsokára követte, tehetetlen utódaik csak a maguk hasznával törődtek, az önálló fejedelemség napjai megszámlálhattak: a Habsburg-hatalom rátette kezét — s talán ez volt a harmadik figyelmeztetés.

Kolozsvárott akkoriban két nagyobb nyomda is volt: a városé és az egyetemes református egyházé. Tótfalusi egy harmadikat akart létesíteni, de arra beszélték rá, hogy vegye át az egyiket. Mindkét nyomda felszerelése szegényes lévén, Tótfalusi egyesíteni kívánta a kettőt. Némi huzavona után bele is egyezett az egyház.

A családi tűzhelyet is meg kellett alapoznia — nem várhatván tovább, hisz negyven-egynéhány esztendőtt tudhatott már a háta mögött. Barátai Székely Máriát, egy jómódú földbirtokos árvaját kommandálták neki. Rövidesen megtartotta az esküvőt.

A két nyomda egyesítésének ügye azonban lassan haladt. Tótfalusi hamarosan tapasztalhatta, hogy nincs Amszterdamban. Egyik nehézség érte a másikat. A felszerelést alig tudta beszerezni, némelyiket Bécsből kellett hozatnia. A legnagyobb baj azonban az volt, hogy nem talált megfelelő épületet. Tótfalusi ugyanis amszterdami mintára a *fuzóriá*-t (vagyis az öntőműhelyt) egybe akarta építeni a *tipográfia*-val, a nyomdával. Végül is felesége házánál kezdte meg az építkezést — persze saját költségén —, miután sógorát házrészéért kielégítette.

Közben súlyosan megbetegedett, csak sokára nyerte vissza egészségét. Jókora időt eltöltött már Kolozsvárott, 1694-et írtak akkor, amire megkezdhetette a komoly munkát, céljának megvalósítását: hogy az országot ellátja jó, olcsó, főleg magyar nyelvű könyvekkel, „ajándékon nyomtatott” tankönyvekkel. Láta az elmaradottságot, és tudta, hogy e bajokból csak a tanulás emelhet ki (mint 150 évvel később Széchenyi fogalmazta: a „kiművelt emberfő”), ehhez pedig könyv kell, könyv és könyv. E könyvek azonban nem mint eddig, „békamászás formájú”, hanem szép, izléses betűkkel legyenek nyomtatva.

Nemcsak a szép külsőre fordított gondot. Kijavította a szerzők rossz helyesírását, a régiességeket, a tájszólásokat, és ezzel jelentősen hozzájárult a mai magyar helyesírás kialakításához. Még tovább ment: a tartalomra is ügyelt, s ha hibát talált, vagy figyelmeztette a szerzőt, vagy maga igazított rajta. Korrektorsága mellett hát revizor és cenzor is egy személyben, ráadásul tipográfus.

Nem is gondolta volna, hogy ezzel szelet vetett, s abból olyan vihart aratott, hogy belerendült egész élete. Tótfalusi megbocsáthatatlan bünt követett el: igaza volt. És a hiúságukban megsértett szerzők, az irigykedő teológusok, akiknek tu-

dományuknál csak vaskalapjuk volt nagyobb, az ország sorsával mit sem törődő kolozsvári polgárok tervszerű emberrágásba fogtak, hogy Tótfalusi külföldön méltányolt tekintélyét megnyirbálják, hogy eszméinek megvalósításától eltávolítsák, hogy pártfogóitól megfosszák, hogy teljesen lehetetlenné tegyék a náluk sokkal különb embert. És amit a férjek megkezdték, a feleségek befejezték. A kihagyezett asszony nyelv semmitől nem riadt vissza, nem kímélve Tótfalusi feleségét sem.

Talán nincs is még egy fejezete a magyar kultúrtörténetnek, amelyben a személyes intrika olyan alacsony indulatokból táplálkozott volna, mint Tótfalusi esetében, és ahol a pletyka olyan döntő tényező lett volna egy nagyra hivatott pálya tönkretételében, mint nála. A tudós nyomdászról rövidesen „hitvány vasműves” lett.

Mindezt megtették egyébbel is. A tipográfusnak járó kedvezményeket megszüntették, túlzott adókkal sújtották, házába német katonákat szállásoltak el, és vádolták: hogy nem törődik a nyomdával, csak a gazdaságával, hogy csak szép-históriákat ad ki, komoly könyveket nem, hogy drágán dolgozik, nyereszkeskedni akar, hogy félti tudását, és nem akarja átadni tanítványainak. Bármit is tett, kiforgatták, hogy fegyvert kovácsoljanak ellene.

A zömök termetű, kevés beszédű, szemérmességében könnyen elpiruló ember érzékeny idegrendszerét a sok zaklatás nagyon megviselte. Elkeseredésében komolyan foglalkozott a kivándorlás és nyomdája szétrombolásának gondolatával. De aztán másként határozott. 1698-ban megírta és kinyomatta *Maga Személyének, életének és különös cselekedeteinek mentségé*-t. Hangulatát, és így Tótfalusi lelkiállapotát egy kiragadott mondata jellemzi: „Az én életem szüntelen való halál, midőn lelkeknek szüntelen való fájdalmával, a végtelen méltánytalanságok alatt eszem kenyeremet, és a száma nélkül való meggyőzhetetlen akadályok célomtól felette igen messze vetnek.”

A mentséggel ismét nagyot vétett: bebizonyította igazát, a vádaskodások alaptalanságát, ellenségeinek aljasságát.

A 38 pontba szedett Mentség nem volt vádirat, névtelenül beszélt ellenségeiről — a megbántott férfiúi becsület és önérzet fájdalomkiáltása ez —, és mégis az lett belőle. Mindenki halálosan megsértődött. Ráadásul akadt benne egy perbeli igazságtalanságra vonatkozó fél mondat, csak egy célzás, amelyik Bánffy Györgyöt, a vadászputyáival és udvari bolondjával a közügyeknél sokkal többet törődő, kapzsi gubernátort érintette. Ezzel bűne tetőzött.

Bánffy követelte a nyilvános büntetést, az eklézsiakövetést, a Mentség összes példányainak megsemmisítését, hogy írásban vonja vissza állításait, s azt nyomtassa ki.

1698. június 13-án, Nagyenyeden, a szász templomban, a népes gyülekezet előtt ott állt a század legkiválóbb nyomdaművésze és kultúrpolitikusa, és megtette a legnagyobbat: legyőzve önmagát, bocsánatot kért — az ellene vétőktől.

Ami az utolsó évek lázas izgalmi, a folytonos tépelődés, a túlhajtott testi-szellemi munka megkezdtek, azt e megszégyenítő eljárás befejezte: teljesen összetört. A sok igazságtalanságot már nem tudta jóvátenni, a sok keserűséget feledtetni az, hogy nemsokára egy beadványára — régi pártfogója, Bethlen Miklós kancellár jóvoltából — valamelyes elégtételt kapott. Ez már csak olyan volt, mint „holt lónak a patkó”. Néhány hónappal később, 1699 elején, beteljesedett ellenségeinek kívánalma: szélhűdés érte, és betűmetsző keze többé nem alkothatott, nyomdája elárvult.

Három évig kínlódott még tehetetlen testtel, de ép szellemmel, hogy az élet terhét még súlyosabbnak érezze, amíg a halál 1702. március 20-án megszabadította szenvedéseitől. Akkor halt meg, amikor II. Rákóczi Ferenc már megszökött bécsújhelyi fogságából és lengyel földön készülődött arra, hogy kibontsa Istennel a hazáért és szabadságért feliratú zászlóját. Talán még eljutott a híre a haldokló Tótfalusihoz, és enyhülést adott meggyötört élete utolsó perceinek.

Koporsójánál látszólag kiengesztelődtek ellenségei. A kolozsvári „siralmas háznál” nem fukarkodtak a dicséretekkel, és egyik legnagyobb ellensége, Szatmári Némethi Mihály nevezte őt a Betűk Mesteré-nek.

Tótfalusi élete a görög sorstragédiákra emlékeztet. Hiába volt kiváló képessége és képzettsége, hiába égett benne a hivatástudat és hazája szeretete, hiába voltak pártfogói Erdély haladó gondolkozású férfiai, harca hasztalannak látszott, az értelmetlenség ellen nem küzdhetett.

Illő, hogy legalább az utókor adja meg neki a méltó megbecsülést.

DOLOROSA

Írta GERLEI JÓZSEF

Csöngettek. Balázs kiment, ajtót nyitott. A postás volt.

— Másodszor csöngetek — mondta, visszeres lábát váltogatva. — Már azt hittem... Egy kis pénz.

Balázs előtte ment a hosszú előszobán keresztül.

— Tessék, ez a szobám. — Kinyitott a postás előtt egy üveges ajtót. — Majd máskor is ide tessék.

— Igen, kérem, ha megengedi — emelte sapkájához ujját a postás, s bakan-csára pislogott. — Egy kis sarat is hoztam. November elején ilyen idő!

Kinn a sápadt, csaloéka fényben kásásan olvadt az első idei hó.

— Csak egy kis hólé — nyugtatta meg Balázs, s gyorsan aláírta az utalványt.

— Karakó úr, ha nem veszi tolakodásnak, pap? — topogott a postás.

— Más postám nincs? — kérdezte Balázs. — Miért kérdi?

— Mert se bajusza, se szakálla... Szóval olyan papos képe van... De igen, tessék, egy húsvéti lap.

Balázs nevetett.

— Szóval meglátszik rajtunk, hogy... dominus-vobiscum? Húsvéti lap ilyenkor?

A postás már kifelé ment.

— Aztán a címzésből is láttam.

— Az írás pedig nem hazudik — fogta tréfára Balázs a dolgot. — Ezzel kellett volna kezdenie.

— Hát akkor dicsértessék!

Mikor Balázs visszament, a lap ott hevert az asztal sarkán. Húsvéti lap novemberben? Húsvéti lap volt valóban — sáros, öreg, megviselt, szélei töredezettek. — Micsoda goromba tréfa!

Valami azt súgta, ne nyúljon hozzá, ne fordítsa meg — úgyszólván valami ostobaság lesz ráírva. Egyszerre távoli volt, mégis ismerős. A tucatlapok közé tartozott, de az óriás pirostojás mellett egy bárány állt, a pelyhes barkaág pedig mintha a bárány győzelmi zászlója lett volna.

Balázs megbabonázottan nézte. Hirtelen utánanyúlt, s már tudta, hogy ezt a kártyát — igen, ő küldte húsvétra az anyjának.

— Ez nem igaz — hüledezett. — Hol kallódott eddig?

Anyját a nyáron temette el. Évek óta tervezte, hogy felköltözik hozzá, s utolsó éveiben mellette marad. De csak szeptemberben költözhetett ide a nénihez — abba a szobába, amelyben anyja hat éven át feküdt ágyhoz szegezve.

Az idő összevissza futkosott vele. Hirtelenében azt sem tudta, mikor adta fel a lapot — talán későn érkezett, s visszaküldték a feladónak. De nem — feladó nincs is rajta, s régi címe sem ez. Hol rejtőzött ez a lap hónapokon át, hol bújt meg az alatt, míg anyja meghalt, s három hónap után ő ide költözött?

— Irtózatos.

Már csak az volt hátra, hogy megfordítsa, s lássa tulajdon írását. De habozott. Kísértetiesen hatott rá, hogy neki kell elolvasnia azokat a sorokat, amiket anyja már nem tud elolvasni. Viszolygás fogta el — mintha ő maga üzenne magának egy másik világból, még akkor is, ha ez csak a múlt világa. Vagy inkább... Talán anyja üzen neki, az ő darabos, nehéz betűit kölcsönözve, mivel onnan túlról már nem tud írni?...

Balázs erőt vett magán. A lapon ez állt:

„Boldog feltámadást! — B.”

Arca égett. Ez a kurtára fogott üdvözet, ez a meg nem érkezett sértés — az ő arcán csaltant. Jó, hogy anyja nem kapta meg. Két szó, egymás mellé helyezve, utána egy nagybetű és egy pont. Az idő pénz, legyünk rövidek, az érzelmek nem fontosak.

De anyja nem tudhatta, hogy a lapon csak ez áll — neki utolsó húsvétjából mostmár örökre hiányozni fog fia üdvözlete. Neki ez a kártya is rész — elveszít-hetetlen rész — marad a halálból, a végső kifosztottságból.

Van valaki, akit jobban kifosztott a halál?...

— Hat év ágyban, szélütötten...

Balázs a falnak dőlt, keze a festést morzsolta. Az ágyat nézte, amelyben

anya feküdt. Szemben a falon a nagy fekete családi kereszt, rajta a Test, ki-terjesztett karjával mérhetetlen súlyokat egyensúlyozva — egy családét, amelyben az apa sosem nézett a keresztre, csak akkor ha nagyon mondták neki.

— Apám — mondta neki Balázs az érettségi után. — Pap leszek. Mit szól hozzá?

— Menj! Te tudod.

S a gyerekek?... Balázs a két hűgára gondolt, akik úgy sétáltak el a kereszt alatt, akár egy idejét múlt útjelző mellett. Mindegyikük gyerektelen volt s el-vált. Erkölcsei erőfeszítésük abból állt, hogy egyszerre csak egy férfival éltek.

— Ha Balázs ezt tudná! — mondta az anyjuk. — Ó, Istenem...

S a lányok vihorászva, akár egy ósdi leckét, megismételték:

— Ha Balázs ezt tudná!

— Akkor ő miért mondott le mindenről, miért?... Ha ti így éltek, ha nek-tek semmi sem szent.

— Ugyan, mama, hol élsz! Nem vonulhatunk zárdába. Különben is felosz-latták az apácákat... Ma ez van, ebben kell élnünk.

— Ha csak ez volna!... — sírt fel az ágy.

Balázs lesütötte a szemét.

— Mama, mama...

Szégyen fogta el, mert arra gondolt, hogy nem tudja átélni a fájdalomnak, ke-serűségnek és megaláztatásnak azt a keverékét, ami anyja szeméből erre a fára tapadt. Reggelenként ebben az ágyban ébredve, álmosan és mégis könnyedén, el-viselhetetlenül könnyebben, mint illett volna — szemben találta magát egy kőne-héz éjszakával, mely anyja számára nappal is folytatódott. El kellett hessentenie, le kellett győznie, hogy fel tudjon kelni... Belenyomnia a szórakozottság, a fe-ledés vizébe, amely sűrű és iszapos, mint annak a folyónak a vize, amelyet álmában látott azon az éjszakán...

Gyanútlan és közönyös éjszaka volt, akár a többi. Este tízkor a mentőautó sivitása. Tizenegykor sürgős műtét. Előtte tanácstalan tanácskozás, részvétlen részvét — ismeretlen arcok fala, melyet anyja nem tört át semmiféle igénnyel.

— Különös — mondta magában Balázs. — Sem papot nem kért, sem kene-tet.

Istenbe ágyazott hat év — az egész élet után minden más mellékessé vált?... Három hete Balázs áldoztatta meg utójára... Vagy az utolsó évek ijesztő igény-telensége hatalmasodott el rajta?...

Részvétlen ment el, testén a hiábavalóság sebével, mely már olyan volt, mint-ha a halál után nyitották volna.

Mégis — melyik volt az az óra?

Mert míg Balázs álmában magasan, sötétben és lassúdadon folyt a víz a pad-ló deszkája alatt, kétszázötven kilométerre tőle anyját visszavitték, s letették — nem a kórteremben, mert üres ágy nem volt, hanem a folyosóra, a kőre helyezett matracokra.

Be kellene rohannia a kórházba, de tüstént! — orvostól orvosig kilincselnie, ápolónőket faggatnia, hogy megtudja, melyik órában halt meg. Akkor az egyik nővér éjjel egy órát mondott, a másik hajnali háromra emlékezett. És ha egyik sem? — ha kettőkor történt, vagy fél négykor?...

Hogyan elégedhetett meg ilyen pontatlan adatokkal?...

Egyetlen kép maradt meg Balázsban, az sem igazi emlék, csak sápadt értesü-lés, melyre képzelete rajzolta rá a matracokat: anyja a folyosón fekszik, keze a kőre ér.

— Így kellett végeznie, mert így akarta... De miért?

Szétnyílt az idő, mely a gyermekkor előtt olyigen engedelmes. Balázs látta magát anyja vállához bújva: ég a lámpa, anyja olvas egy könyvből, s elfogja szavát a könny ezeknél a szavaknál: „Domonkos a földön akart meghalni, test-vérei lábánál...”

Mint egy kinagyított kép, úgy függ ez a jelenet a lelke falán. Ki akarta így?... S harmincöt év után ott függ mellette a másik is: anyja a földön, a folyosó mat-racán. Mintha figyelmeztetni akarná a vágyak otthonára, amely nem üres re-ménykedés csupán. A vágyakra, amelyek erős falakat raknak a jövőben.

— Mama, kedves mama...

Mi más volt a matrac, mint anyja titkos vágya — a remény tenyerére he-lyezett kérés, melyet Isten nem tudott megtagadni!... S milyen makacsul tudta kérni, milyen szótlanul!... Szent Domonkos pokrócra tetette magát, le a földre,

hogy testvérei lábánál haljon meg. Anyja kérése azonban erősebb volt a szónál: Isten maga mozdult meg tőle, vele a kórház rendje, orvosok és ápolók, a betegek tömegei, hogy elfoglaljanak minden szabad ágyat, hogy végül csak az a pár matrac maradjon a folyosón.

Balázs önfeledten elmosolyodott.

— Hát igen!... Konok kis asszony volt, engesztelhetetlen a jóban... És mekkora pofont tudott adni, mikor egyszer legénykedve elkanyarítottam az Isten nevéért!...

S utolsó, ríkató igénytelenségében is mennyi igényesség volt, milyen szelíd erőszak! De legalább tudta, mire fordítsa. Annyi kudarc után a matracra érve — célhoz ért.

Balázs ettől csaknem felvidult.

Az ágyra feküdt. Így nem is volt olyan félelmetes. Testét, idegeit a térnek arra a pontjára szegezve, ahol anyja feküdt, újra átélte a puszta vegetációig lelassult élet kínját, szemben a feszülettel, amely szinte rázuhant, a szeretet és áldozat viharos, örvénylő kölcsönösségében.

Pár szó, mikor havonta megérkezett hozzá:

— Hogy vagy fiam?... Jó pap vagy?... Értük is? — És egy kis mozdulat a családi fénykép felé, a szemhéjak lassú rebbenése. — Mutatok valamit. — Az elgömbült ujjak vak matatása a fal mentén, az újságok, levelek és fényképek között, míg rátalál egy tábori lapra, vagy egy papírszeletre, amelyen, azt hitte, van valami, de nincsen semmi.

— Itt vagyok, anyukám!...

S eltátott szája a hatalmas kanál előtt, hangos kortyai a vízből, majd a rekedt kis nevetés:

— Ugye, milyen zajos lett a nyeldekklöm!... Pedig kiskorotokban rátok szóltam, ha hangosan ettetek.

Lisztos kis arca, a fokok helyével. Elpuhult körmei, melyekre azelőtt annyira kényes volt, s ha valamelyik beszakadt, Balázst hívta:

— Gyere, fiam, vágd le! Idegesít...

Szeme az ablak párkányába akadva; sosem tudja meg már, ki jár lenn az utcán. S fákat sem lát többé, mert a fák nem nőnek fel a harmadik emeletig. Csak a fal marad — csak a kereszt, rajta a Test görcsösen a szögekbe kapaszkodva.

— Fiam, mikor misézél?... Megyed hétkor?... — S egy kis tekintet a feszület felé: — Mindennap ott vagyok...

S a vége?... A zsolozsmáskönyv lapjai már külön-külön adták magukat a kezébe, s ha szétetek, álló nap kellett illesztgetni őket egymáshoz.

— Kitar, még meghalok... Odaát már könyv nélkül végzem.

Örökös ima, melyet mintha Isten háta mögé hajigált volna, feneketlen bizonytalanságba, itt lenn pedig a meg nem értés szikláira. Azóta már tudja, mikor jön el az ideje annak, hogy a sziklák megrepednek...

Balázs fölneszelt. A postás állt előtte.

— Bocsánat... Pihenés?... Itt felejtettem a ceruzámat.

Balázs talpra ugrott; fejét megrázta, mint valami kábulat után.

— Pihenés?... Igen, néha rendetlenkedik a szívem... Ki engedte be? Ja, persze, a néném.

A postás elvette az asztalról a ceruzát, s egy kissé fontoskodva nézett rá.

— Már ha itt vagyok — kezdte körülményesen —, azt is megmondom, hogy hiszem az Istent, de... Ugye, nem sértem meg, föl nem foghatom, hogyan támad majd föl az ember...

— Én sem — mondta Balázs.

— Maga sem? — képedt el a postás. — Hát ez aztán...

Balázs a torkát köszöriülte.

— „Jézus Krisztust várjuk...” Ismeri ezeket a szavakat? — kérdezte, de nem várta meg a választ. — „Ő majd átalakítja a mi megalázott testünket, és fényes testéhez hasonlóvá teszi.” Ezt mondhatom...

S anyja testére gondolt — az egészen megalázottra, amely elfogyott valaki kezében. S a maga testére — kicsinyes igényeivel, követelőzéseivel... Apja csontjaira, amelyek az exhumáláskor úgy gurultak a vékony faládjában ide-oda, mint otromba golyók és játékszerek... És hűgaira, akiket ezeket a csontokat még fiatal asszonyi hús takarja — a legdrágább, amit a nő adhat a férfinak, s a legolcsóbb, amibe csak csomagolhatta Isten azt a bizonyos örök nőit...

— Akkor rendben. — A postás elindult, mintha váratlanul meggondolta volna magát. — Sok még a dolgom.

Balázs a nyomában lépdelt:

— Tudja, ha az ember megtalálja a mindenségnek azt a pontját, azt az egyetlen egyet, amire részegezheti magát... már nem olyan nehéz...

— Hát hogyné, kérem!... De ez még nem az, amit...

— De hiszen arról beszélek... A feltámadásról, szóval... Mert az élet nem arra való, hogy csak éljük...

— Hát mi a csudára? — hökkölt vissza a postás. — Csakis arra.

— Hogy feláldozzuk... — Balázs csaknem szószéken érezte magát, vagy legálábbis egy dobogón. Gyorsan lelépett róla, majd a küszöbről is, s ujjával megérintette a postás karját. — „Ha a mag el nem rothad...” Érti már?... A hogyan nem tudjuk, csak a változást látjuk, az új életet... De látom, fárasztom.

— Á, dehogy! — Nevetett készségesen a postás. — Órákig el lehetne ezekről a mifélékről... Na, Isten áldja!

Balázs visszament a szobába.

A túlsó háztetőn elolvadt a hó, a pala nedvesen csillogott. Az asztalon ott feküdt a húsvéti lap: „Boldog feltámadást!” Magának sem merete bevallani, hogy évek óta viaskodott valamivel. De az erő nem azonos az éréssel. Most ez is megadatott. A gyümölcs beérett — várta, hogy leszakítsák.

— Mama — mondta, akár egy megszólítást és egy választ. — Édesanyám...

Végére is — ilyen üzenettel nem mindig jár a posta. Ilyen ajándékban nincs mindenkinek része.

Újra az ágyra feküdt, kezét a feje alá tette, s hosszan bámulta a mennyezetet, mintha át akarna rajta látni.

— Igen... Romlandó testet vetnek el... Romolhatatlan támad föl...

De ki hiszi el ezt?... Volt-e romlandóbb anyja testénél?... A ravatalhoz egy órával előbb érkezett — egyedül akart lenni vele. Volt még egy-két megbeszélni-valójuk. Lehajtotta a szemfedőt, aztán hosszan, szótlánul nézték egymást — anyja félig csukott szemhéja alól, ő pedig a szemüvege mögül. Rostjaiban is érezte, hogy a sejtek már elmozdultak, csak a fagyasztás parancsolta vissza őket. Aztán már az sem — kinn perzselt a júniusi nap. Lehajolt, meg akarta csókolni anyja kezét, de szája a tizenöt tizedes rendi olvasó szeméit érintette.

— Ezt a nagy rózsafüzért tegyétek majd a koporsómba. — Balázs, amióta az eszét tudta, fülében hordta ezt a kérést, s a figyelmeztetést is: — De aztán el ne felejtétek!

Balázst szelíd ujjongás fogta el. Úgy feküdt az ágyon, ahogy anyja szokott, fejét egy kicsit a fény felé fordítva.

— Mama — mondta. — Árucl el, hogyan csináltad?... Mármint a húsvéti lapot... Meg általában mindent.

De az ágy hallgatott. S a feszület is a falon.

P a s z t e l l

*Pőrére foszló őszi fák
Avarját a vihar kavarja,
Ezt is megéltem, e csodát;*

*Zörgő jajon haladok át,
Szavam hervad, lehull a zajba,
Magányom egyre mostohább;*

*Nem haladhatok most tovább,
Fohászom sóhajomba halna,
Elnyomnák dörgő orgonák;*

*Csókák szállnak a holdon át,
Szénfeketén, fel-felsikoltva,
Vágyam egy tavon vonszol át;*

*Ott túlhan illan életem,
Mintha nem is volna kioltva,
Elúzioni réteken.*

ENDRE KÁROLY

Élet és Evangélium

AMATŐR — PROFI?

Amikor a *Bohócokat* megnéztem, eszembe jutott első, gyerekkori cirkuszi emlékem. Valamilyik világhírű cirkusz jutott el abba a vidéki városba, ahol éltünk. Szüleimmel s egy nagy baráti körrel mentem el az előadásukra. A szünetben határtalan lelkesedéssel idégettük aztán a produkciókat. Az egyik idősebb barát fanyar képpel hallgatta szavunkat. „Neked nem tetszett?” „Mi különös van benne? Ezeknek ez a mesetárságuk.”

„A jótett addig értékes — elmélkedt nemrég egy kedves és kiváló barátom —, amíg valamilyen belső ellenállás legyőzése árán kell megvalósulnia. Amint foglalkozásá válik, rutinná szürkül, egyszerűen értékét veszíti. Ha egy családtagot betegségében ápolunk, vissza-visszahőkölve az ápolással járó megaláztatásoktól, de mégis fáradhatatlanul: hőstettet viszünk végbe. Egy professzionista betegápolónak ugyanezek a mozdulatok a foglalkozásához tartoznak. Nem érzi őket megaláazónak, fizetést kap értük, könnyen, belső ellenállás nélkül végzi őket: nincs is különleges erkölcsi értéke tetteinek.”

A fanyar képpel elejtett megjegyzés s a hosszabb gondolatmenet nagyon jellemző korunkra, mely talán az élet minden területén gyanakodva és elutasítóan tekint a „*profi*”-ra, s igazán az *amatőr* teljesítményeit értékeli.

Pedig ez a szemlélet számon kívüli vagy valami igen-igen fontosat. Az *amatőr* egy-egy teljesítménye, jótette valóban nagyobb értékű lehet a professzionista egy-egy produkciójánál. De a „*profi*” az egész életét (egyetlen életét) ráette arra, amibe az *amatőr* csak bele-beleköstöl. Ennek az egész életet átfogó teljességnek aztán új, egészen sajátos értéke támad.

Kétségtelen, hogy a „*profit*” fenyegeti az elszürkülés veszélye. Az, hogy az első nagy elszánások, valóban teremtő kedvből született lépések után önmaga epigonjaként éljen, minden további gondolkodás, küzdelem nélkül, egyszerűen csak sodródva abban a mederben, amelyet életének valaha megásott. De *amatőr*kedésből mégsem kerekedik ki igaz emberi élet! S a professzionizmus kísértései viszont nem legyőzhetetlenek.

Az emberi életben nem érvényes a newtoni fizikai tétel: az egyenesvonalú, egyenletes mozgás megmaradásához is új meg új elszánások szükségesek, az élet megannyi rakétarobbanása, s az életet átfogó odaadás hűsége: ezeknek a rakétarobbanásoknak a sorozata. A hűségben élő ember éppen nem tétlenül sodródó hordalék, hanem tevékeny, sőt leleményes, mint a hűség-hőse-Ulisszész.

Jézusnak volt szeme és szíve ahhoz, hogy észrevegye és nagyra értékelje az *amatőrök* alkalmi jótetteit. Megdicsérte például az „*irgalmas*” szamaritánust, és elmarasztalta mellette a papot meg a levitát, akikhez foglalkozásuk szerint (ha annak igazi tartalmát átlátják) jobban illett volna az a jótett, amelyet végül a szamaritánus vállalt helyettük. De ugyanaz a Jézus tanítványait a szeretetnek nem *amatőr*jeivé, hanem professzionistáivá akarta tenni. Egész életüket igényelte, életformát, közösséget alakított ki számukra. Ő maga is a szeretet professzionistája volt: egész életét ráette az Atya üdvözítő tervének megvalósítására, és el is mondta magáról, hogy „senkinek sincs nagyobb szeretete annál, mint aki életét adja barátaiért”.

Amatőr vagy *profi*? *Áki Krisztusé*, az arra hivatott ma is, hogy a professzionisták egész életét átfogó odaadásával beálljon a jó szolgálatába. Bérért? Mindenesetre nemcsak a szeretet spon-tán, alkalmi lökéseitől vezetve, hanem annak a *hitnek* az erőterében, amely tisztázza, hogy a lét központja a szeretet, s hogy a mi gyöngye jószágunk csak követe, szolgálja Isten Jóságának.

„Nagy áron vétettek meg, nem vagytok a magatokéi” — írja Szent Pál. „Egészen Krisztuséi vagytok” — visszahangozza egy nemzedékkel később Antiochiai Szent Ignác. Ezért kell, hogy a keresztény ember: családi élete, hivatásbeli szolgálata különbözzék azokétól, akik az emberi együttélés szabályait nem a szeretetből, hanem csak valamiféle „társadalmi szerződésből” vezetik le — tudatosan vagy öntudatlanul. Hivatásunk arra szólít, hogy professzionisták legyünk; vállalva és napon-ta új erőfeszítéssel legyőzve a professzionista élet belső kísértéseit. Tegyük a jót egész életünk odaadásával, hűségével, a szerzett gyakorlat — „szakértelmével”, de ugyanakkor — lehetőség szerint — mégis az *amatőrök* fiatal alázatával és örömeivel.

TÓTFALUSY ISTVÁN

E l é g i a

az éjjel darvak húztak el a vén prësház felett —

s hajnal óta sírok meg káromkodok
mert ez nem az a prësház
mert ezek nem azok a darvak —

s ez meg micsoda család
ezzel a festett-Duna fölé pingált
csukottszemű teliholddal

én utoljára még láttam a valódit
azt a báméshkodót
ott a valódi Körös felett
amikor még igazi lányok fürödtek
igazi vízben
s festetlen szívemben is igazi lányok —

hé emberek
foggátok el azt a tolvajt
aki elszívta előlem
a telitüdejű otthoni jó levegőt
s most szemében ott zöldell az otthoni, táj
szemében ott barnul az otthoni alkony
az egyikben az otthoni fény
a másikban az otthoni árny —
idegében ott borzong
az otthoni jó
meg az otthoni fájás —
talpa alatt az otthoni gyep
feje felett az otthoni nyárfás —
az otthoni ég az otthoni kék az otthoni béke
fülében ott dudolász
a vízialom
s anyai nagyapám dörmögése —

foggátok el a tolvajt emberek
aki zsebrevágta az ifjúságom
s véle az otthoni hit bizodalját
— ama partitalan tengert —
amikor még
nem szégyelltem
hogy szeretem az embert

s hogy az vagyok —

hisz esténként a vacsoránál
tizenketten ültünk
mint az apostolok.

A n n y i v a n h á t r a

Szakadt reád annyi gyalázat
hogy abból fedelet
ácsolhat föléd az alázat
s a szeretet.

Húzódj alá. — Valami vackot
vess a sarokba.
— Csak megvadult kan tépi az aklot
darabokra.

Te már ne játszd senki agyaras
habzó szájú hősét.
Ne védj magad. — Óvjon az okos
együgyűség.

Annyi van hátra életedből
ami pennád hegyén
feketéllek a félelemtől:
pár költemény. —

Hangok harangok harangozó

Harangoznak — halljátok! — harangoznak.
Nem a harangok
nem a harangozó
— a hangok harangoznak.
A harangokból rég ügyüket öntötték
a harangozót rég felhúzták a harangkötélre.
De a hangozók tovább harangoznak
arról
hogy voltak harangok
hogy volt harangozó.

Tető, szakadék

Valaki kiáltott amott a hegytetőn.
Am mitől hangzik úgy
mintha a szakadékból?

De hát miről is beszélnek maguk
tulajdonképpen szomszéd úr?
Hogy senki se kiáltott volna
— hát az meg hogy lehetne?
Hiszen nem létezik akkora csend
hogy valahol valaki
ne kiáltana bele valamit:
egy kiáltást.
Az persze mindegy
majdnem mindegy
hogyan az ormon
vagy a mélyben.
Mivel a hang a fontos

meg a telitorok
amelyik kiáltja a hangot
meg a fül a fontos
amelyik meghallja.
Meg persze a csend a fontos
amelybe kiáltani lehet
s fülelni.
A csend a fontos hát szomszéd úr
amit kettőbe hasít egy kiáltás.
Egy egész csendet — két fél-csendre.
Az előzőre meg az utánira.
Van fogalma magának szomszéd úr
mekkora az a csend
az a kettőzött csend
amelybe egy néma kiált
s három milliárd süket hallgat
mint egy fületlen pitykegomb!

Bihari emlék

1.

Emlékeztek-e még lányok
merre van a malomárok?
Arra... mikor a szerelem
termett még a kákatőven...
Milyen lány volt az a kényes
milyen falu volt Belényes?
Lennék értük esztendeig
szekérkerék Debrecenig —
Mikor is volt akkor-nyáron
a bődi birkaálláson?
hogyan valami eljövőben
ottfelejtődött belőlem —
Nyár volt akkor, ősz van mostan,
megbújsz a rozsdapirosban,
jómagam meg őszülőben,
borvirágos' őszidőben. —

2.

Hajnal volt, hogy megérkezett
mezítláb az emlékezet:
úgy szökött át hozzám halvány
szoknyádban a malomalján...
Amde lassan esteledik,
sötét felhő kerekedik —
(Vagy csak kedvem fordult búra,
dúdolósról szomorúra?)
Talpam alá csap a zápor:
karikás lóg a villámról. —
(Cserdíts, cserdíts égi bojtár!).
— Apád volt a vízimolnár...

S z e l l e m i p á r o s é n e k

Sin arrime y con arrime
sin luz y a oscuras viviendo
todo me vey consumiende.

Juan de la Cruz

S i n a r r i m e

Elég volt, Uram. Nem bírom tovább.
Elfolyt a vérem. A tudóm kiégett.
Akartál velem valamit? Miért
teremtettél gyöngének, ha szeretttél
és volt valami szándékod velem?
Azt akartad, hogy lássalak? Miért
szúrtad ki hát a szememet?
Ha azt akartad, hogy hozzád szaladjak,
mért akasztottál nyakamba koloncot?
Játszol velem? Hát nem elég a bolygók
színháza? S nem volt még elég az ember,
az én vérem is kellett? Kínjaim
torz csikorgása nélkül még hiány volt
zenekarodban? Nem, nekem elég volt.
Tudod, mit tettél? A folyóba dobtál,
s nem tanítottál úszni. A sötétség
karjába löktél, de fáklyát nem adtál.
Rendben van: ölj meg, de tovább ne kínozz,
ha van benned szikrányi szánalom.
Ha te vagy a nagy Kút, amelyben ott
csillog a kétes, édes ismeretlen:
gyöngye vagyok, hogy bűvárod lehessenek,
Megadom magam. Semmisíts magadba.

C o n a r r i m e

Aldott ostorok ostora, suhogj
mégis, csattogj mégis: a lelki vér
csorgása könnyít; hajtsd könnyörtelen
kopóidat, Vadász: az üldözött
sós verejtéke csontig mar, de édes
marása könnyes kínja, mert fehérít.
Nyugtalanság, az önelégedettség
kényelmes börtönét zúzd semmivé,
s rugdoss ki szabadságod nyers szelébe!
Örök Taszító, hajíts a folyóba,
s hagyj örvényeid sodrában forognom;
hatalmas Sújtó, lökj a porba, roppant
Vezénylő, énekelte: énekel
s porból nyilamlík égig a madár;
nagy Kút, fények kútja, mélyedben az
élet vize vakít: táruj föl és
itass torkig és semmisíts magadba.

(1933)

Borsos Miklós illusztrációja a vershez

A HATVANÉVES RÓNAY GYÖRGY KÖSZÖNTÉSE

1959-ben a Vigilia februári számának első oldalán jelentek meg az itt következő sorok:

„A Vigilia tisztelettel és szeretettel köszönti felelős szerkesztőjét, a hetvenéves Sík Sándort. Új folyamunk fönállása óta ez az első szám, melynek anyagát jó-részt tudtán kívül adtuk nyomdába; hiszen semmiképpen sem egyezett volna bele abba, hogy saját lapjában ünnepeljék.

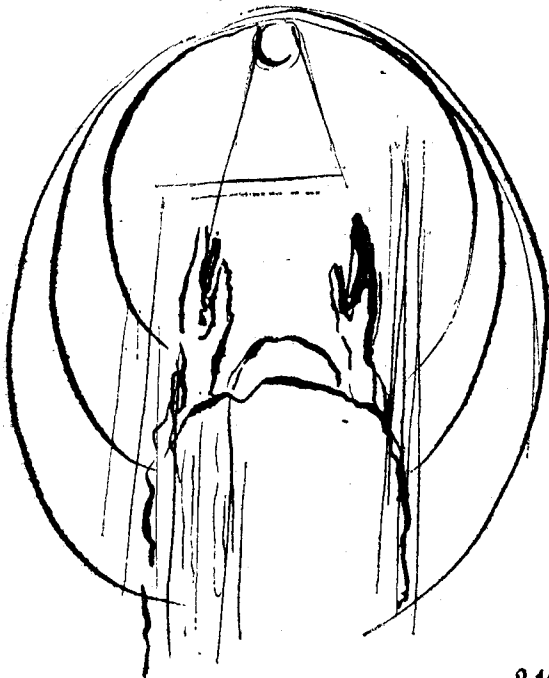
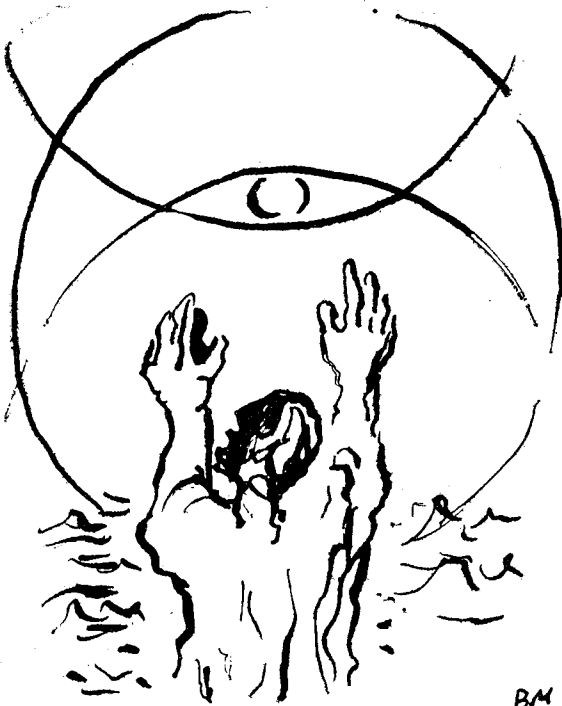
De nemcsak a mi ünne-pünk Sík Sándor hetvenedik születésnapja. Köszön-tésében a magyar katoliku-sok mellett együtt van ve-lünk az egész magyar iro-dalom, velünk vannak első-sorban volt szegedi tanítvá-nyai, hogy üdvözöljék egy-kori kedves tanárukat.

Kérjük, fogadja szívesen és szeretettel szívből jövő szerető szavunkat.”

E bevezető sorok után kö-vetkeztek mintegy két és fél ív terjedelemben a köszön-tő tanulmányok. Ezeket a sorokat akkor Rónay György fogalmazta meg. Tizennégy év múltán most ő jutott erre a sorsra. Je-len számunknak, ha nem is „jó részét”, de egy részét „zúttal az ő tudta nélkül adtuk nyomdába, mert ha lehet, tőle még távolabb áll a gondolat, hogy „a saját lapjában ünnepeljék”. Sík Sándor megszokta volt a nyilvánosság előtti szerep-lést nemcsak írásaival, ha-nem személyesen is, és megszokott dolog volt szá-mára az őt körülvevő szem-élyes rajongók tábora.

Rónay Gyurkát, tudjuk, határozottan feszélyezi a személynek szóló ünneplés, ő a nyilvánosság számára csak az írásain keresztül szeret megnyilatkozni. Még-is, úgy éreztük, tartozunk neki az itt következő né-hány köszöntő írással, amelyek nem valamiféle céltudatos és a protokolá-ris szempontokat is figye-lembe vevő szerkesztői munka eredményeképpen gyűltek össze a szerkesz-tőségben, hanem ad hoc, spontán baráti megvilat-kozások, amelyeknek a szá-ma korlátlanul szaporítható lett volna, ha nem szab-tunk volna eleve terjedel-mi határt.

A saját szavaival végez-zük. Fogadja szívesen és szeretettel a szívből jövő és szerető szavakat.

Magyar Ferenc

SZÜLETÉSNAPI KÖSZÖNTŐ

Olvasgatom — mert ezt a könyvét már olvasgatni kell — a Téletemetőt. Söhajtozva izelgetem a nyárban megérett, illatozó gyümölcsöket, Rónay György „öszikéit”. Igeri, söhajtozva, mert ki ne vágyódna ama édeni ős után, amikor megfáradt Odysseusként kiülhet egy sziklára, hálóit bogozgatva hallgatni a tenger mormolását. Eltűnődni: micsoda nyár volt, hideg, rossz, esős. De ez az ősz majd mindenért kárpótlást hoz. Szembenézni a lemenő nappal, mely alámerülve a tágas víz ölébe magával húzza a mélybe, ami rút volt, de most már legalább az élet alkonya szép lett. Elfelejtteni lassan, amit láttunk a világból, amit meg nem láttunk, nem is érdekel már.

Vagy: nézni az udvar zugából dárdavető ifjak vetélkedését. Hogy valaha kétannyira dobtuk? Mindegy. Leég a láng, füsttel, korommal hamvadnak a fákyák. Gyerünk aludni, Penelopé!

— Hanem azért az ablakot
hagyd nyitva éjszakára.
Bármelyik pillanatban
szólhat a tengerről a hívás.

Alljunk meg itt az olvasgatásban egy ünnepi percre.

Én tudom, hogy miféle tengerről és miféle hívásról beszél a hatvanéves Rónay György. Csakhogy azt is tudom, hogy azon a tengeren és híváson belül még másfajta tengerek és hívások is beüzennek a nyitva hagyott ablakon. Sem ünneprontó, sem idillrontó nem szeretnék lenni, de teljesen bizonyos vagyok abban, hogy Rónay Györgynek nem lesz része abban a megálmodott és páratlan szemléletességgel megírt édeni őszben. Azért nem, mert sokkalta erősebben elkötelezte ő magát a mindenkori tavaszokkal, nyarakkal, de még telekkel is, semhogy nyugalmasan berendezkedhetne az őszben.

Tudja ezt ő maga is. Tudja, hogy képtelen szenvtelenül nézni „az udvar zugából dárdavető ifjak vetélkedését”.

Hanem ha kidőltek a büszke legények,
Öbenne egyszerre megtellik az ének;
Kilép a szabadba s az égnek, a földnek
úgy zengi, dalolja, nem újnak, öröknek.

Igy igaz ez, Rónay György: nem lesz Neked nyugalmad, mert nem hagyunk nyugton azok, akiket tanítottál, azok sem, akik most várják tanításodat, és nem hagynak nyugton az „ügyek”, melyeket szolgáltál és szolgálatsz utolsó leheletedig, de még azon is túl: műveidben.

Egyébként is: amikor egészen fiatal újságírógyakornokként azt a feladatot kaptam, hogy ismertessem akkor megjelent egyik könyvedet, még arcképedet sem ismertem. Csupán néhány tanulmányodat a középkori magyar irodalomról. De az ismerttetendő könyv az élet mély szakadékeinak olyan ismeretét érzékeltette, hogy írója számomra már akkor egy „bölc s öreg” volt, akitől nagyon sokat tanulhat egy fiatal. Tanultam is — legalábbis igyekeztem — sokat és sokfélét. Fel is tudnám sorolni, de csak egyet emelnék most ki, mivel ezt az egyet szívből ajánlom a mai fiataloknak:

Én mindig csak a csöndet szerettem: önmagamba
merülni, mint kútmélybe kő,
melynek súlya hulltában egyre nő,
s ha csobban, föl sem ér már a káváig hangja.

(Ars poetica)

De milyen csend is az ő csendje? Olyan, hogy sohasem csinált nagy lármát abból, mekkora nagy dolgot cselekszik. De egyszerre szenvedélyes lesz, ha valami nyilvánvalóan jó útjába az emberi sötétség erői falakat építenek. S akkor a kútmélyből felszálló hang nemhogy a kávéig felhangzik, de azon messzire túl, fel az égre, az éjbe, a sírba, az űrbe, az igazra és jóra ügyelő lelkiismeretbe. „S vele zeng és lángol, vele zúg és lázad a tegnapi év meg a holnapi század.” (Ősszel)

Ilyen csend az övé. Ilyen az embersége, barátsága is. S ez bizony nem az ősz bágyadt csöndje, hanem egy figyelmes, égre, földre s mindenekre oda-hallgató tevékeny jelenlét csendessége. Meg lehet erre tanítani másokat? Nem tudom. A láng sem tanít, csak világít. Az őszi kertek parázsba szelidült tüze sem prézsmítál arról, hogy mennyi hulladékot emésztett meg, csak melegít.

Ehhez adjon Isten Rónay Györgynek erőt, egészséget, számos éveket.

Illés Endre

ARIEL A KÖNYVKIADÓBAN

Beléptem a szobájába és a méretek rögtön megtréfáltak: a szoba olyan magas és hatalmas volt, mint egy vasúti pályaudvar fedett csarnoka. Ide akár egy vonat is befuthatna, gondoltam makacsul, ahányszor csak benyitottam hozzá, még hetek, hónapok múlva is, amikor a megszokás már elmosta valamelyest az első meghökkenést. Különböznél igen méltóságteljes szoba volt, falait a századeleji szecesszió stílusában virágfüzérés, sötét faburkolattal díszítették. Utóbb megtudtam, hogy a könyvkiadó fénykorában az igazgatóság tanácskozott itt, a külföldi vendégeket is ebbe a szobába terelték. S még számon tartották, melyik volt Jókai Mór (igazgatósági tag) bőrrrel bevont, párnázott karosszéke — mint egy rossz tanulót, feladat nélkül, a sarokba állították.

A szobában szerteszórva többen tartózkodtak. Egy lány gépelt, a másik éppen telefonált, a mélyben egy ismerőst is felfedeztem, a tönkrement papírnagykereskedő hervadó húga dolgozott ennél az asztalnál, a lektori és a levelezői beosztás között lebegtetve. És a virágok között kertészként: ő az egyetlen férfi.

Két torony között ült, balján nyomdai levonatok kötegei, jobbán fényképek és rajzok tornya — a fényképeknek keresett megfelelő helyet a levonatokon. Néhány pillanatig néztem őt: elmerülten s mégis könnyedén dolgozott. Nem hallotta az írógép gyors kattogását, nem zavarta a telefondiálógus, a szobába belépő idegenre sem volt kíváncsi. A könyvkiadóban éppen egy friss földcsuszamlás hullámaait mérték a különböző műszerek: új igazgató és kívülről jött irodalmi vezető vette át az ügyek intézését — ő zsíros, piros ceruzával szenttelenül jelölte be Bagamér ispán fiainak pecsétjét (az erdőirtó telepés alakjával) a készülő magyar művelődéstörténet egyik fejezetébe. Később megszámláltuk: kétezer-hatszázhetvenhárom képnek és mellékletnek kereste meg a helyét az öt vaskos kötetben. Gályapadon húzhatták így az evezőt.

Arra a fiatal szellemre kellett gondolnom, akit a gonosz varázsló egy meghasadt fenyő odvába szorított be, s a fogoly évekkig fuldokolt szűk börtönében.

De Gyuri nem fulladozott.

Amikor megálltam asztalánál s a nevét mondtam, bizalommal és friss lélegzettel rámpillantott, felállt — meg kellett szeretni, hogy ilyen ránctalan és gyüretlen. Nem tudom, ismerte-e akkor a fáradtságot? Verseiben — a közbülső állomásokat átugorva — rögtön a halállal kacérkodott. Fiatalkori, rózsadombi *Elégiájában* már így fuldokolt: *Itt állok, Múza, nézd, kifosztva, romban, az Ifjúság ravatalán* — és néhány sorral később: *A sejtjeimben érzem a készülő halál neszeit.* Az igazság az volt: abban a hajdani könyvkiadóban sohasem láttam fáradtnak. (Megindult szeretettel kérem portrém hősét, ne ragadjék meg íróniámért.)

Bagamér ispán fiainak pecsétje, III. Béla halotti koronája, Salamon obulusai, kun vitézek szablyapengéi, képek, metszetek, klisék halmai fölött kötöttük meg barátságunkat. A barátom lett. A munkatársam. A könyvkiadó mindenese és eminenciása.

Kéziratokat bírált. Sértett írókkal tárgyalt. Rossz fordításokat javított. Figyelte a külföldi bestseller-listákat. Olvasta a nagy világlapok irodalmi mellékleteit. Rögtön az írógépbe mondta a kiadó különböző rajzos, színes reklámfüzeteit, s még az évi tervet felsorakoztató nagy ajánló jegyzéket is rögtönző csillogással diktálta le. Egy-egy könyvismertetése szárnyalni tudott — érdekes volt, mint egy esszé, s összefogott, mint egy vers. Nem akadt itt olyan szép vagy olyan undok munka, amit ne varázslattal gyúrt volna le.

Még elég fiatal voltam, s ő nagyon fiatal volt. Miről is beszélhettünk volna leggyakrabban?

Versekről.

Időnként verseskönyvek tornyai közt ült a hatalmas szobában, az örökös írógépkattogásban. Akkoriban az új francia költőket fogadta be legszívesebben tornyaiba és fordításaiba — Supervielle-t, Pierre Jean Jouve-ot, Éluard-t, Cocteau-t, Pierre Emmanuelt, Montherlant-t, az idősebbek közül Valéryt, Claudelt. És emlékszem egy nyári reggelre, ekkor mutatta be új felfedezettjét, Patrice de La Tour de Pint.

De a nagy szerelem, már ekkor, Apollinaire.

Verseket, szavakat, sorokat hallok a múltból, párákon, fátylakon átszűrődve — legtöbbször Apollinaire-t:

*A Mirabeau-híd alatt fut a Szajna
S szerelmeink
Emlékük mit akar ma...*

És a *Kikerics*ekből:

*És mint ez a virág olyanok szemeid
Lilásak mint az ő kelyhük...*

És a *Zone* zárósorai:

*Ég veled Ég veled
Elmetszett nyak fölkelő nap*

Vagy a *Klotild* indítása:

*Anemón ankoliával
Virágzik a kerteken
Hol a melankoliával
Alszik a gőg s szerelem*

Telhetetlen volt.

Nemcsak a költőket és verseiket kívánta meg, rögtön a versek átvilágítóit is. Társait és barátait az izgatott felfedezésekben. Ismeretlenül is a barátja volt André Rousseau, Jacques Rivière és André Rouveyre, idézett olyan tanulmányírókat, akiket a *Pléiade* háromkötetes irodalomtörténete sem ismert, Emmanuel Aegertert és Pierre Labracherie-t, és ha pillanatokra elakadt Apolli-

naire-ben, maga Marcel Raymond segítette. A szürrealizmusról és a dadaizmusról Christian Sénéchal tájékoztatta, s mindig bizalommal fordult Albert Béguinhez.

Francia könyveket abban az évben — 1939-ben — még bőségesen vásárolhattunk a Váci utcában, három könyvesboltban is. A negyedik Jelőhely a Franklin Társulat Egyetem utcai boltja volt.

Ezekben a hetekben jelent meg a *Nyugatban* lobogó, hetyke verse is, a *Cirkusz uszályon*.

Rögtön megnyert vele.

A záróstrófáit idézem, hogy igazoljam tetszésemet:

*sütött nap, hullott a hó
piros szívét dobálta riva
egy tarkaszoknyás arlekina
és lassan úszott a hajó*

*s vele a híd, a part, a kéken
lobogó ég, puffant a horpadt
dob és a harangok daloltak
mint egy farsangi temetésen*

A vers feltűnést keltett. Tetszett. Beszéltek róla — legalábbis azoknál a kávéházi asztaloknál, ha jól emlékszem, a Dunaparton, ahol akkoriban a *Nyugat* írói találkoztak.

— Szép, szép, de Apollinaire — mondták róla néhányan.

Hát persze. Igaz. Apollinaire is. De mennyi minden még. Verseiben egy fiatal költő mohón felszívott francia kultúrája szólt. Apollinaire? Igen, ő is. De a francia *Hatok* zenéje is. Más verseiben — az arabeszk-kígyózással elcsendesülőkből — Debussy is. Cocteau szerepét szántam volna neki egy magyar Sztravinszkij mellett: zenét kívánó drámák és táncjátékok szorongtak verseket alakító képzeletében.

Nem sokkal később írtam *Méreg* című drámámat. Fellengző szóval — a *halál ellen* írtam. Nekem ajánlott versben, újonnan indított folyóiratában, az *Ezüstkorban* mondta el, mit jelentett neki a dráma:

*Hálók közt, igaz és hazug
gyilkos szálai közt lüktet a szív! mohóbb
lángot hirdetek én, vadabb
mámort, mely a halál gyáva csapásain
metszőbben ragyog! árulás
mérték s példa, ha gát s nem szabadabb egek
ívét nyitja ki! Tenger és
föld és szél, szerelem: zengjen a fölkapart
orkán, melyben a vakmerő,
mérkőzik veletek...*

És nem kellett elfordulnia szerelmeitől, hogy megtalálja önmagát. Megtalálja a költőt, aki jelképpé, gondolatáá tudja emelni egyéni léte és a kor valóságát, szárnyat tud adni a pillanatnyi súlynak. A megejtő, megnyerő, tiszta költőt mutatja be új verseskötete, a hamarosan megjelenő *Te mondj el engem*. Baráti szívvel én gondoztam a kötetet a kiadóban.

Mire emlékszem még a friss barátság éveiből?

A bátorságára.

Postnaturalista divatokban ő regényeket mert írni az álom, a lélek, a képzelet negyedik, ötödik kiterjedésében.

Egyre sötétülő égbolt alatt barátaival folyóirat szerkesztésére vállalkozott — a betiltásáig.

És milyen bátran, alattomos gyanúkat elhessentve mondta ki azoknak az éveknek nagy költőjéről, a minden versformák titkait ismerő Szabó Lőrincről, a méltán ünnepeelt műfordítóról — kimondta azt, amire más kritikus nem vállalkozott: „Szabó Lőrincnél, fordításainak hatalmas könyvét forgatva, nemegyszer érezzük annak hiányát, ami Tóth Árpádban a legerősebb: a muzikalitását. Olykor mintha nem akarná átadni magát az eredeti vers dallamának. Formában úgyszólván mindig hű, de néha fukaron bánik a zenével. Nyelve hajlékony, de nem mindig zeng, árad. Nemegyszer gyanakvó, keserűen fegyelmezett, számúzi azt, ami irracionális, megfélemezi a zene mámorát, az ihlet dallamba csorduló édes vagy szárnyaló kábulatát.”

Igaza volt. Fájt. De magától Szabó Lőrinctől tudom: hatott. Mert nemcsak a tanulmány példái voltak kristálytiszták, a bírálat hangja is olyan nemes volt, hogy a bátor sebészi vágás gyulladás nélkül behegedt.

Bátor volt és pontos volt. És engedték meg még egy idézet ugyanebből a tanulmányból, még mindig a zenéről és zenétlenségről, a teljes igazság tisztázásáért: „Ahol a vers zenei fogantatású, vagyis ahol az eredeti vers költője elsősorban dallamban fogja fel a világot, ott Szabó Lőrinc nem hangozódik rá eléggé. Ahol viszont a gondolat emelkedik föl s az zeng azután mind sodróbb áradással, ahol a zeneiség nem annyira a kifejezésből, mint inkább a költői magatartás nemes pátozából ömlik elő, ott Szabó Lőrinc versfordítása szinte mindig tökéletes.”

Versekről, franciákról és zenéről beszéltünk legtöbbit, szobámban, a könyvkiadónál.

Faragó György, a tüneményes, fiatal pianista volt a barátja. Ikercsillagnak láttam kettejüket.

Ki tudná már felidézni azoknak a háborús éveknek lázát, a zene mámorát, a szorongást és bizakodó tervezgetést, a hetyke könnyelműséget, a vért és a klasszicitást, a legszürkébb hétköznapok váratlan szakadékait, a veszélyt megvető eleganciát, a leselkedő és végszóra előlépő halált — talán csak a nehézkedési erőt legyőző zene és vers.

Néha még hallom, már csak magamban, töredékesen, már fénytelenül, régi koncertek hangjait: már Faragó György zongorahangjait is csak így hallom, Bachot, Debussyt, Chopint játssza — és ezek a hangok eltéphetetlenné emlékeimben 1939-től és 1944-től. Ezeknek az éveknek forrósága, párája, álombeli szorongása végleg beleolvadt a szívet megakasztó zongorahangok szépségébe.

1944-ben kellett búcsúznia Faragó Györgytől.

*Mennyi halott társunk pora száll Európa mezőin!
Megjön a tél, jön a hó, betemet... Jöhet új tavasz is még.
Sírod dombja fölött halk szél száll, lenhaja bomlik,
s rásimul zizegőn bús, lombjavesztett koszorúdra.
Nap süt, csíra fakad. Madarak dala zeng. A szabadság
friss zászlói lobognak a győztes forradalomban,
s fölkel a nép! — Te nem élsz. Fönn, túl a szelíden elúszó
felhők láncolatán, örökös zene kábulatában
hallgatsz és mosolyogsz. Már túl a harccon. A föld küzd,
forrong és alakul. De te, boldog, a mennyei, habzó
tengerek alkonyatán már látod a büszke Megoldást.*

Egy hasonlattal és egy vers-sorral indítottam emlékeimet. A fiatal szellemet idéztem, kit Sycorax, a gonosz boszorkány egy fenyő odvába zárt évek-re. Most már kimondhatom a fiatal szellem nevét is: Arielt idéztem meg. Shakespeare és a Vihar Arieljét.

Röpülni, úszni, tűzbe menni, fellegen nyargalni, ha kell — ez volt az ifjúság, az ifjúságunk.

MINT A PÓRUSLÉLEGZÉS...

Rónay György is hatvan éves már. Hát persze. Hiszen több mint harminc éve, hogy a *Te mondj el engem* című kötetéről kritikát írtam a Magyar Csillagba — restelkedem is érte. Nem mintha nem értékeltém volna kellőképpen, talán még a jellemzésével sem vallottam kudarcot. Csak éppen úgy írtam róla, mint Rónay első verskötetéről, holott a harmadik volt: már több mint tíz évvel azelőtt, tizennyolc és tizenkilenc éves korában is megjelent egy-egy verskötete. Mentségemre szolgáljon, hogy ezt a két első verskötetét a költő maga is kihagyta munkái felsorolásából a *Te mondj el engem* elején — talán valamiféle büszke igényességből. Holott a *Te mondj el engem* így is a nyolcadik könyve volt már, három regény, két tanulmánykötet és két versfordítás-gyűjtemény után. Én pedig már évek óta olvastam ugyan verseit a Nyugatban, de úgy képzeltem, ő az, aki legkésőbb jelentkezik a mi furcsa nemzedékünkben.

Furcsa nemzedék pedig azért voltunk, mert voltunk nemzedék, meg nem is — mert nem tudtunk, igazából nem is akartunk nemzedékké lenni, külön egységgel. Azóta többen eltűnődünk, írásban is, miért volt így. A nyilvánvaló magyarázatot mindenki abban látta, hogy jól éreztük magunkat a Nyugatban. De azért egyéb okok is hozzájárulhattak. A kényességünk például: az, hogy megütköztünk olyan világnézeti, politikai, erkölcsi eltéréseken, amiknél sokkal súlyosabbak sem gátolták az előtünk járókat az összefogásban. Mi azonban akkor is, később is, gyakran húzódoztunk egymástól némi gyanakvással.

Mindezt csak azért említem Rónay György hatvanadik születésnapján, mert bizonyos szempontból ő tekinthető a mi nemzedékünk reprezentatív költőjének, írójának. Nem abban, hogy legélesebben képviseli valamely törekvésünket, jellemvonásunkat. Hanem abban, hogy vele lehetett — lehetett volna — közös nevezőre hozni nemzedékünket. Vagyis ő volt az, akiben meg egyeztünk: nem akadt köztünk, aki Rónayt nem szerette, nem tisztelte, akinek kifogása lett volna ellene.

Ezt, persze, még nem láttam ilyen határozottan, de azért megsejtettem akkor már, amikor, kereken harminc évvel ezelőtt, a Magyar Csillagban írtam róla. Holott mást sem tudtam róla, csak amit a *Te mondj el engem* verseiből meg a francia versfordításaiból tudni lehetett — személyesen nem is ismertem. Amikor nemsokára úgy hallottam emlegetni: katolikus költő — kissé meg is ütődtem. Nem szerettem a „költő” szó előtt az ilyen irányra utaló, világnézeti, hogy mai szót használják, elkötelezettségi jelzőket: lefokozásnak éreztem őket. De azonkívül: miért katolikus költő? kérdeztem magamban. A verseiből, bírálataiból, tanulmányaiból nem derült ki. Amikor néha már személyesen is találkoztunk, akkor sem — akár irodalomról, akár politikáról beszélgettünk. Pedig egyre inkább olyan idők jártak, amikor a véleménykülönbségeknek ki kellett derülni.

Aztán, a Nyugat betiltása után, Rónayt is elvesztettem szem elől. Legközelebbi barátaim azonban tudták akkoriban, hogy rendszerint az Országház közelében található Biarritz kávéházban ebédelek — az ilyen elegáns helyeken kevésbé kellett félni a razziáktól. Egy októberi délben, a nyilas puccsot megelőző szélcsend idején, szokatlanul nagy számban állítottak be: Ottlik, Örley, Kálnoky, és honnan, honnan nem, Rónayt is magukkal hozták. A beszélgetés, persze, rögtön a hadihelyzetre fordult. Azt hiszem, nemcsak az én vizsgáztalásomra nyilatkoztak rendkívül vérmes reményekkel: percek alatt vége Hitlernek, vége a háborúnak, és természetesen megindítjuk a Nyugatot. Ebbe az eufóriás tervezettségbe toppant be — merőben váratlanul

— két olyan barátom, akikről tudtam, hogy nyakig benne vannak a mozgalomban. Ma mindkettő ismert alakja a közéletnek: az egyik nevezetes ideggyógyász, a másik politikai és kulturális életünk egyik vezető személyisége. Feszengve, de azért kíváncsian vártam, hogyan keveredik majd a két idegen elem. Ez nem azt jelenti, hogy két újonnan jött barátomtól távol állt az irodalom, sőt, mindkettőt szenvedélyesen érdekelte.

A Nyugat harmadik nemzedékének ott megjelent részlege nem zavartatta magát: fenntartás nélküli bizalommal építette tovább légvárait a villámgyors felszabadulásról és a nyomában várható irodalmi föllendülésről. Az én két, másfelől érkező barátom, talán a mozgalomban tanult óvatosságból, talán mert nehéz gondokból és helyzetekből bukkantak föl ide, a Biarritz kávéház derűs védelmébe, szűkszavúan, sőt, eléggé komoran ültek a remények pezsgésében, a hosszú asztalnál. A teljes helyzetképhez az is hozzátartozik, hogy Kálnoky meg én csak botorkáltunk a közös lelkesedés után: visszatartott borulátóbb természetünk — amihez, az én esetemben, hozzájárultak bizonyos tapasztalásaim és tájékozódásaim is. Különösen ami az irodalmi életet illeti, bizonyos tekintetben még kétesebb jövőre is voltam elkészülve, mint ami várt ránk — legalábbis az elkövetkező néhány évben.

Nem tartottam volna becsületes dolognak, ha ezeket a fenntartásaimat legalább valamennyire nem közlöm optimista barátaimmal — annál kevésbé, mert két kommunista asztaltársunk alaposan megismerte már kételyeimet. De hogyan fogalmazzam meg úgy, hogy ne legyek túlságosan kedvrontó? Valami olyasmit mondtam hát, hogy attól tartok, amit mi irodalmon értünk, az jó darabig fölösleges fényűzésnek fog számítani, és valószínűleg azt várják majd tőlünk, hogy hasznos dolgokat mondjunk el közérthetően — szóval, hogy afféle elemi iskolai tanítók legyünk.

— Hát akkor majd azok leszünk! — csattant föl váratlanul Rónay. Szeme szikrázott, hangjában, főlegyenesedő alakjában olyan indulat jelent meg, amelyet föl sem tételeztem róla. Ismétlem: 1944 októbere volt. — Ennek a népnek nem írókra van szüksége, hanem tanítókra. Vegyük tudomásul, hogy néptanítók leszünk!

Aztán mégsem lett az — és ez nem csak rajta múlt. Mint a harmadik nemzedéknek egész Biarritz kávéházi részlege (kivéve Örleyt, akit bomba némított el), és még néhány tagja, ő is azt folytatta, amit elkezdett — és ő is velünk együtt volt kénytelen elhallgatni. Előzőleg azonban — éppen amikor ennek legkevésbé volt konjunktúrája — bizonyos megnyilvánulásaiban eléggé föl-tűnően megmutatkozott a katolicizmusa. Úgy is mondhatnám — egy régi egyházi kifejezéssel élve —, hogy *militans* katolikus lett. De *irodalmi* működésében, a hallgatás előtt és a hallgatás után, továbbra sem fedeztem föl ennek nyomát — mert elvégre a költői és emberi tisztaságot mégsem tekinthettem sajátosan katolikus jellemvonásnak —, és ez továbbra is fejtörést okozott nekem — főleg azért, mivel Rónay érdekelt.

Évekbe telt, amíg rájöttem, hogy azért katolicizmusa mégis jelen van minden műfajában — csak éppen észrevétlenül, mint a póruslélegzés. Emlekszem, hogy erre tizenöt évvel ezelőtt, az akkor megjelent *Petőfi és Ady között* olvasásakor ébredtem rá. Azért is említtem ezt különös nyomatékkal, mert egész gazdag és sokfelé ágazó munkásságában talán ez a nagy irodalomtörténeti tanulmány a legkedvesebb könyvem. A tudást, a szellemességet, a korfestést, a jellemzést micsoda szeretet élteti ebben a könyvben! olyan egyetemes szeretet, amely a legkisebb jelenség felé ugyanazzal az érdeklődéssel fordul, mint a legnagyobbra. És általában is, művészetét, a kritikáit, *Az olvasó naplóját* nem ez a szó legszorosabb értelmében vett *katolikus*, azaz egyetemes szeretet és megértés hatja át?

De hiszen alighanem azért volt már a dolgok kezdetén is éppen ő az, akiben a mi furcsa nemzedékünk meg tudott — meg tudott volna — egyezni.

Rónay Gyurkának

A hatvan év, mit mindketten megértünk,
Nem jelenti, hogy gyümölcsként megértünk,
Azt sem hogy más mindent bölcsen megértünk,
Legföljebb egy garast mégis megértünk.

Isten áldjon!
Szeretettel
Weöres Sanyi.

NEKED, NEKEM

Keselyű csőre szakítja be az
ablakhártyát. Tudod, ez a lélek.
Nem száll itt semmiféle füst,
sem szelíd galamb.

Szétüt és leereszkedik.
Szívéünkön a vad csőr
vésete. És vérnyomok,
hol megkapaszkodik.

Nagy társtalan. Nincs fészke,
sem faágai, hol megpihenne.
Csak szörnyű távolságai
s köztük villám-utak.

Nincs szárnya sem, csak leng,
ahogy kibontja semmi-szárnyait,
és tolla sincs, csak
hullik zápor villogása.

Röpte hasít, mert éle van.
A végtelent lázas csikokra
bontja és újrafűzi s új eget
terít a halk bárány elé.

S föltör a víz alól.
S alámerül, magával rántva
szökkenéseit. Elül a könnyű
csobbanás. Loboncos nád zizeg.

Majd elveted rézkürtödet
s győzelmeidre csönd
telepszik. A nagy madár
beföd és megszorít.

Csontig ölel, fölállít.
Kiléptet fényeid porlékony
ékszeréből. Testben sugárzol
vak homoknak, mint

Boáz oszlopa. Fölékesített
hasadékaiddal. És ott, a
teljes alkonyatban eléd
vetik a három vasszőget.

Vasadi Péter

ÉN, SZENT GYÖRGY LOVAG...

Én, Szent György lovag, elmondom történetemet azzal, akit Sárkánynak neveznek.

Először egy nagy sokaság közepén találkoztam vele. Már esteledett, de még nem lobbantak a fények. Részegek, kártyázók, szerelmeskedők között pillantottam meg. Lárma, bűz és hordalék vett körül minket. Még nem tudtam, ki ő, csak odaléptem hozzá engedelmesen és a földre szorítottam, hogy megfojtsam. Hidegség suhant át a mellemen, akár két, keresztbe rakott kard. Ő nem védekezett, csak vinnyozott, barna mancsai ütemesen nyiltak-csukódtak, én pedig elnehezülő és lassan a földre csúszó testét éreztem csüngeni két iszonyatos markomban. De láttam azt is, hogy nem fél tőlem és nem is védekezik, hiszen tudja jól, még nem ölöm meg.

Másodszor egyedül voltunk egy fához vezető úton. A fa ágai közül lán-golt le ránk a Nap. A délelőtt már túlélte önmagát. Úgy tűnt, hogy ez az örökkévalóság kezétől érintett óra végtelen, békés, kifürkészhetetlen... Új-ból nekironítottam, de most sem dühösen, hanem mint egy úr, aki a kedvét tölti. Lándzsámmal a földhöz cövekelttem, hogy lássam vergődését és hogy legvégül megcsókoljam. A Sárkánynak ugyanis emberarca volt.

Lelkemben akkor kis híján meg is tántorodtam. Mintha csak ugyanattól a sorstól félnék. Elfelejtettem, miért kell harcolnom ellene erőm megfeszítésével, mert nem találtam benne semmi rosszat és semmi jót. Mikor a gyöke-rek közül rám emelte tekintetét, meg akartam menteni. Am ez csak egy pil-lanatig tartott. Erős és hűséges maradtam, s lemondtam arról, hogy őt vala-ha is megismerjem.

Harmadszor is találkoztam vele, én, Szent György, a lovag azzal, akit Sárkánynak neveznek. A fény lassan-lassan egyetlen csikká szűkült a látha-táron, amely magába foglalta a réteket, a hegyeket, a városokat és a temető-ket. (Egy-egy megdőlt sírkő alatt húzódott meg, ha rejtőzködni kellett vagy ha pihenni vágyott.) Aztán lábunkhoz borult az éjszaka, acélból és holdezüst-ből szőtt fátyolt körénk. Ő a tengerből és az éjszakából mászott elő a tor-nádra. Ahíthatos papnők kísérték hosszú, kék ruhában, táncot lejtettek körülöttünk és énekeltek. Ő fölemelt engem maga fölé, a levegőbe. Gyötröd-ni, sírni kezdett, mert rádöbrent, hogy végképp ura vagyok. Sírva fürké-szett nagy, ártatlan szemeivel, amelyekben nem volt sem rablás, sem tör, ami gyilkolt volna, se bűnözés, se rossz lelkiismeret.

Én is sírtam, és miközben könnyeim a testére csorogtak, beláttam, hogy most se lehetek parancsolója, csupán bírása és birtokosa.

A papnők ekkor ráterítették kék ruhájukat úgy, hogy teljesen befedték. Megszórták levendulavirággal és pázsitfűvel. Ő némán tűrte. A kék ruhák las-sacsakán átáztak és pirosra színeződtek. Én pedig elindultam kelet felé, mert már hajnalodott...

Hegyi Béla

KÉT BÉKEKONGRESSZUS KÖZT

Lapunknak ez a száma két nagy béke-megmozdulás: a VIII. Magyar Békekongresszus és a nemzetközi békemozgalom huszonötödik évfordulóját is jelentő moszkvai béke-világkongresszus közé esik. Hogy honnét s miből indult el ez a mozgalom, s hogy máig hová jutott és mit ért el: ez a mi olvasóink előtt is többé-kevésbé köztudomású. Fejlődésében a legjelentősebb jellemző mozzanat alighanem az, hogy az eltelt negyedszázad alatt valóban világmozgalom lett, és tudatosította nemcsak tagjaiban, hanem az egész emberiség köztudatában, hogy a technika — és haditechnika — mai fejlettségi fokán minden háború egyetemes katasztrófa lehet, és egyetlen olyan út van, amely a remélt szebb és jobb emberi jövőbe vezet: a békéé. Ez nem elsődlegesen politikai gondolat — vagy éppen propaganda, ahogyan itt-ott híresztelik — hanem erkölcsi állásfoglalás és nem taktika (mint ugyancsak és ugyanazok magyarázgatni szokták), hanem ma már egyszerűen a józan emberi ész alapvető követelménye. Éppen ezért, amikor a keresztény embernek a béke mellett való aktív állásfoglalásáról beszélünk, talán nem is kellene evangéliumi idézetekre hivatkoznunk. A dolog ugyanis nem citátumokon múlik, hanem az egész evangélium szellemén, amit a keresztény embernek a történelemben és társadalomban életre váltania kell: minden embernek minden ember minden értelemben vett jólétéért való egyetemes felelősségén. Ennek a jólétnek pedig még soha olyan elemi föltétele nem volt a béke, mint éppen napjainkban: annak az úgynevezett „atomkorszaknak” a kezdetén, amely egyszerre rejti magában egy általános fölvirágzás ígérését, és egy általános pusztulás lehetőségét. „Együtt az emberiség békés jövőjéért” — hirdeti a moszkvai világkongresszus fő jelszava. Olyan cél ez, amelyért valóban, világnézeti különbség nélkül együtt dolgozhat minden becsületes ember.

Máris történelemfordítónak ígérkező eredmények birtokában: ez kétségtelen. De nincs olyan „előre” fordított kerék, kivált a történelemben, melyet ugyanakkor vissza is ne akarnának fordítani. Egyetemes békét elképzelni egyetemes társadalmi átforgatódás nélkül — illúzió. A birtokon belüliek pedig nemigen szoktak a maguk jószántából lemondani hatalmi és gazdasági előjogaikról. Világosabb példát rá keresve sem találhatnánk a tragikus chilei eseményeknél. Allende elnököt megölték, vértelen forradalmát vérbe tiporták; az értelem erejében bízó, gyönyörű chilei kísérlet — vagy utópia? — látszólag elbukott. Csakhogy az ilyen nemes utópiák mindig csak látszólag buknak el. Kudarccok és áldozatok sorozatán át haladnak föltartóztathatatlanul előre. Amíg humanizmus lesz, mindig lesz ellene erőszak is; és amíg lesz humanista Értelem, addig mindig lesznek gyilkolásra kész antihumanista fegyverei az Értelmetlenségnek. Hogy melyik a keresztény, még ha cégérül nem bitorolja is — szégyenteljes megcsúfolására — a „keresztény” nevet? A válasz oly egyértelmű, hogy föl sem szabadna tennünk.

Vagy mégis? Mégis vannak, akik holttesteken át, szuronyok hegyén hoznák a maguk nagyon is földi „Isten-országát”? Nézzünk Chilére: vannak. Aki a békéért dolgozik, azért dolgozik, hogy ne legyenek, ne lehessenek.

Az igazi ember a világosság, a jellem és a szív együttese.

Ognjisce

A céltalan élet nem lehet tiszta.

Csehov

KÖNYVEK KÖZÖTT

„Egyetlen életünk van — írja új regénye* mottójában Kolozsvári Grandpierre Emil —, de egy tucat élet sem volna elég ahhoz, hogy azt az egy életet megértsük.” S talán épp ez a felismerés indította, hogy A rosta, a Tegnapp és a Szabadság után újra bejárja ifjúságának tájait, s kísérletet tegyen abban a műfajban, amelyet aligha nevezhetünk meg egyértelműen és pontosan, hisz esszéregénynek éppoly hiteles és meggyőző, mint családregénynek, fejlődésregénynek, és sorolhatnánk még bőven a műfaji kategóriákat. Ez azonban már csak azért is felesleges, mert maga az író ment fel teljesítése alól, amikor művének egy helyén bámulatosan szellemes és igaz indulattal pellengérezte ki az irodalomtörténetírás rendszerző hajlamait. Az igazi tehetség, az igazán komoly író — és Kolozsvári Grandpierre Emil nyilván ide kell sorolnunk — sehogy sem fér bele a neki szánt skatulyákba. Kolozsvári Grandpierre Emil különben is próteuszi alak, hol ilyen, hol olyan alakváltozatokat mutat, nincsen elődje, azaz aligha kereshetjük elődeit azon a forrásvidéken, ahol nemzedéktársaiét találjuk: az egyik pillanatban elképeszt filozófiai felkészültségével, azzal a képességével, hogy a nálunk meglehetősen elhanyagolt bölcséleti gondolkodásmódot mily magától értetődő természetességgel oldja regényé, a következő pillanatban pedig Leporello módjára valóságos regiszteriáriát zeng a nők körében aratott sikereiről, s e regiszteriáriának kialakította azt a sajátos, csalahatalanul egyéni regényformáját, mely hallatlanul népszerű az olvasók körében, s amely komor ráncokat von az irodalomtörténészek és kritikusok homlokára. Mintha két Kolozsvári Grandpierre Emil léteznék. Az egyik, aki beteljesíti Szerb Antal *Hétköznapiak és csodákjának* legmerészebb jóslatait a regényforma átrétegződéséről, s megírja a *Tegnapot*, a huszadik századi magyar regény egyik legérdekesebb, legjelentősebb kísérletét. Vagy megírja a *Keresztben az úton* remek elbeszéléseit, melyek éppoly hibátlan tükörképei egy korszak hangulatának és létérzésének, mint Mándy *Előadók és társszerzők*je.

Ugyanez a Kolozsvári Grandpierre Emil írja az *Utazás a valóság körül* kitűnő esszéit, melyekben konok következetességgel, szatirikus gúnnyal számol le jó néhány irodalmi előítélettel. S a másik író? Nos, a másik bámulatos termékenységével ontja erotikus történeteit, melyekben meglehetősen egysíkúan gondolkodó és érző nőalakok sokasága tarkállik, s orruknál fogva vezetik a tétova, esendő Csibrákykat. A kritika nem is egyszer szólt erről a már-már tudathasadásos írói jelenségről, amit azért nem lenne helyes egyértelműen meg és elítélni, mert ezekben a lazább, oldottabb, freskószerű történetekben is megejt az írói ironia csillogó fénytorése, elkápráztat a mesélő könnyedsége és eleganciája, és sosem tudunk szabadulni attól az érzésünktől, hogy az egész csak játék, kaján fintor, s a laza szerkesztésű cselekmény mögött ott settenkedik az író, mint pajkos kobold, hogy leráncigálhassa az ítélkezők szigorú talárját. Persze neki is fejére lehetne olvasni az *Utazás a valóság körül* egyik kitűnő megállapítását: „A művész legelső feladata, hogy felismerje tehetsége sajátos természetét, felmérje erejét, irányát, mélységét s a tapasztalatok birtokában megtalálja a tehetségének megfelelő műfajt”. Ő mintha két műfajban tevékenykednék egyszerre. Mintha állandóan visszariadna ettől a felméréstől, és újra meg újra magára ölti a tréfás szórakoztató vásári álarcát, amely mögül kesernyés filozófus tekint a világra.

De térjünk vissza *Az utolsó hullámra*, amely sok vonatkozásban kiegészíti és tovább bővíti a Tegnappból és A rostából ismert képet, ám jó néhány kérdésben végérvényesebb és találhatóbb ítéletet mond. S ugyanakkor megőrzi azt a frivol, könnyed hangot is, amely mai irodalmunkban kétségtelenül Kolozsvári leleménye, s amely a leleplezéstől kezdve az önisméltés kényelméig oly sok lehetőséget kínált számára. Egy kicsit tehát a tudatos szintézis dokumentuma *Az utolsó hullám*: írója azt próbálja, meddig terjed az elvontabb esszéregény teherbírása, alkalmas-e egy lazább fejlődésrajz kereteiben kibontakozó önértékelés és filozófiai ítélkezés összeabroncsolására. S aki végigolvassa, meggyőződhet a sikerről, még akkor

*Kolozsvári Grandpierre Emil: *Az utolsó hullám*. (Magvető, 1973)

is, ha egy-két ponton talán más a meggyőződése az események súlyát, az írói pályát mozgató legfontosabb érzelmi rugók megítélésében. Mert Kolozsvári Grandpierre Emil most is odadobja a kesztyűt: s a történet folyamatából kikikacsintva azt az érzést igyekszik szuggerálni olvasóiban, hogy némelyik műve azért olyan jó és emlékezetes, mert abban a korszakában sikere volt a nőknél, a másik azért gyengébb egy árnyalattal, mert azokban az időkben „el-pártolt tőle a szerencse”. De aki veszi magának a fáradságot, és felemeli a kesztyűt, megdöbbenve ébred rá, hogy az avított anyag a kezében foszlik szét, hogy mindez nem érdekes, nem ez az érdekes, nem az Olgik, Mónikák és Ibolyák határozzák meg az író sorsát, hanem tehetsége törvényei, vagy épp a szerencséje, mely Kolozsvári Grandpierre Emilnek kedvezni látszott fiatal éveiben, Kováts Jóskát, ifjúkori barátját viszont, akit „az utolsó hullám” még egyszer felvet majd a feledésből, maga alá temette. Vagy ez is csak illúzió volna? Mint oly sok minden más, már-már sztereotíppá merevült ítéletünk, melyeket oly magával ragadó hűvvel és lebilincselő szellemmel meztelenít le regényében az író? Néha valósággal bedöbben az ember: hiszen tabukat kezd ki, olyan dolgokról szól kendőzetlen őszinteséggel, melyekről a rosszul és hamisan értelmezett nemzeti kegyelet nevében inkább hallgatni szokás! (Hadd hívjam fel itt a figyelmet csak jelzőként arra a néhány bámulatatosan szelletes és találó lapra, melyet a székelység csavaros észjárásáról és ennek mítoszáról ír. Valóban: a székelységnek inkább megfelelő iparra, foglalkoztatottságra lett volna szüksége, „nem góbéságai megfontolatlan dicséretére”, s arra a „transzponált öncsalásra”, mely a két világháború közötti magyar szellemi fejlődést oly sok vonatkozásában jellemezte.) Bizonyára jó néhány felháborodott levelet kap majd az író dühödt olvasóitól, akik „a magyar baka” deheroizálásával fogják vádolni, s szemére vetik, hogy bemocskolta a nemzeti kegyeletet. Pedig csak hálások lehetünk az őszinte szóért, s inkább arra az útra, az őszinteségnek, az illúziórombolásnak, a néha öncsonkító bűnbánatnak arra a nagyon nehéz, sok akadályt kirakott ösvényére kell koncentrálnunk figyelmünket, melyen az író elindult, hogy a magunk gondolati keretei között követni tudjuk, s azonosulhassunk néhány fontos következtetéssel.

Régebbi műveiben is megfigyelhettük, hogy Kolozsvári Grandpierre Emil kegyetlen méregbe gurul, ha a sznobizmusnak árnyékát sejti is. Az utolsó hullámban nem is egy helyen kezdi ki, lepeli le a sznob ízlést, amely sokszor irodalmi csoportosulásokat szervez nézetek védelmére és kanonizálására. „A klikkek tehetségvédelmi szervek” — írja, s ebben bizonyára igaza van, mint ahogy sajnos körtünet az is, ahogy a regénybeli Pubika tehetségtelen és gyenge regényét remekművé trombitálja fel a köréje szerveződött ítések csapata. Ki ne ismerné az irodalomban az ilyen léggömbként felemelkedő, oktalanul felduzzasztott öntudatú titánokat, akiket később a pillanat hangulatától független elmélyült kritika kegyetlenül, de igazságosan szokott „levadászni”? Kolozsvári újra és újra fegyvert ragad mindenféle manipuláció és taktikázás ellen, s ez a harca mindenképpen rokonszenves, még akkor is, ha van benne valami donquijotei elem is, hiszen a világirodalom története is jó néhány manipulációt, manővert ismer.

Az utolsó hullámban néhány nagyszerű kis esszé emelkedik ki a történet szövevényéből. Alig néhány oldal terjedelműek, de egy-egy emberi gesztus felelevenítésével, jellemző mondat visszaidézésével szinte hibátlan teljességgel idézik a tovatűnt írókat, irodalom-szervezőket. Ragyogó trouvaille az a néhány lap, mely a gargantuai Hevesi Andrásról (erről az érdemtelenül elfeledett, kítőnő íróról) szól. S hasonlóan tökéletes az a kép, melyet a „katonás tartású” Schöpflinről rajzol. Nem ő az első, aki arra figyelmeztet, hogy a legendás Osvát Ernő mellett Schöpflinnek volt a legkitűnőbb érzéke a tehetségek felismerésében. Hadd emlékeztessünk például arra a költőien szép méltatásra, melyet a nagy irodalomtudósról Ottlik Géza írt. Kolozsvári Grandpierre Emil Schöpflin-portréja nosztalgikusan szép írás, még akkor is, ha szüntelenül beszűremkedik ide is az irónia villódzó fénye.

Különben épp Az utolsó hullám győzheti meg leginkább az olvasót, hogy a sokat emlegetett irónia, melyet az irodalmi értéktétel Kolozsvári Grandpierre Emil legsajátabb jellemzőjének vél, voltaképpen álarc. Mögüle szenvedélyes, az igazságot kutató, azért megvesztegethetlen eréllyel csatázó tekintet figyel a világra, s szeretné azt jobbnak, igazabbnak és bölcsőbbnek tudni.

Az ő érdeme is, ha az lesz.

RÓNAY LÁSZLÓ

KÉPZŐMŰVÉSZET

KIÁLLÍTÁSOK AZ EZERÉVES ESZTERGOMBAN. „Könyvek és oklevelek Esztergomról” címmel július végén az esztergomi *Bibliotékában* kiállítás nyílt a helybeli könyvtárak és levéltárak (Főszékesegyházi Könyvtár, Babits Mihály Városi Könyvtár, Primási Levéltár, Főkáptalani Levéltár) anyagából. A tárlaton százharminc kódex, középkori okirat, egyéb kézirat, nyomtatott könyv és folyóirat, továbbá egy reformkori színlap kapott helyet. A két rendező — Kovách Zoltán könyvtárigazgató és Mucsiné Várhelyi Vanda könyvtáros — az Esztergom múltjával kapcsolatos kézzel írott — olykor miniatúrákkal és rajzokkal illusztrált — emlékeket és nyomtatott kiadványokat oly módon csoportosította, hogy azoknak együttese áttekintést ad az Árpád-házi királyok fővárosának és az esztergomi érsekék székvárosának mozgalmak történetéről. A kiállítás az esztergomi nyomdászat kezdeteiről — Royer Ferenc Antal és Beimel József nyomdáinak termékeiről — is tájékoztatást nyújt.

A tárlatot — amelynek legjelentősebb darabjai III. Orbán pápa és IV. Béla király oklevelei, Perugiai Bernátnak (III. Béla fia) nevelőjének) kódexe, az Aranybulla egyik (1320 körüli) hiteles másolata, a Bolognában tanult László esztergomi prépost 1277-ből való végrendekezése, Bakócz Tamás bíboros vaskos és díszes graduáléja, a Balassa család bibliája, az esztergomi várat ábrázoló török-kori metszetek, Révész Béla socialista író „Esztergomi lélek” című önéletrajza, Lepold Antal, Genthon István és Balogh Jolán esztergomi tárgyú könyvei — *Várkonyi Imre* prépost-kanonok, az Országos Katolikus Gyűjtéményi Központ igazgatója, országgyűlési képviselő nyitotta meg.

Várkonyi prépost-kanonok köszönetét fejezte ki azoknak a világi és egyházi intézményeknek, amelyeknek baráti együttműködése révén e kiállítás létrejött. „Mi, az Országos Katolikus Gyűjtéményi Központ vezetői és munkatársai azon vagyunk, hogy minden erőnkkal elősegítsük a múlt feltárását, felmérését és egyre nagyobb megbecsülését. Azt akarjuk, hogy minden értékünk, szellemi kincsünk megmaradjon, és mindazok, akik szeretik népünk kultúráját, odamehessenek a forrásokhoz és meríthessenek belőlük” — mondotta Várkonyi Imre, majd átadta a szót *Mezey László* professornak, az irodalomtudományok

doktorának, aki a kiállított anyagról tartott szakértő előadást.

IPOLYI-EMLEKKIÁLLÍTÁS A KERESZTÉNY MÚZEUMBAN. Százötven esztendővel ezelőtt — 1823. október 28-án — született *Ipolyi Arnold* beszercebányai, majd nagyváradi püspök, a XIX. századi magyar tudomány kiváló és sokoldalú egyénisége, korának áldozatkész mecénása és jeles műgyűjtője. Az évforduló alkalmából az esztergomi Keresztény Múzeum szép kiállítást rendezett azokból a *képző- és iparművészeti alkotásokból* (francia, német, flamand gobelinek, hímzések, népi szöttesek, keleti szőnyegek, középkori faszobrok, festmények, kerámiák, ötvöstárgyak stb.), amelyek Ipolyi püspök hagyatékából kerültek — a 20-as években — a Keresztény Múzeum gyűjteményébe. Néhány üvegtárlóban Ipolyi Arnold levelei, feljegyzései, egy Corvina (egyike azoknak, amelyeket ő fedezett fel Konstantinápolyban), pástorbotja és könyvei, tanulmányai („Magyar Mythológia”, „A deákmonostori román bazilika”, „A magyar iparélet történeti fejlődése” stb.) láthatók.

Az *Arva Vince* múzeumigazgató és *Mucsi András* művészettörténész által rendezett kiállítást augusztus 17-én *Ortutay Gyula* etnográfus, egyetemi tanár, akadémikus nyitotta meg. Ortutay professzor tisztelettel emlékezett meg Ipolyi Arnoldról, „a magyar régészet, művészettörténet, néprajztudomány, történetírás és műemlékvédelem úttörőjéről, a budapesti Szépművészeti Múzeum, az esztergomi Keresztény Múzeum, az esztergomi Főszékesegyházi Kincstár és a budapesti Néprajzi Múzeum nagy gyarapítójáról. Ipolyi tudományos érdemei elévülhetetlenek... *Magyar Mythológiája* fundamentális mű; e munka nagyszabású kísérlet az elsüllyedt magyar múlt feltámasztására, rekonstruálására. Ipolyi Arnold — papokból, falusi tanítókból, értelmiségiekből — *társadalmi gyűjtőhálózatot szervezett* a magyar népköltészet alkotásainak feljegyzésére és a pusztuló-kallódó régi műemlékek, múkincsek (templomok, táblaképek, szobrok stb.) számbavételére. Az a fáradhatatlanság, tudományos elmélyültség és a gyűjtőmunkában a széles körű társadalmi összefogásra való építés, amely Ipolyi működését jellemezte, követendő példa napjaink művelődéstörténészei, etnográfusai számára is. Ipolyi egyike volt azoknak a haladó magyar főpapoknak, akikre a szocializmust építő, mai Magyarország hálával tekint” — állapította meg Ortutay akadémikus, aki megnyitó

beszédét avval a javaslattal fejezte be, hogy állami és egyházi kiadóval alataink tűzzék napirendre Ipolyi Arnold kéziratban maradt munkáinak és annak idején ugyan publikált, de ma már rendkívül nehezen hozzáférhető monográfiáinak, értékezéseinek közreadását.

RADÓ KÁROLY, FISCHER ERNŐ, LÓRÁNT JÁNOS ÉS HOCK FERENC TÁRLATAI. A budapesti *Múcsarnokban* *Radó Károly* szobrász és *Fischer Ernő* festőművész, a szegedi Tanárképző Főiskola tanára állított ki a közelmúltban. Radó — Pátzay Pál tanítványa — alapos tudású szobrász, aki főleg portrékat és aktokat mintáz, az elődök nyomdokain haladva. Művészekről, írókról, tudósokról, politikusokról (Bihari János, Korányi Frigyes, Lenin, József Attila) készült mellszobraiban sok a konvencionális elem, — kispasztikái, arasznyi bronzszobrai („Guggoló fiú”, „Üllő leány”) viszont frissek, közvetlenek, életteljesek. Higgadt, mértéktartó, nemesen megoldott mű klasszicizáló, nagyméretű „Játszó fiú”-ja is.

A kiállítás másik résztvevője, Fischer Ernő festő is rokonszenves művész. Festményeinek és színes grafikáinak finom, érzékeny koloritja, gondos megmunkálása, a művész pallérozott intellektusa sem tudja azonban feledtetni, hogy az artistikusan kivitelezett kompozíciókból hiányzik az erő, az érzéketlenség, az elektromos töltés, a vérbeli piktúra magnetikus kisugárzása.

A hódmezővásárhelyi *Tornyai János Múzeumban* a fiatal nemzedékhez tartozó

Lóránt János Munkácsy-díjas festő munkáit — olajfestményeit és sokszorosított grafikáit — láthattuk a nyáron. Lóránt tájakat és emberi alakokat — többnyire munkájukat végző vagy megpihenő parasztembereket — jelenít meg széles ecsetvonásokkal. Műveire a színbeli puritániája, a barna és a szürke szín hegemoniája a jellemző; talán a kétkezi munkából élők küzdelmes sorát, nehéz életét kívánja érzékeltetni e szegényes, monoton színvilág... Témaköreinek és koloritjának szűkössége ellenére néhány képének („Élőskamra”, „Vadkacsa-lesen”, „Egyedül”, „Október”) emléke belénk vésődött. Lóránt művészetét bizonyára előre lendítené színskálájának gazdagabbá, elevenebbé válása.

A Dunakanyarban — Dunabogdányon — élő *Hock Ferenc* festőművész a *kiskunhalasi Thorma János Múzeumban* rendezett retrospektív kiállítást augusztusban. Hock újabb az avantgarde piktúra formai eszközeit is felhasználja, eredendően realiztikus alkatával azonban — véleményünk szerint — jobban összhangban állanak régebbi, tradicionálisabb stílusú művei, így a „Házak”, a „Piros csendélet”, az „Utca” és a „Téli falurezlet”, amelyen a januári nap sugarai mintegy aureólával veszik körül a parasztházakat és a templom tornyát... Úgy hisszük, a tárlat legsikerültebb, legértelmesebb darabjai ezek a festmények, amelyek a művész környezetét mesterkéletlenül, olykor darabosan, de igen ízesen adják vissza.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

AZ ÁLLAMI HANGVERSENYZENEKAR KONCERTJE MARTONVÁSÁRON

Beethoven I. szimfóniája nem rokkó zene, még akkor sem, ha problémátlan muzsika és lassú tételében idillikus hangulatú. A 29 éves szerző, aki már c-moll triójával „gondot okozott” Haydn mesternek, s számos jelentős kamaraművet alkotott (a c-moll zongoraversenyről nem is szólva) a szimfónia bemutatásáig, jól tudta, hogy nemzedéke a rokkó emberének morális közömböségét veti meg legjobban. Jóllehet az I. szimfónia tartalmi és formai jegyeiben a XVIII. századi hagyományokat őrzi (főleg a negyedik tétel „beszéli” a Haydn-tanítvány nyelvét), s még nem emlé-

keztet a későbbi szimfóniák harmóniavilágára, a négy tétel belső kapcsolata (a felfelé törő dallammozgás, aktív melodika által) azt a dinamikus építkező Beethovent juttatja eszünkbe, aki a II., a III. és az V. szimfóniákat írta.

A martonvásári nyári zárókoncerten az I. szimfónia tolmácsolását elhibáztottnak éreztük. Lehel György ugyanis rokkó művet vezényelt. (Legalább annyira téves felfogás ez, mint a H. Szwedovskié, aki néhány éve Haydn nagy B-dúr szimfóniáját vezényelte Beethoven stílusában.) Kétségtelen, nagyszerűen ismeri a partitúrát, annak részletességeit, de az egyes tételek megformálásában elfeledkezik a teljességről. A rokkó könnyedség a 2. tételben szinte zavarkeltő volt.

A tétel tempójelzése arra vall, hogy nem lassú, hanem eleven mozgású részszel állunk szemben, s a főtéma változatos artikulációt mutat. Lehel György interpretálásából a táncos lendület hiányzott s a tételt szokatlanul lassú tempóban dirigálta. Az első tétel kihívó, kezdő diszsonanciája (már önmagában is forradalmi, s Beethovennél is csak a Prometheus-nyitányban találunk rá még egyszer példát) erőltlenül szólalt meg, s a bevezető rész is lírai könnyedséggel folytatódott. Ugyanakkor — szép vonós átkötés után — energikusan szökkent fel az első tétel jellegzetes „szuronytémája”, amely a kidolgozásban megint elvesztette „empír-mód hősiess” légkörét, azt a nemes pátozst, ami a zeneköltő természetesen, beszélt nyelve. A 3. tétel menüett címére a zenei megfogalmazás erősen rácafol. Olyan széldületes tempójú táncforma ez (scherzo), amely a VII. szimfóniát juttatja eszünkbe. Új menüett, amelyenről Haydn is csak álmodott, miközben Beethoven kínosan pontos ellenponttanát, Albrechtsbergert kritizálta. Sajnos a nagy műgondról tanúskodó, szellemes ritmikájú tétel is a finomkodó, modoros előadás síkjára csúszott át. (Pedig Bekker szerint táncparódiát komponált Beethoven.) Csupán a 4. tétel szólalt meg kifogástalanul. A Finálé szípkázó szellemességével, elegáns fordulataival, a bevezető rész könnyed humorával (ez utóbbit a hallei előadás alkalmával, 1809-ben a karmester egyszerűen kihagyta) leginkább a XVIII. század zenéje. Ki is mutatták: a tételek közül ez a legkorábbi keltezésű.

A játékos könnyedség, az uralkodó rondo-jelleg, a futkosó „skálamotívumok” kitűnően kifejezték azt a gondtalanságot, ami a tétel mondanivalója. Humorosan hatottak a melléktema dudu-effektusokra emlékeztető basszus-lépései, melyeket a zenekar erőteljesen kiemelt.

A IX. szimfónia előadása sem volt egységes. Már az első tételből is hiányoltuk azt a dacoló beethoveni hangot, amely a folyton újjászülető főtémában egyetlen hangos, kétségbeesett kiáltás, de végigzeng az egész monumentális tételen, s a teljes megtörtség érzését kelti. Mindez inkább a schuberti tragikumot kifejező módon szólalt meg. Csak a tétel befejező szakaszában, a zenei szövődék sűrűsödő fokozása sejtetett meg valamit a tétel feszültségéből, viszont a túlzott hangerő következtében a jól felépített zenei ív a csúcson megtört. A 2. tétel a szókástól eltérően gyors tétel (scherzo=trefa). A zeneköltő az óriás

trió-forma „ösmotívumában” démonikus erőket szabadít fel, s a terrbe vett Bacchus-ünnep szimfonikus megvalósulását láthatjuk benne. Hangszínekben rendkívül gazdag, s az ismétlésben romantikus harmóniák is vannak. Az előadásból ezek a hangszínek hiányoztak, így a tétel eléggé elszűrkiült. Hatásos volt a „wagneri módosítás”, a fájúvók szólamát megerősítő kürtök fényes hangja. Az Adagio Beethoven felszabadultan nyugalmas zenéje. Előkészület a boldogságra, mint a Pathétique szonáta hasonló tétele. A főtéma és az epizód szerves kapcsolatában mintha az antik és a keresztény világot akarná kibékíteni. Ima és számvetés. Tartalmában, mélységében utolérhetetlen zenei gondolat, amely himnikus dallam-variációkkal közeledik a véglegesen le nem záródó kadenciához. A halkan megütött dobkvintek felett megérezzük a beethoveni lélek kimondhatatlan békéjét. Ez a benső zene érzelgősség mentesen, a klasszikus fejelem megtartásával felejthetetlenül hangzott el.

A negyedik tétel a szimfónia irodalomban merész újítás. Exztatikus variációk sorozatából áll, s megformálásában az Eroica eddig is sokat vitatott fináléjához hasonlít. Tetten érhető a zeneköltő töprengése, miközben az új főtémát keresi. Egyszerre csak feloldódik a bizonytalanság, s kitörő örömmel szólalt meg a zenetörténet első és legtökéletesebb „szimfonikus tömegdala”. Wagner az emberi hang beiktatását úgy magyarázza, hogy bekövetkezett a hangszeres zene csödéje, s az énekes zene új korszaka nyílt meg. Nem erről van szó, hanem arról a jelenségről, ami a zeneszerző utolsó műveiben (pl. B-dúr fuga) annyira szembetűnő: kitágulnak a hangszeres zene tartalmának határai, gazdagodnak a kifejezés eszközei. (Századunk zenéje — s főleg napjainké — sokban felhasználja ezeket az újításokat). A főtéma egyszerű dallamát a mély vonósok rendkívül pontosan, gazdag árnyaltsággal szólaltatták meg. Hasonlóan szépen sikerült az ezt követő három zenekari variáció is, amely nem a szöveg inspirációjából született, hanem tisztán zenei törvényszerűségeknek engedelmeskedik. A hangszercsoportok, majd a teljes zenekar, a magas fekvésben tisztán megszólaló kürtök, trombiták (s megint csak a fúvósokat kell dicsérni) teljes egységben, a beethoveni elgondoláshoz megfelelően: „egy tömbben” szólaltak meg. Problémát a hetedik variációban éreztünk. A katonazenekar hanghatásaival (cintányér, nagydob

stb.) színesített francia induló-téma, amelybe a tenorszólo, majd a kórus is „beleénekel”, túlságosan kemény volt, s ettől a nagyon feszes ritmustól, élesen kiütött staccatóktól a továbbiakban sem tudott a karmester szabadulni. Az extatikus variációk nyugvópontja, a tizedik variációban az a nagyformátumú epizód, amely Beethoven „hitzenéjét” tartalmazza („egyházi akkordokat” alkalmaz a szerző). Az eddigi fényes fűvös hangok után a mélyebb vonások és a fuvolák, klarinétok, fagottok szokatlanul mély fekvésű nemes hangjai jól kiemelték azt a kontrasztot, ami némileg az előző részekkel „polemizál”, s a szerző poétikus, gyöngéd világára utal. Az ezután következő kóda, a zenekar és az énekkar ellenállhatatlan robogása, tempóban és dinamikában egy kicsit visszaesett.

A szólisták közül egyedül Kovács Kólos érette-érezte a szöveg és a dallam szerves egységét, s árnyalt basszus hangjával, biztos intonációjával bizonyította is. Simándy Józsefnek (jöllehet „beugró” volt Réti József helyett) ezúttal még a rutinjából sem futotta. Az adagio kvartettjében a hangja teljesen elvesztett. Szirmay Márta indiszponáltan, László Margit pedig aránytalanul nagy hangerővel énekelt. S végül még egy megjegyzés; a két szimfónia ilyen pontos ismeretében nem kellene a karmesterek minden ütemet — szinte iskolás módszerrel — kiütni.

ACS JÓZSEF ORGONAESTJE

A fiatal orgonaművész a Mátyás-templomban rendezett filharmóniai koncertjére igényes műsort állított össze. Bach: Esz-dúr Prelúdium és Fügája, c-moll trió szonátája, Mozart f-moll Fantáziája, valamint Reger: B-A-C-H Fantázia és Fuga című műve az orgonirodalom legjavához tartozik. A kompozíciók technikai nehézsége közismert, s mindegyik dinamikus előadói alkatot kíván. ACS József előadói művészetében sok a belső feszültség, a művek intuitív megragadása jól párosul a rögtönző hajlammal, amely mögött mindig ott áll a zenei alkotás abszolút tisztelete. Szerencsés alkat, aki képes az összes belső és külső akadályt kizárni (ez utóbbiból bőven akadt, mert a Mátyás-templom orgonája ugyancsak elavult, romantikus diszpozícióval rendelkezik, s ráférne a felújítás). Korunk orgonaművészeinek — a tapasztalat is ezt mutatja — a legtöbb gondot Bach művei okozzák. Az a zenei intelligencia, amely aszketikus „elönmunkát” követel, csak kevés előadókban van meg, arról nem is szól-

va, hogy a hosszú munka nagyon sokszor eredménytelennek tűnik. Mintha manapság ismeretlen lenne ez az aszkézis, s talán ezért is vitatottak annyira Bach orgonaműveinek megszólaltatásai. Kétségtelen az is: Bach ritmikus szigorúsága jó idegrendszert kíván. ACS József önmaga iránti szigorúsága nem vitás, s ha következetes pontossággal át is tanulmányozza a műveket, egyik legjobb Bach előadónkká válhat. Az elhangzott Esz-dúr Prelúdium és Fuga hármas felépítése rendkívül sok apró momentumot tartalmaz. A Prelúdium szimmetrikusan tagolt „felénk áradó” főtémája, szekvenciális továbbszövése, figurális új témája a lehetőségeken belül olyan regiszterekkel szólalt meg, amelyek jól érzékeltették Bach zenéjének eredeti hangulatát. Ugyanakkor a feszes tempóvétel kitünően megfelelt a barokk építkezésnek. A Fuga tartalmának szimbolikája a Szentháromság misztériumával függ össze. „Szent Anna Fuga” néven is ismert, mivel kezdő főtémája W. Croft azonos nevű himnuszának a dallamát idézi. A téma bemutatása, illetve annak ötszólamú továbbszövése hangszerekben gazdag volt. A 2. résznek a főtémához lazán kötődő harmóniavilága improvizációs jellegű előadásban hangzott el, míg a befejező rész (cizellált hangfűzések, gyors kapcsolódás a főtémához) a kelletténél feszültebb, tempósabb felfogása egy kicsit lerombolta a végső zenei ívet.

A hat orgonaszónáta közül a c-moll trió az itáliai koncertek hatását mutatja. Az előadásban főleg a 2. rész (jellegzetes bachi Largo) nyugalmat árasztó mozgásával, széles ívvel mesterien fogta össze a két szélső tételt.

Mozart két művet írt zenélő órára. A KV. 608-as számú f-moll Fantázia igen nagy nehézséget támaszt az előadónak, ugyanis a szerző az emberi kéz játék-lehetőségeit figyelmen kívül hagyta. Főleg fuvolahangokra épül, s igazi mozarti szépségeket tartalmaz. A gép legapróbb díszítéseket is visszaadó „képessége” ezúttal az előadó képességében jelentkezett, s egy percig sem jutott eszünkbe, hogy rokokó játékosággal van dolgunk. Különösen az Andante tétel az, amelyik a díszítések mögött a mozarti világ alapérzését tartalmazza. Az első és utolsó rész súlyos akkordjai, a futamok szerteágazó patakjai, majd felkapott s tovább bővített formái ACS József játékában feszesen és romantikus csapongással egyszerre voltak könnyedek és viharzók. Max Reger Bach után az orgona legjobb értője. Nagysza-

bású harmonista, akinek egyik legszuggesztívebb művében, a B-A-C-H Fantázia és Fügában is — bár romantikus felfogású — tetten érhető a hangzat-építkezés impresszionista jellege. A kompozíció nyugtalan hangvételű, a legtökosabb érzelemtől a végső magasságokig ivel. Az előadó temperamentumának leginkább ez a mű felelt meg. Érezte a késői romantika hangulati elmosódottságát, de ugyanakkor Regér finom költészetét.

TÓTH SÁNDOR

*

(LEMEZFIGYELŐ) Beethoven csak egy Hegedűversenyt írt, s a hangszer művészei ezért is kényszerülnek gyakran a két zenekari Hegedűrománc előadására. Az ötvenes években a Supraphon már megjelentette a két alkotást magyar művész, a feledhetetlen Zathureczky Ede tolmácsolásában, de mostanra kétségtelenül megért az idő, hogy a műveket a pályája zenitjén álló Kovács Dénes előadásában is felvegyék. A Hungaroton újdonságán ő játssza a G-dúr és F-dúr románcot és Mozart hallatlanul népszerű D-dúr hegedűversenyét. A kitűnő művész kíséretét a Rádiózenekar és Lehel György látja el. Mi az, ami első sorban magával ragadó e felvételen? Talán Kovács Dénes salaktalanul tiszta hegedűhangja, mely a románcokban igazán a „helyén van”, hisz Beethovennek ezek inkább amolyan hangpróbái, melyekben a Mozart- és Haydn-epigonok kezéből igyekezett átmenteni magát a műfajt, s megpróbálta kikísérletezni bennük a maga sóhajtatását, mely később sokkal elementárisabb erővel szólal meg az utolsó vonósnégyesekben. A románcok gyönyörű hangzása, szép tónusa még azt a mozarti világot idézi, melyet oly sűrűn fejez ki a D-dúr hegedűverseny. Emez a primér, a „nagy” mű. A románcok inkább egy óriás rögtönzései. S Kovács Dénes játéka épp ezért meggyőző, mert a nagy művész alázatával szólaltatja meg Mozart versenyművét és a nagy virtuóz fölényével a románcokat (LPX 11563).

Az Eterna Brahms-összkiadásában a Liebeslieder és a Zigeunerlieder című kompozíciók jelentek meg Annelies Burmeister tolmácsolásában. Zongorkíséretét meglehetősen egyenetlen színvonalon Helmut Pfeuffer látja el. A széphanjú énekesnő néhol kicsit „rá is énekel” Brahmsra, így a felvétel első sorban azoknak szerez örömet, akik a romantikát mint az érzelmi túlfűtöttséget, a gátlástalan önkítárulkozás megvalósulását értékelik (8 26 210).

Vivaldi op. 12. számú Hat hegedűversenyének megjelentetése a magyar hanglemezzgyártás jelentős eseménye, hisz a művek tolmácsául Angelo Ephrikiant nyerték meg, aki korunk egyik legnagyobb Vivaldi-szakértője, s aki oroszánrészt vállalt a nagy velencei muzsikusz feltámasztásában. Nem nagy karmester, de stílusérzéke, a korszakban való járatossága alighanem páratlan. A technika jóvoltából sikerült elűntetni karmesteri habitusának furcsaságait, s ezért zavartalan gyönyörűségünk telhetik a szép interpretációban, melynek hűségét és illúzióját jelentékenyen emeli, hogy a I Solisti di Milano nevű kitűnő együttest hallhatjuk s egy pompás hegedűst: Franco Fantinit. Az olasz muzsikuszok olyan tündéri lebegéssel, olyan izzással szólaltatják meg Vivaldit, hogy a hallgató odaálmodja magát a velencei Szent Márkról elnevezett katedrálisba, ahol ezek a csodálatosan hangzó művek első formájukat nyerték. Kitűnően sikerült a lemez technikai kivitelezése.

A Bartók-összkiadás kedves meglepésekképp újra megjelent a Hegedűverseny, melyet egy előző lemezen Kovács Dénes előadásában adott ki a Hanglemezzgyártó. Az új változat kiadását azonban csak üdvözölni lehet a mégoly kitűnően sikerült régebbi interpretáció mellett is, hiszen ezúttal az amszterdami ösbemutató felvételét hallhatjuk; a hegedűszólót Székely Zoltán játssza, akinek Bartók művét ajánlotta, a Concertgebouw Zenekart pedig nem kisebb karmester vezényli, mint Willem Mengelberg. Ő persze sokkal lógóbb, romantikusabb alkat volt, semhogy a bartóki programot, a „szeniális egyszerűséget” minden taktusban következetesen megvalósította volna. Annál élőbbnek, hitelesebbnek hat Székely Zoltán hegedűjátéka, amely a leghitelesebb bartóki szellemet közvetíti harmincegy-néhány év után is. (LPX 11573)

Az Eterna Mendelssohn-összkiadásában ezúttal a zeneszerző pályáján korszakjelzőnek mondott Oktett jelent meg kitűnő felvételen. (Az összevont Smetana- és Janacek-vonósnégyesek tolmácsolásában.) E művekben már nemcsak a korai években magába szívott bachi és mozarti elemek ötvöződnek szerves egységbe, hanem az egész alkotást áthatja a tudatosan megválasztott romantikus program, mely első sorban Goethe Faustjából, a zeneköltő egyik legkedvesebb olvasmányából táplálkozott. Nem annyira elementáris, szenvedélyes mű.

mint irodalmi mintája, nem is olyan zseniális remeklés, mint a nagy klasszikusok kamarazeneje, de izléses, finom, néhol átforrósodó zenei szövete igazi tehetséget reprezentál. (Eterna 8 26 249)

Viktoria Prosztnyikova személyében újabb kitűnő szovjet zongoraművésszel találkozhatunk a Melodia lemezújdonságán. Bár az ilyen vegyes műsoroknak — még ha a romantikus zongorairodalom etűdjéből elég bő válogatást kapunk is a lemezen — ma már kisebb a kelete a gyűjtők körében, a zongorista személye mégis jelentős kiadvánnyá avatja a lemezt. Ahogy Schumann Kreisleriana-jának érzelmi hullámzását tolmácsolja, s ahogy Chopin poétikus világához közelít, az jelentős egyéniség híradása, aki megérdemelte, hogy hírét szélesebb körökbe is elvigye a hanglemez. (Melodia 02621-22)

(ZENEI KÖNYVEK) Nem csoda, hogy a Zeneműkiadó második kiadásban is megjelentette a világhírű zongorakísérő — aki igen hevesen tiltakozik e valóban kissé degradáló elnevezés ellen, mondván, hogy a kísérő legalább akkor a művész, mint akit kísér, s ő bizony megsértődött, amikor Szigeti József hajlongott, de neki ülnie kellett, s nem részesült a megérdemelt sikerből — Gerald Moore: Túl hangos vagyok? című könyvét, Balabán Péter kitűnő, az eredeti minden szellemét visszaadó fordításában. Az angol humor világhírű, és Moore valóban világszínvonalon műveli. Ezért hallatlanul szellemes, tekintélyt alig-alig tisztelő könyvét nemcsak a zene, hanem a vidámság barátainak is ajánljuk.

Keszi Imre azok közé a szerencsések közé tartozik, akik zenei ismereteiket még közvetlenül Bartók és Kodály iskolájában szerezhették. Szellemükhöz, mint

zenei író, mindvégig hűséges is maradt. A Nyugat utolsó korszakának kritikkusa volt, s e ténykedésének szinte természetes folytatása a nemrégiben A halhatatlanság számfűléi címmel megjelent zenészregénye, melyben Lassú Tamás közvetítésével ismerkedhetünk meg a század legfontosabb zenei irányzataival és személyiségeivel. S ha más vonatkozásban, más eszközökkel is, de végérvényben ugyanezekből a hagyományokból sarjadzik új alkotása, a „Muzsikáló városok” sorozatban megjelent Pest-Buda című könyv, melyet kitűnően megválogatott illusztrációs anyag tesz teljessé. Keszi könyvéből szinte az egész magyar zenetörténet körvonalai kibontakoznak; szellemesen, élvezetesen, látható kedvetlenséggel idézi a múltat, követi nyomon azt a szüntelenül gazdagodó zenei életet, mely oly szoros kölcsönhatásban volt az egyetemes magyar művészeti élettel. Néhány emlékezetes portrét is felvillant. Egy-két apróbb kifogásunkat is csak azért említjük, hogy a remélhető második kiadásban bővítésre is alkalma nyíljon a szerzőnek. Véleményünk szerint a „Cigányzene” című fejezetben feltétlenül szólni lehetne arról is, mit jelentett a Bach-korszakba dermedt magyar szellemi élet számára Patikárius Ferkó és a többiek játéka. Szó sem volt ekkor „gesunkenes Kulturgut”-ról, mint a későbbi években, sokkal inkább a nemzeti öntudat őrzésének egyik módja volt a cigányzenészek játékának hallgatása és ünneplése. A másik: a szerző, érzésünk szerint, érdeménél kevesebbet szól a templomi zenélésről, amely nemcsak a főváros múltjának volt fontos és jellegzetes művészeti tényezője, hanem ma is egy európai rangú egyházzenei élet nem szűnő híradása. (Zeneműkiadó)

R. L.

FILMEK VILÁGÁBÓL

A SZEMÉLYESSÉG KATARZISA

Bergman filmjeiről

A személyiség konfliktusai többnyire nem azonosak a társadalmi konfliktusokkal, nem feltétlenül belőlük következnek, s alig befolyásolják az utóbbiakat. Különösen addig nem, amíg a társadalmi fennmaradás anyagi követelményei nyomasztó súllyal nehezednek az egyénre. A megélhetés fényében eltörpülnék a lelki bajok, és a belső vívó-

dás száműzöttként vonul vissza a tudat alá, vagy legalábbis a magánéletbe. A személyiség konfliktusai nemcsak az egyének között szigetelődnek el, de a társadalomtól is, s legfeljebb kerülő utakon, többnyire felismerhetetlenül fejtik ki hatásukat a közösségre. A társadalom hierarchikus viszonyai között az intimszférában lejátszódó folyamatok súlytalanok, hisz senkinek sem telik arra a luxusra, hogy sokat foglalozzék velük. Tudatát látszólag társadalmi helyzete foglalja le, nem pedig a személyisége. Kívülről legalábbis így

látszott. *Shakespeare*-t például nem az foglalkoztatta a *Rómeó és Júliában*, hogy a két ember egyáltalán boldog lehetett volna-e egymással; a személyiségükből fakadó konfliktuslehetőségek még jelzésszerűen sem bontakozhattak ki, s mindaz, amit magukban hordoztak, látszólag nem más, mint a társadalmi helyzetükből adódó feszültségek terhei. Jóformán nincs is intimszférájuk, s ami van, nem különbözik semmiben „osztályhelyzetük” intimvilágától. Megrendülésünk sorsuk láttán ennek a helyzetnek, a konfliktusainak szól. Korántsem volna ennyire megrendítő azonban, ha ezt a darabot valaki mai viszonyokra írná meg ugyanilyen nézőpontból. Alapvető változás zajlott le időközben, s a kizárólag társadalmi sikra terelt összeütközések a mélység hiányát lepleznék le. Azóta ugyanis értelmezhetővé vált az a kettéválasztás, mely a személyiség konfliktusait a társadalmitól elválasztja. Kétségtelen, hogy amióta létezik a tudatunkban ez az elkülönült intimszféra, melynek kérdései és konfliktusai nem feltétlenül hatolnak át közvetlenül e szféra burkán, s közvetlenül nem vonatkozathatók a társadalmi élet más területeire, a nagy és igaz művek sora akart szakítani a társadalmisítást közvetlenségével, s szakította föl lázadó módon a hol védekező takarónak, hol rejtő lepelnek bizonyuló burkot az egyénről. Ami ily módon napvilágra került — egy *Vörös sivatagban*, egy *Szerelmek városában*, egy *Ilyen hosszú távollétben* — az a személyiség egyetemes elszigetelődése, amely csak addig jelentéktelen, ameddig a társadalmi igazságtalanságok és a megélhetés nehézségei porba sújtják a személyes kibontakozást. De amikor kialakul az elszigetelődés egyenlősége — ahogy ezt *Radnóti Sándor* egy Bergman-tanulmányában megfogalmazta —, amikor a társadalom minden rétegének életszükségletei már magasabb szinten kielégülnek, akkor az intimszféra dilemmái egyeduralkodóvá válnak.

Bergman a *Szégyen* után fokozatosan „leszűkítette” a világát, hogy a *Szenvedélyben*, majd az *Érintésben* megismételve, valami sokkal jelentősebbre és teljesebbre találjon rá. Nem arról van szó, hogy a társadalomtól szakadt el, hanem hogy a társadalom konfliktusai folynak mindinkább egybe a személyiség konfliktusaival. *Bergman* nagysága, hogy ezt dokumentálja. Egyszerűen nem tud mást. Filmjeiben az inspiráció és a feldolgozott anyag katalizmaként találkozik, minden belülről fakad; alig van

rendező, akinél annyira nem kérdéses, hogy művei filmszerűek-e vagy irodalmiak. Negyedórás párbeszédet alkalmazhat anélkül, hogy fölmerülne a filmszerűtlenség gondolata, annyira lényegi, amit ábrázol. Nagyapáink nyelvén szólva a tartalom és forma egységéről beszélhetnénk. De milyen formáéről? *Bergmannál* megfogalmazhatatlan a forma, mint ahogy a tartalomról is legfeljebb közhelyeket mondhatnánk: azt, hogy emberi. S ha filmjeinek tartalmi szövetét kifejtjük, még rosszabb a helyzet. Látszólag csupa szokvány, családi háromszög, mint az *Érintésben*, vagy családi „négyszög”, mint a *Szenvedélyben*. Menekülés? De hová: az intimszféra már egyben a társadalom is. *Bergman* Svédországról beszél, és Svédország — még, talán — nem a világ. *Bergman* utal is rá. A *Szenvedély* televíziós képsorában, ahol a híradó vilánási jelenetben háborús képsort közvetít, az *Érintésben*, ahol a reggeli rádióműsor hirdetéses-zenei vidámsága éles ellentétben van a szereplők lelki vergődésével. Jelen van még ez a „hanyományos” világ, de már képtelen kitolani a „bergmanit”. Sőt — megszilárdítja, a folyamat visszafordíthatatlanságát sugallva. Mintha megérték volna a feltételei annak, hogy azokat a területeket, melyekről eddig legfeljebb a líra tudósított, egy „objektív” műfaj, — mint a film is — meghódítsa. Jövönk egy lehetséges képe rajzolódik ki a *Szenvedély* két asszonyának és két férfiának, vagy az *Érintés* „polgári” háromszögének történetében.

Polgári? Legfeljebb már csak annyiban, hogy ők is csak állampolgárok. Mindenki az. Az *Érintés* harmadik szereplője, aki fellobbantja ennek a polgári védettségben élő asszonynak a szerelmét, angol, az asszony és a férj svéd. Foglalkozásuk is lehetne bármi. Adott esetben egy orvos-férj, egy archeológus szerető, egy kényelmes családi boldogságában fogva tartott — fogva tartott? ki fogta le? — kétgyermekes asszony. Látszólag sebezhetetlen emberek. S ezt a sebezhetetlenséget — mely egyben társadalmi sebezhetetlenség — egyetlen szó, egyetlen gesztus rombolja szét: valaki azt mondja a másiknak — szeretem. Védtelenek, kiszolgáltatottak. Mindenki lemeztelenedik, valódi mivoltában formálja meg önmagát. A személyesség mélysége a *Szenvedélyben* bontakozik ki igazán. De nem az egyén szigetelődik el a társadalomtól — maga a társadalom válik szigetté, az egyén egyetlen mozgásterévé, a megszemélye-

sült társadalom. A történeten belül a rendező nem keresi a menekülést: amikor a megvádolt, megalázott és ezért öngyilkossá lett ismerőseért az egyik nő szereplő elmond egy imát, a főhős a szemébe vágja az öncsalást: magáért imádkozik. Vagy az *Érintés* utolsó jelenete: ahol az asszony nyugodtan és kedvesen visszautasítja végül a szerepét: — Szegény David, nem foglak követni... Megértettem, hová szólni a kötelesség. — Hazudsz — üvölti David. Miért hazudik? Mert lemond a szerelemről, s visszatér a védettségre, holott éne minden porcikájával az előbbire vágyik, csak ez adhatna értelmet az életének. A kép és a hang látszólag mindent pontosan visszaad, s még ott vannak a hervadó, romantikus őszi színek is. De a többlet nem a képben és nem az elhangzott szavakban van, hanem a nézőben. Aki magáról is tudja — tudja? —, hogy hogyan hazudik; a belső vágyak és a személyiség megvalósulásának összhangtalansága, mely ott rezonál tudott dologként a filmvászon és a néző között, akárcsak a görög drámák nézőiben az ismert mítosz, dráma következtében már előre mindent tudnak: a személyesség egyénre szabott rítusai, melyhez a szavak és a képek csak előhívják azt, amit mindenki kimondatlanul tud.

A nemzeti önismeret, a társadalmi önismeret katarzisének művészetét ismerjük; különösen Magyarországon, ahol egész irodalmunk ennek a szolgáltatásában áll. Bergman egy kényesen ható megkülönböztetést tesz. Ahogy *Mészöly* Miklós írja: emberi (magánemberi) önismeretünk katarziséhoz segít hozzá. Ahol az egyén mégsem válik le a történelemről, a társadalomról. Személyes vergődésünk, szerelmünk és családi védettségünk közepette nem vagyunk se svédok, se polgáriak, se alkalmazottak, se főnökök. Ember-létünk tartományaiiban a műalkotás kérdésfeltevései, katarziséi úgy emelkednek a társadalmi-történelmi szintek fölé, hogy — bár belőlük nőnek ki, ezt *Bergman* sose tagadta —, éppen „eltávolodásukkal” helyezik a társadalmi-történelmit igazibb távlatba. A személyességünk átélésével nap nap után éljük át azt, aminek elvont, kivetített általánosítása végül a társadalmi lesz, s a személyeségen keresztül értelmezett bergmani film — *Mészöly* szavaival — a történelmet, a világunkat mondja végső soron vissza, látszólag lemondva az önvédelemről is, hogy annál inkább önmagunk lehessünk.

UNGVÁRY RUDOLF

Az *utolsó mozielőadás*. Vastag por fed itt mindent — az ötvenes évek Amerikájának egyik kisvárosában, ahol *Peter Bogdanovich* filmje játszódik —: a játékkerem biliárdasztalát, az egyre üresebb mozi széksorait, az öregek emlékeit. Vastag port kavarr a szél a kihalt utcán.

„Amerika messzire van”, „Amerika ígéret volt” — *Anarene*-től, a texasi kisvárostól igen messzire van az ígéreték Amerikája. De messze már a földfoglaló pionírok, a csordákat terelő cowboyok romantikus világa is. E két távoli állapot között rekedt meg valahol. Az előző nemzedékek unalomig ismert emlékei és a „high America” rádió-televízió érkező kábító szövegei között elbizonytalanodva élnek egyik napról a másikra *Anarene* lakói — különösen fiataljai, akikről a film szól. A hódítók kora lejárt, a rohanó, nagyvárosi Amerikának meg mintha nem volna szüksége rájuk.

Nem tudnak mit kezdeni magukkal. Minden tevékenységük abban merül ki, hogy elüssék az időt valahogy délutántól estelig. Menekülnek a rájuk váró unalom elől. Nem ismerve az unalom természetrajzát: minél inkább menekülnek előle, annál jobban belesüppednek. Cowboy-filmek a moziban, aztán kocsi-kázás a lányokkal. Minden üres marad — a szórakozások nem nyújtanak már igazi élményt. A tévéből ellesett és utánczótt „dolce vita” is keserű szájjá hagy hátra. A céltalanság és a lézenegő élet az emberi kapcsolatokat is kikezdi. A szerelmek csak felületi érintkezések, meddő próbálkozások a feloldódásra. Kiüresedő, lassan leépülő emberi személyiségek. *Anarene* főlemészti lányait és fiait.

A cselekvés hiányzik az életükből. Mint akik fáradtnak, öregnek születnek. Pótcselekvések sorát látjuk, bajuk tüneti kezelését. De száz ilyen ál-cselekvés sem pótolhat egy igazit. Ezek a fiatalok ahhoz is passzívok, hogy lázadjanak. Hogy az önmegvalósítás egyre szűkülő lehetőségeivel szembeszegüljenek. Szinte minden ellenállás nélkül veszik át az előző nemzedék egyértelműen csődbe jutott életmódját.

Egyszerre vétkesek és áldozatok soruk ilyen alakulásában. Áldozatok: valóban nem könnyű eligazodni a fejlődésében megrekedt kisváros kavargó porfelhőjében, egy számukra *adott* szituációban. De vétkesek, mert ezt a szituációt újraterezték. Harc nélkül adják meg magukat. Vágyaik valóra váltása helyett nem jutnak tovább a só-

hajtozásnál, vagy a végig nem gondolt kapkodó próbálkozásoknál. A vágy és a megvalósulás közti szakadékot csak az ember hidalhatja át, állandóan szemmel tartva mindkét partot: saját életében való folytonos jelenlétével. S éppen ez a jelenlét hiányzik *Anarene* fiataljaiból — ennyiben vétkesek. Bogdanovich, a rendező nem von egyenleget. Elmarasztalni, vagy fölmenteni — ez már a nézőre vár. De ítéletében ő sem lehet felelőtlen büntetlenül...

Az *Androméda törzs* Michael Crichton regényéből Robert Wise rendezésében készült. Hogy a science fiction regény és film irodalom-e, művészet-e, arról sokat vitatkoznak. A kérdést valószínűleg minden egyes esetben külön kell eldönteni. A sci-fi és a művészet nem zárja ki egymást, ha a tudományos fantasztikus történet keretében valamilyen fontos mondanivaló bontakozik ki, s ha e mondandó felett nem hatalmasodik el a szabadjára engedett fantázia. Az *Androméda törzs* részben elkerüli a műfaj buktatóit, és az izgalmas, s nem is egészen fantasztikus történet során a tudomány és az ember kapcsolatának problémáiból is felvilant néhányat.

Egy űrszonda eddig ismeretlen és nagyon intenzív kórokozókka fertőzve tér vissza a földre. Megkezdődik a küzdelem az *Andromédának* nevezett élőlény ellen — melyet végül is sikerül legyőzni. Ennyi a történet. Az izgalom forrása: lépést tud-e tartani az emberi megismerés a közelgő katasztrófával — az *Androméda* szaporodásával? Az öt tudós mindegyike a maga szakterületének szempontjai szerint kezd a vizsgálódáshoz. Az igazságnak — a megoldásnak — a megismerés útjainak metsződésében kell lennie. Ám mint a kis szög alatt hajló egyenesek esetében, itt is nagyon nehéz pontosan rátalálni az egyetlen valódi metszéspontra. A tudósok többször vélik megoldottnak a problémát, míg végül a tévedéseikből eredő tapasztalatokkal gazdagodva sikerül megfékezniök az *Andromédát*.

Az ember és a gép dolgozik itt: egymást segítve, vagy egymás tévedéseit hatványozva. Olykor szembekerülnek egymással. A gép nem tudja „meghaladni” a bele téplált hibás programot. Ilyenkor ismét magára marad az ember, hogy korrigáljon és felelősséggel döntsön. Akár tovább is medíthatnánk a felelősségről. A technika előretörése megbontotta a természet egyensúlyát. Ismeretlen erők szabadultak fel, ezek irányítása és féken tartása foko-

zott éberséget és felelősséget igényel az embertől, a tudóstól. De a filmen azt is látjuk, hogy a védelmi rendszer laboratóriumi elsődlegesen nem a Föld, az ember védelméért, hanem biológiai fegyverek kikísérletezését szolgálják. Így az ember az emberrel kerül szembe. Úgy tűnik, a morális fejlettség néhány lépéssel elmarad a technikai mögött. A film mintha azt a gondolatot is sugallná, hogy túl hatalmas erők vannak az ember kezében. S hogy az esetleges katasztrófa nemcsak kívülről jöhet...

Öt könnyű darab. „Hányattatom, miként a sáska...” — Ady sorát juttatja a néző eszébe Bob Ráfaelson filmjének hőse. Neves zongoraművész is lehetett volna, mégis inkább kóborol: olajbányász, bárzongorista Las Vegasban. Egy kallódó fiatalember vergődésének háttérében felvillan néhány jellemző kép a mai Amerikáról, ahol „egy egész generáció áll feltartott hüvelykujjal, autóstopra várva a »highway« szélén, ahol a lelkeket és problémákat nem ismerő történelem halad el”.

Róbert az alkohol narkózisában bolyong, napról napra változtatva helyén és életén. Torkig van mindennel. Mint ha az előző nemzedékek félsikereit és kudarcait hordozná magában. Ez a lelki nyomorúság és keserűség kikezdi az idegrendszer, az emberi kapcsolatokat és az önérzetet is. Nincs benne szeretet sem mások, sem önmaga iránt: nincs otthon önmagában. Ez egyszerre oka és okozata magányának és ürességének.

Nem bírja elviselni családjá művészetnek (vagy művészkedésnek) hódoló passzív és öncélú életformáját. A vándoréletbe belesodródott, de nem tudott leszámolni egészen előző életmódjával sem; nem égette fel maga mögött a visszavonulás útjait. Igazán még nem választott. (Lehet-e egyáltalán választani? A film mintha azt mondaná, hogy „horizontálisan” igen szűk határok közé szorul ez a lehetőség.) Egyik életmódban sem talál magára, hanyatttása tovább tart. Véget érhet-e?

Az utolsó jelenet ígér valamit. Talán a választás „vertikális irányú” lehetőségét. Robert felszáll egy teherautóra, s kabátját, óráját, pénzét, *mindenét* otthagya elindul. Alaszkába — vagy ki tudja, hová. Úgy tűnik, most először választott. Mindent otthagyt, egyetlen mozdulattal félrelökve, mint aki tudja már, hová kell mennie.

Száguldás a semmibe a széles országút végtelenített szalagján. A hatalmas hófehér kocsi magányos utasa száguld

Keresztül Amerikán, nyomában a rendőrséggel. Egyedül egy vak néger „disc jockey” segíti, buzdítja a rádión keresztül. Egy elejtett mondata: vak vezet világtalant.

Richard C. Serafian filmje ezt a „világtalant” száguldást ábrázolja. Hőse, Kowalski érzelmek és indulatok nélkül ül a volán mögött. Kifejezéstelen arccal. A kocsai kétszázötven kilométert fut óránként. A rohanás már a rohanó fölé kerekedett. Halálos, vak száguldás ez.

Menekül, mert üldözik — üldözik, mert menekül. A rendőrség tulajdonképpen gyorsajtás miatt hajszolja. Kowalski nem a szabadság bajnoka. A fiatalok közül is csak néhányan választják őt eszményképüknek — de azok sem követik. Magányos menekülő, aki a száguldásban oldja fel élete összes ellent-

mondását és belső feszültségét. Kudarcaiért, megveretéseért próbál szerény elégtételt venni a legyőzhetetlenség pillanatnyi érzetével. S a fiatal néger bár tudja, hogy „vak vezet világtalant”, mégis buzdítja, mert úgy látja, ő az egyetlen, aki még tiltakozik.

A hatalom azonban utoléri a rendbontót. A tébolyult száguldás két buldózer halált jelentő vaskarjaiban ér véget. Kowalski alakja James Deant idézi. Az ő halálos száguldása óta emelkedett eszményé a tragikus pusztulás. Vad rohanásával Kowalski is, ahogy a nagy ideál, csak valami ellen lázadt (amit maga sem tudott pontosan megfogalmazni) — nem pedig valamiért. Így, ha alakja mitizálódik is, mégsem hős, csupán szerencsétlen áldozat.

KIPKE TAMÁS

RÁDIÓ MELLETT

SZÁZADUNK ÚTJAIN *

A negyvenes években — az évszámra már pontosan nem emlékszem, de még gimnazista voltam — találkoztam először Rónay György műfordításaival. A „Modern francia költők” kötete volt ez, és akkor még nem sejtettem, hogy esztendőik múltával ő közli majd első verseimet a Vigiliában, amit akkor Sík Sándorral együtt szerkesztett. Rónay ebben az évben lesz hatvan éves, s mint minden kerek évszám, ez is alkalom a számvetésre és összegezésre. A költő a költői életműből összegez, ami — legyen az eredeti alkotás vagy műfordítás — megannyi pillanat (lírai dokumentum) az addig megtett útból. Ezt az összegezést végezte most el Rónay György „Századunk útjain” című műfordításkötetében, s a másfél évtizeddel fiatalabb munkatárs ennek a kötetnek alapján kísérli meg néhány vonással felvázolni a költő műfordítói portréját.

A „Századunk útjain” nem áll előzmények nélkül a modern magyar irodalomban. Vannak költők, akiknek a műfordítás csak mellékes időtöltés, esetleg alkalmankénti megbízatás; és vannak — mint Babits, Tóth Árpád, Kosztolányi és Szabó Lőrinc is volt — akiknek eredeti életművéhez szervesen — és azzal egyenrangúan — hozzátartozik.

A „Pávatollak”, az „Örök virágok”, a „Modern költők” és az „Örök barátaink” is összegezés volt, s ezekhez méltón társul most a „Századunk útjain”. Méltón — és nem véletlenül. Rónay György a Nyugat nemzedékéhez tartozik, onnan indult, az immár klasszikusként számon tartott nagyok kor- és munkatársaként. Alkotói életműve — mindaz, amit eddig lírában, műfordításban, prózában, tanulmányban alkotott — hozzájuk is tartozik, ahogyan hozzánk is, irodalmunk jelenéhez és jövőjéhez. A költészet — amint ő maga is jellemzi a kötet bevezetőjében —: folyamat, amelyben nincsenek „abszolút” kezdetek, korszakos lezártságok. Századunk költészete — a modern költészet — éppúgy hozzátartozik ahhoz, ami előtte volt, mint ami utána következik. Ez a folyamat egy adott pillanatban kicsap a megszokott medréből és új irányba fordul. Akik ebben az adott pillanatban — és ezt követően — alkotnak, már egy új korszakhoz — jelen vonatkozásban: a mi századunkhoz — tartoznak. Ennek lírai anyagából válogatta és állította össze kötetét a költő, 700 oldalon, félszáznál több lírikussal ismertetve meg olvasóit (vagy: elmélyítve korábbi ismeretségüket). A sort Kosztisz Palamasz nyitja és Vojtech Kondrót zárja. Kosztisz Palamasz, a modern görög irodalom atyja, 1859-ben született, a fiatal szlovák lírikus: Vojtech Kondrót pedig

*Készült a Magyar Rádió felkérésére, Rónay György 60. születésnapja alkalmából. Elhangzott a Kossuth rádióban október 8-án.

1940-ben. Kettőjük születési dátuma között: csaknem egy évszázad, s benne a költői utak sokasága. Végiglapozva a kötetet, első pillantásra is szembetűnőek azok az állomások — alkotói területek —, ahol Rónay hosszan — a többinél hosszabban és szívesebben — időzött. Gondolok itt a kötet francia anyagára. A költő egész eddigi életművét alapvetően meghatározza a francia irodalom iránti fokozott érdeklődése — az a szenvedélyes szeretet, ami a párizsi években kezdődött és folytatódott, mindinkább elmélyülve, az esztendőik során —, valamint katolicizmusa. Ez utóbbi Rónaynál, az alkotóművésznél, jelentésbe-
 li értelmében, mint egyetemesség érvényesül. Annak a humánumnak a kifejezője — vallási motívumoktól függetlenül —, amely minden jó szándékú emberben — bármilyen világnézetet valljon is magáénak — közös. Ezért fordítja le — egészen természetesen és magától értetődően — nemcsak Paul Claudel, hanem a kommunista Eluardt és Aragont is. A francia líra útjai a kötetben — ezt a szemléletet tükrözve — vezetnek Francis Jammestől, Max Jacobon, Apollinairen, Cocteau-n és másokon át napjainkig, a személyes ismerős és jó barát Pierre Emmanuelig, s még tovább, az 1933-ban született Pierre Osterig. És mellettük ott találjuk Rainer Maria Rilke varázsos, festői színeit és a „Duinoi elégiák” néhány darabját éppúgy, mint Eliot biblikus ihletésű sorait és hálahimnuszát, Nelly Sachs feljajduló panaszát az üldözöttekért és népe tragédiájának kozmikus látomását, a természet és az ember megújulásáról éneklő Leonyd Martinovot, vagy Léopold Sédar Senghort, akinek verseit orgonaszó és óserdei tam-tamok ritmusa kíséri.

„Századunk útjai” — a világirodalmat fordító költő útjai — messzire visznek, Európától Afrikáig. Szinte nincs európai nyelv, amelyből Rónay ne fordított volna, és akár eredetiből, közvetítő nyelvből vagy nyersből készült a fordítás, a különbséget nem lehet észrevenni. Mint ahogy azt sem, vajon csak költői érdeklődésből, a maga öröme, vagy fölkérésre dolgozott-e. „Hogy mintegy három és fél évtized alatt hány ezer és tízezer sort fordítottam csak századunk lírájából is: sosem számoltam össze” — írja a bevezetőben. Ezt a ropant mennyiséget — immár műfordítás-irodalmunk (és világirodalmi kincsünk) értékes részét — azonban nemcsak az jellemzi, hogy változatos és tízezrek-re-menően sok, hanem a fordító ízlé-

se, igényessége és a fordítások művész-
 értéke is. Amilyen szuggesztíven és érzékletesen egy-egy képet fölvillant, egyetlen sorral hangulatot teremt.

Szabó Lőrinc írja: „A nyelvnek külön sajátosságai, örök parancsai, változó szeszélyei és szakadatlan friss rögtönzései vannak.” Rónay mindezeket ismeri és (a szó jó értelmében) fölényes mesterségbeli tudással alkalmazza is. A kötetben kronologikus sorrendet követ, a költőket nem országok szerint, hanem születési évszámuk alapján válogatta egybe. A dátumok egymásutánjából és a nemzeti, stílusbeli különbözőségekből végeredményben mégis létrejön valami egység: az eltérő sokszínűségben a lírának — mint lírának — egyetemessége. Amit talán hiányolhatunk: az évszámok mellé néhány rövid életrajzi utalás.

Személyes antológiának nevezi kötetét Rónay. Valóban „személyes”, ami a mű és a fordító találkozásának pillanatát illeti. A gyűjtemény egészében viszont — már az olvasó kezébe jutva — egyetemessé válik. Önálló és egyetemes értékű műfordítás-irodalmunknak és rangos, méltó folytatójául a Nyugat nagy nemzedékének.

KÉPERNYŐ ELŐTT

„ISTEN VÁROSA”

A császári hadak megszállta Győrben napirenden vannak az összetűzések, fosztogatások. A város bírása ezért megparancsolja, hogy esti kürtszó után senki nem léphet ki az utcára, s ha valaki mégis megszegné a törvényt, halállal bünhődik. Elsőként a bíró fiát fogják el. Az apa nem tehet kivételt: helybenhagyja a halálos ítéletet, de titkon kegyelmi kérvényt meneszt a császárhoz. A kegyelem megérkezik. A bíró azonban meg akarja leckéztetni az engedetlen fiút: úgy dönt, hogy csak közvetlenül a kivégzés előtt jelenti be a császár válaszáat. De elvétí az óraütéseket és késve érkezik a vesztőhelyre: a fiát már kivégezték.

Ezt a régi elbeszélést választotta „Isten városa” című drámájának alapjául Gerencsér Miklós. Művét Győr várossá nyilvánításának határozadik évfordulójára írta és — mint az előadást bevezető jegyzetében elmondta — az volt a szándéka, hogy a történetet a korabeli társadalmi, vallási, emberi konfliktusok drámájává szélesítse. De vajon ezt tette-e valóban? Igazolja-e az alkotói szándékot az elkészült mű? Nem kívánok

alábbiakban Győr város valóságos — és köteteket kitevő — történetével (vagy annak az adott korra érvényes vonatkozásával) foglalkozni. Csak a drámát, Gerencsér Miklós művét nézem, amelyet a Győri Kisfaludy Színház művészeinek előadásában közvetített a televízió.

Valamely város alapítási évfordulója az egész város közös ünnepe. Szándékosan emelem ki ezt a tényt, amely a drámairót — aki erre a közös ünnepre írja művét — többszörös követelmények elé állítja. Ezek közül az első, hogy ne térjen el az alkalomtól. Ami közös, az nem különíthető el a lakosság egyik vagy másik rétegére, vallásfelekezetre, hívőkre vagy nem-hívőkre. Attól persze, hogy ezt figyelmen kívül hagyta, írhatott volna még jó drámát Gerencsér Miklós. Hiszen tud atmoszférát teremteni (még ha ez az atmoszféra oly elviselhetetlenül nyomasztó is, mint ebben a darabjában), alakjait jól mozgatja a színpadon, párbeszédei élénkek, kapcsolódnak egymáshoz (igaz, hogy amit a szereplők mondanak, idejémmúlt és érdektelen a mai nézők számára), olykor — Holló Márk városbíró figurájában — még a lélektanilag árnyalt jellemábrázolás is meg-megcsillan (bár ebben olyan kitűnő művész volt az író segítségével, mint Solti Bertalan). De mindezek az alkotói erények háttérbe szorulnak a dráma fogyatékoságaival szemben. Hadd idézzem itt, amit Rónay György egyik tanulmányában a történelmi regényről ír (és ami a történelmi drámára éppúgy alkalmazható): „Nem azért igaz, mert dokumentumokkal és szakmunkákkal igazolhatólag ilyen volt, hanem azért, mert úgy, amint van, minden ízében önmagát igazolja, és izei kölcsönösen igazolják egymást. A történelem itt a forma, amelyben egy, az adott történelmi helyzetben túlmutató, érvényesség megnyilatkozik.” Az író tehát nem annak az egy, két, vagy ki tudja hány évszázaddal előbbi kornak ír, amelyről ír, hanem elsődlegesen a maga kortársainak. Ezzel szemben mi történik Gerencsér Miklós drámájában? Régen lehangadt szenvedélyek, régen lezárt és túlhaladott hitviták élednek újjá, a korabeli ruhákból pedig szinte kihallani a papírfigurák papírzörgését (akik mint éleves anakronizmusok, elkészt kísértek suhoghatnak át a színen). Hihető-e, hogy a generális főkapitány egyetlen besúgó elfogása miatt porrá akarja lövetni a városházát? A történelemben (és itt a világtörténelmet is értve) aligha volt

még rá példa, hogy egy elnyomó hatalom ennyire színt valljon egyik fizetett spionja érdekében (aki ráadásul olyan ostobán végzi „mesterségét”, hogy lép-ten-nyomon leleplezi magát). A hangsúlyozottan „méltóságosnak” (akkor már miért nem „kegyelmesnek”?) titulált püspök és a káptalani prépost olyan végtelen és egyértelműen gonosz, hogy maga a sátán is megirigyelhetné. A püspök úgy alkudozik házért, birtokért — még az emberi életért is —, mintha piaci elárusító volna. A kegyelmi kérvényt is csak akkor hajlandó megírni a halálra ítélt fiú érdekében (akiről pedig tudja, hogy ártatlan), ha az elveszi a prépost unokahúgát. Az egyébként a darab végéig nem derül ki, hogy mi érdeke fűződik a püspöknek ehhez a házassághoz, és miért annyira jó parti — abban a korban! — egy közsorsú kardműves a prépost rokonának?! A prépost viszont — aki, hogy a séma teljes legyen: jezsuita! — akár valami kannibál, valósággal szomjazik az „eretnek” protestánsok vérére. Sehol egy ellenpont a papi jellemeken belül (vagy egy tisztességesebbnek megírt papi alakban). A „pozitív” hősök (már „pozitívabbak” nem is lehetnének): a szerelmesek (a „lázádo” fiú és választottja: a protestáns Ürömi Sarolta) és a luztheránusok (a „nyakas” Ürömi Bódoggal az élükön). Amikor kitiltják őket a városhól, úgy vonulnak ki, mint a választott nép a fáraó rabságából. Szerepel még a drámában egy Erik Fáber nevű tüzérhadnagy is (amolyan Bánk Bából idetevédt meráni herceg: megkívánja Saroltát és ezért minden aljaságra hajlandó). A többi szereplő ugyan-csak két kategóriába sorolható: „leg”-pozitívabb és „leg”-negatívabb. Közül vannak a hajdúk és a zsoldosok (a „nagyon” ostobák és a „nagyon” szolgálók — a shakespeare-i színpadról, Shakespeare minden alkotói erénye nélkül).

És most vessük föl a kérdést: mit akart ezzel a drámával az író a má-nak mondani? Senki nem akarja letagadni a múlt bűneit, tévedéseit (gyakran vérre menő tévedéseit sem). De a ma eszköze a párbeszéd, nem pedig a hajdanvolt sebek föltépe. Különösen nem annak a városnak közös ünnepén, amelynek püspökségét még Szent István alapította (az a Szent István, akinek ezredik születési évfordulójáról két évvel ezelőtt az egész ország megemlékezett — világnézeti különbség és hitviták nélkül).

BALÁSSY LÁSZLÓ

Tájékoztató

Sokszor sürgettük már egy keresztény szellemű versantológia megjelentetését. Annnyiféle szempontból pásztázták át értől az irodalmat — már az ars poeticák nagyon hasznos gyűjteménye is megjelent —, hogy egyre időszerűbbé vált egy ilyen kiadvány ki nyomtatása is. A halhatatlan vers sokszor többet mond, mint a közepes lelki olvasmány. Ilyen halhatatlan remekékből válogatott össze ízléssel és érzéhető hozzáértéssel a Református Sajtóosztály. A szép kiállítású könyv **Temploablak** címmel jelent meg. Szerkesztői ökonomikus dokumentumnak szánták: „minden felekezeti egységet képviselő kerülvé — olvasunk az előszóban —, csupán tartalmi és formai szempontok szerint a magyar költészet egészére kiterjedő gyűjteményt akarunk adni. Református költők művel mellett bőven találhatók benne evangélikus és katolikus költők alkotásai is”. Egyetemes igényű válogatás hát ez, s aki a költészet nagy szenvedőinek világába akar leszállni, az is sokat meríthet belőle, hisz Ady istenes versei — melyekből bőveges és jó válogatás található itt — tépett, zaklatott lélek szóltárai, de aki a fenségesen szárnyaló, éterien tiszta költészet világát érzi közel magához, az is sokat kaphat például Aprily Lajos (külön öröm ily sok verset olvasni e kitűnő költőtől) műveiből. S ugyanilyen örömmel olvassuk a a kötetben Berde Mária, Dsidá Jenő vagy a fiatalabak költeményeit, melyek mind azt bizonyítják, hogy Isten és ember viszonya ilyen vagy olyan vonatkozásban, de olyan költői archetipus, amely minden korban újra és újra visszatér és különböző alakváltozataiban mindig az igazi művészet üzenetét is hozza. Néhány finom ízléssel megválasztott műfordítás is szerepel a Temploablakban. A költészet barátaiban bizonyára meglepetéssel olvassák majd Kodolányi János finn fordítását. De nemcsak a költészet ismerőinek és kedvelőinek szerez örömet e gyűjtemény, hanem mindazoknak, akik a művészeteket a lélek gazdagítási lehetőségének tekintik.

A költők, írók, zenészek, festők között is sokan vannak, akik művészetüket az

„emberi teljesség” szolgálatába állítva segítenek a lélek értékeinek kibontakoztatásában. Már címvasztásával is jelképes **Tamás Attila: Irodalom és emberi teljesség-e** (Szépirodalmi) mely az utóbbi idő egyik jelentős tanulmánykötete. Széles látókörű irodalomtudós-munkája e mű, amely elsősorban nem szakmai felkészültségével ragad meg, hanem a teljességre figyelő igényével. Hadd hívjuk föl külön is olvasóink figyelmét a kötetben található Pilinszky-verselemzésre, Rónay György **Az esti gyors** és Mándy Iván **A pálya szélen** című regényeinek elfogulatlan, kitűnő méltatására.

Képes Géza ugyan **Csigaház** (Magvető) címmel jelentette meg új verseskötetét, annak példázataul, hogy belefáradva az életbe, a csapásokba, inkább a maga világát építi tovább. Valójában azonban épp ellenkezőleg: egy mindig másokra is figyelő, másokért is tenni akaró magatartás paradigmája ez a szép és tanulságos gyűjtemény. Ugyancsak a Magvető adta ki Czakov Gábor **Indulatos jelentéseit**, melyek nagy részt már folyóiratokban napvilágot láttak. A fiatal író szociográfiai riportjai társadalmunk akut problémáit világítanak rá (a kedvezőtlen lakásviszonyok, húszévesek erkölce, miért nem kell a gyermek?, stb.), hol a felelősségérzet szenvedélyével, hol a dokumentáció hűvös tárgyilagosságával.

A Gondolat Könyvkiadó két érdekes könyvet kínál: **A Macseret Film és valóság** c. esszéköteté egyrészt a filmábrázolás és a dokumentálás esztétikai kérdéseit feszegeti, másrészt bevezet a gondolat képi megfogalmazásának problematikájába. Különösen film-elemzéseik érdemelnek fokozott figyelmet. **Henri Perouchot Van Gogh élete** c. esszé-regénye a tragikus sorsú festő pályaképét rajzolja meg művészettörténeti és emberi hitellel. Nagy élmény.

Az irodalomnak, kivált a romantikus ihletű költészetnek kedvelt jelképe az öreg-állás motívuma. A költő áll csak a vártán, s körülhordozza figyelő-óvó tekintetét a rábizottakon, akikért és akik helyett énekel. Ez a szép jelkép — melyet reveláló erővel idéz fel újra **Ilyés Gyula** a Kortárs augusztusi számában között három versében — voltaképp a keresztény

életnek is jelképe, s valóságos tartalma is kell hogy legyen. Ha mindenki ilyen másokért is tenni tudó és akaró gesztussal áll a maga választotta vagy a társai kiszabta örhelyén, bizonyára beteljesedik az **Orkődök** című vers záró képe: „Adtak — adhatnak — biztató jelet / -nos, bizakodót inkább — / innen-onnan is állhatatos örkődök / s úgy tetszethetik a többieknek, / hogy csak még magasabbra, még / távolság-alazóbb csúcsokra kell fölérnem / mulandóságából zord emberi fajunknak / és megkönnyebűlnék a redők, meg / a tövis-koronák az ősz homlokokon”.

A magyar nyelv és a magyarság-tudat őrzésének gondolata volt a Szombat-helyen július végén, augusztus elején megtartott **Anyanyelvi hét** egyik vezéreszméje. Nyilvánvaló, hogy a világ legkülönfélébb tájaira szétszóródott magyarokban leküzdhetetlen és nagy nosztalgia él az anyanyelv iránt, s e vágyakozásukat igyekezett kielégíteni az a sokoldalú és színvonalas program, melynek során jó néhány sor lehetőség nyílt a párbeszédre, az eszmék és eszmények konfrontálására is. A sok jelentős és értékes eszmecsere közül hadd idézzük azt a kerekasztal-beszélgetést, melyet **Béládi Miklós** és **Czine Mihály** vezetett a külföldi magyar nyelvű irodalomról. Béládi kitűnő tájékoztató előadásában a katolikus irodalomról is szót néhány szót. Kiemelte ennek humanista töltését és általános emberi megértésre való törekvését. Mint egy-egy magatartás, irodalmi irány jellegzetes képviselőjéről szolt **Békés Gellér**től, **Szabó Ferenc**ről, **Rezek Román**ról és **Tűz Tamás**ról.

A Gondolat Könyvkiadó újdonságai közül érdemes megemlítenünk a magyarul barátság mintegy ezer évet feldolgozó úttörő munkát, **Kovács Endre** történés **Magyarok és lengyelek a történelem sodrában** c. könyvét, **A római jog világába** bevezető szemelvény-gyűjteményt, **J. K. Brierley Biológia és társadalmi válság** c. művét, mely az emberi öröklődés kérdéseit, a generációs elmentéket, valamint az idegenszert és magatartás problematikáját tárgyalja. **Leo Löwenthal Irodalom és társadalom** c. könyve a tömegkultúra történetének, a művészet közönségátadásának kissé vázlatos, de érdekes elemzése.

A Vigilia a nagyvilágban

A Philadelphiiában (USA) megjelenő *Journal of Ecumenical Studies* 1973. évi 2. száma ismerteti a Vigilia 1972 szeptemberi számából Nemeskürty István (Ferencsek és világi papok az 1514-es parasztháborúban) és Bellér Béla (A Dózsa-parasztháború és az egyházi történetírás) tanulmányát.

A CSEO *dokumentazione* (Bologna) 1973 júniusi száma közli Beney Zsuzsának lapunk júniusi számában megjelent „Salve Regina” c. írását Weöres Sándor azonos című költeményéről.

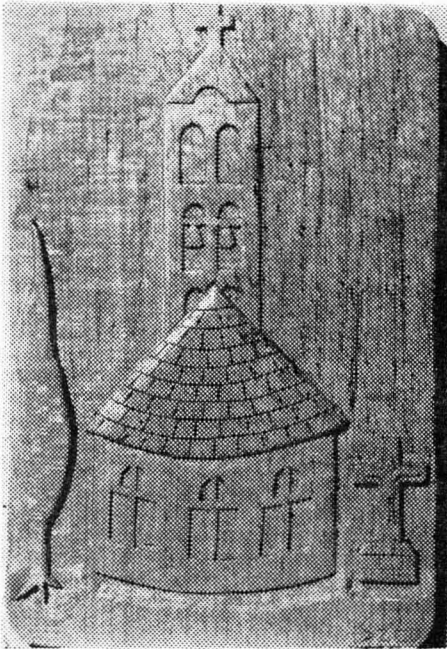
Az *Ötágú síp* című új, magyar nyelvű, Amerikában — Nagy Károly, Hamza András és Makkai Ádám szerkesztésében — kiadott irodalmi folyóirat első (1973 áprilisi) száma a Külföldi magyar tanítás rovatában cikket közöl Nagy Károly tollából, mely ismerteti Makkai Ádámnak és Puskás Júliának a Vigiliában 1972 augusztusában és 1971 júliusában megjelent tanulmányát az amerikai magyarok történeti, nyelvi és honosodási problémáiról.

A Leuvenben (Belgium) kiadott *Documentation sur L'Europe Centrale* című negyedéves folyóirat ez évi 2. száma ismerteti Hegyi Bélának az Új Ember, a Vigilia és a Teológia hasábjain megjelent, vallásszociológiával kapcsolatos cikkeit és a fiatalok körében folytatott véleménykutató vizsgálatait.

Magyar Gábor: *Az apostol* (tollrajz)

*

Szép Gyula: *Körtemplom* (fafaragás)

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 5,00 US dollars

SOMMAIRE

Monika Kis: Thérèse, la Sainte de l'âge atomique — *Thérèse de Lisieux*: Choix du Manuscrit „C” — *L'évêque József Kacziba*: Le souvenir de Lajos Harsányi — *László Rónay*: Lajos Harsányi et la poésie lyrique du siècle — *Lajos Harsányi*: Autoportrait. (Détails de son autobiographie) — *Gyula Prokopp*: Arnold Ipolyi — *István Bogdán*: Le Maître de la Typographie. Miklós Tótfalusi Kis — *József Gerlei*: Dolorosa (nouvelle) — Poèmes de *György Rónay* de *Imre Simonyi* et de *Károly Endre*. LA FÉLICITATION DE GYÖRGY RÓNAY lors de son 60e anniversaire, avec des contributions de *Ferenc Magyar*, *Endre Illés*, *István Vas*, *Miklós Borsos* (Illustrations d'une poème de György Rónay „Vie spirituelle à deux”), *Sándor Weöres*, *Péter Vasadi* et de *Béla Hegyi*.

LE SOUVENIR DE LAJOS HARSÁNYI par l'évêque József Kacziba

Lajos Harsányi, né le 29 septembre 1883, acheva sa vie et sa carrière du poète riche en succès à l'âge de 76 ans. Il mourut le 2 novembre 1959 comme chanoine du chapitre de Győr. Il fut enseveli dans la crypte de la cathédrale. Après sa mort, *Sándor Sík*, son collègue-poète et son bon ami écrit son nécrologe pour VIGILIA lequel était en même temps un appel: „Il est temps de tracer toute sa carrière, d'apprécier et mettre en relief les riches valeurs de son oeuvre poétique, d'indiquer son rôle de pionnier dans la poésie catholique de ce siècle et sa place qu'il a mérité dans la littérature hongroise puisque son nom est déjà devenu historique.”

György Rónay était le premier à suivre cet appel, en faisant publier un choix des poèmes de Harsányi en 1969, sous le titre „Musique de Tour”. Son étude somnante, riche en détails biographiques et très qualifiée, assura au poète une place prominente dans la littérature catholique hongroise. Parfaitement d'accord avec lui, nous l'apprécions toujours comme le poète chantant les valeurs humaines éternelles, et qui retenait le mieux l'atmosphère poétique de Fertő, de Humság et de la région de Rába, ne cessant pas de continuer et d'achever ses activités enthousiastes de pionnier de la littérature catholique au début de ce siècle. La figure de Harsányi s'excelle dignement parmi les écrivains catholiques, surtout parmi les prêtres-poètes. Si jamais l'histoire spirituelle hongroise du début du siècle sera écrite, son oeuvre n'y doit pas nullement être négligée.

Son influence sur notre poésie religieuse et ses succès sautent d'autant plus aux yeux, si nous considérons le temps où il débuta. C'était la période où l'évêque Prohászka et ses collaborateurs voulaient éveiller le catholicisme endormi qui était toujours empreint de l'esprit joséfiniste et janséniste. Le premier a rendu libérale la vie religieuse, l'autre l'a raidie. Malgré qu'il y avaient déjà des phénomènes isolés dans la littérature religieuse, on ne pouvait pas encore parler d'une littérature catholique consciente (comme elle existait p. e. dans les années trente). Il est évident que dans cette atmosphère indifférente le premier volume de Harsányi (quoique non sans aucune imperfection) s'est fait remarquer et fut signifiant: le volume „Sur de nouvelles eaux” aussi. *Károly Erdős*, le directeur de la Société-St.-Etienne remarqua: Je suis convaincu qu'il s'agit d'un vrai poète qui l'est davantage que ceux qui se disent bruyamment des poètes catholiques. Un grand nombre d'enthousiastes ne cessait donc pas de le prier d'écrire des poèmes pour augmenter le niveau des fêtes de diverses unions catholiques. *Árpád Nietsch* a prédit que „La direction nouvelle de Harsányi attirera bientôt beaucoup d'imitateurs dans la littérature catholique.” Cette prophétie se réalisa, non pas par une imitation factice (puisque tous les poètes qui le suivaient ont trouvé leur propre voix), mais plutôt par l'influence faite sur ses collègues et sur la génération succédante.

De nouveaux succès s'ajoutèrent aux premiers. Depuis du volume „Le parent du Roi-Soleil” un nombre toujours croissant des lecteurs attendait ses volumes. Sa trilogie préférée: „Hagia Sophia”, „De profundis” et „Ballade d'au-delà”, ensuite „Mi Cha El”, fut la lecture de beaucoup. „De profundis” a d'ailleurs été destiné pour être un livre de prière.

Ses succès publics joignirent à ses succès littéraires. Dans les années trente il n'y avait guère une fête catholique où il n'aurait pas participé. D'ordinaire ce fut lui-même qui récita ses poèmes tout comme ses collègues-prêtres: László Mécs et Sándor Sík. Malgré qu'un certain lyrisme lui était propre, il faisait un grand effet même avec ses poèmes d'inspiration prophétique, quelques uns contenant des problèmes de son temps (hantés surtout par les pressentiments de la guerre). En déclamant ses poèmes, son timbre un peu monotone doucement rehaussait les vers.

Sans doute, sa poésie touchée par le goût du temps, fut impressionnée par „NYUGAT”. Ses poèmes religieux sont les fruits du symbolisme. Il préférait surtout le symbolisme liturgique, quelques fois aux traits baroques, décoré surtout par les motifs de l'Art Nouveau tellement favorisé dans cette période. Il ne désirait guère de donner un enseignement, mais de révéler plutôt les impressions pieuses de son âme ardente afin que ce contact ébranlât, enflammât le lecteur. La poésie de Harsányi est sincère, sans être pathétique comme il était sincère dans ses manifestations autobiographiques. Il est possible que le lecteur d'aujourd'hui s'adresse à ses livres avec d'autres exigences théologiques et littéraires, mais il est sûr que Harsányi ajouta un surplus et une valeur impérissable à la littérature hongroise en général, et surtout à la littérature catholique.

Il était en bons termes avec Mgr. Kálmán Papp, évêque de Győr, grand expert et ami de la littérature. Une petite anecdote caractérise bien l'humour du poète et leur amitié: il dédia la volume „De profundis” avec les mots suivants: „Cher Kálmán, — je te prie d'accepter mon neuf volume. J'aimerais cependant que par punition, tu ne t'en remercie qu'après l'avoir lu.” Ces mots sincères expriment d'une part le désir de chaque poète de se communiquer et d'être lu, d'autre part le désir des lecteurs de lire davantage sur et de leur cher poète.

INHALT

Monika Kis: Theresia, die Heilige des Atomzeitalters — *Die Heilige Theresia von Lisieux*: Auswahl aus dem Manuskript „C” — *Bischof József Kacziba*: Zum Andenken an Lajos Harsányi — *László Rónay*: Lajos Harsányi und die ungarische Lyrik unseres Jahrhunderts — *Lajos Harsányi*: Selbstporträt; Auszüge aus einer Autobiographie — *Gyula Prokopp*: Arnold Ipolyi — *István Bogdán*: Der Meister der Buchstaben; *Miklós Tótfalusi Kis* — Eine Erzählung von *József Gerlei* — Gedichte von *György Rónay*, *Imre Simonyi* und *Károly Endre*.

BEGRÜSSUNG DES SECHZIGJÄHRIGEN GYÖRGY RÓNAY mit Beiträgen von *Ferenc Magyar*, *Endre Illés*, *István Vas*, *Sándor Weöres*, *Péter Vasadi*, *Béla Hegyi* und *Miklós Borsos*.

ZUM ANDENKEN AN LAJOS HARSÁNYI vom Bischof József Kacziba

Am 29. September 1883 ist er geboren. Und im Alter von 76 Jahren beendete er seine dichterische Laufbahn und ein erfolgreiches Leben. Als Chorberr des Domkapitels von Győr starb er am 2. November 1959. Seine sterblichen Reste ruhen in der Gruft der Kathedrale von Győr. Dieses Jahr wäre er rund 90 Jahre alt. Als er starb nahm Sándor Sík, der Dichter-Berufskamerad und guter Freund von ihm Abschied auf den Spalten der Vigilia. Der von ihm geschriebene Nekrolog war gleichzeitig ein Aufruf: „Es ist die Zeit gekommen seine ganze Laufbahn aufzuzeichnen, das Reichtum seiner Poesie abzuwiegen und seine führende Rolle in der katholischen Dichtung unseres Jahrhunderts sowie seinen Platz in der gesamten ungarischen Literatur festzustellen; sein Name gehört ja doch schon zu der Literaturgeschichte.”

György Rónay war der erste der diesem Aufruf Folge leistete als er im Jahre 1969 eine Auswahl aus den Gedichten des Dichters unter dem Titel *Toronyzene* (Turmmusik) erscheinen liess. Sein Einführungs-Essay den er zu dem Band schrieb, sichert Lajos Harsányi eine vornehme Position in der ungarischen katholischen Literatur. Wir halten ihn alle als einen edlen Sänger der ewigen menschlichen Werte in Evidenz, als den Dichter der am authentischsten die Stimmung der

Landschaft zwischen Neusiedlersee und Raba verewigte und als einer Pionier der katholischen Literatur am Anfang des Jahrhunderts. Die Gestalt von Harsányi ist eine bedeutende und charakteristische Erscheinung zwischen den katholischen Schriftstellern und besonders unter den Priesterdichtern. Sollte jemand den geistigen Horizont Ungarns am Anfang des XX. Jahrhunderts beschreiben, so kann er sein Lebenswerk nicht übergehn.

Seine Wirkung auf die religiöse Dichtung und auch seine dichterischen Erfolge können wir nur dann richtig verstehen, wenn wir das Zeitalter in dem er auftritt, in Betracht ziehen. Es war die Zeit als Prohászka und sein Nachfolger den Katholizismus erwecken wollten. Das religiöse Leben am Anfang des Jahrhunderts trug noch sehr stark die Zeichen des Josephinismus und Jansenismus. Der eine liberalisierte das religiöse Leben, der andere versteifte es. Es gab isolierte Erscheinungen auf dem Gebiet der religiösen Literatur aber von einer organischen katholischen Literatur (wie z. B. in den dreissiger Jahren) war noch keine Rede. Es ist verständlich, dass in dieser Atmosphäre schon der erste Harsányi-Band: *Új vizeken* (Auf neuen Gewässern) grosses Aufsehen erregte. Károly Erdősi, der damalige Direktor der Szent István Gesellschaft schrieb über diesen Band: „Ich bin überzeugt, dass diese Gedichte von einem echten Dichter stammen, der hundertmal eher Dichter ist, als jene die überall erscheinen und sich mit grossem Mund als katholische Dichter erklären“. Und ein anderer Kritiker, Árpád Nitsch prophezeite, dass „die neue Richtung von Harsányi alsbald viele Nachfolger in der katholischen Dichtung aufzeigen wird“. Diese Voraussage bewehrte sich, nicht in dem Sinne, dass man ihn nachgeahmt hätte (es haben doch alle Dichter, die ihn folgten ihre eigene Stimme gefunden), sondern so, dass er auf die Zeitgenossen und auf die nachfolgende Dichtergeneration anspornend wirkte.

Den erfolgreichen Anfang folgten neue Erfolge. Der zweite und reifere Band *A napkirály rokona* (Ein Verwandter des Sonnenkönigs) vervielfachte die Zahl seiner Leser. Man erwartete mit wachsendem Interesse die neuen Bände von ihm. Seine Lieblings-Trilogie: *Hagia Sophia*, *De profundis*, und *Túlvilági ballada* (Ballade des Jenseits) sowie der *Mi Cha El*, wurden für viele eine geistige Lektüre. *De profundis* war übrigens selbst von dem Dichter als Gebetbuch gedacht.

Neben den literarischen Erfolgen hatte er auch persönliche Erfolgsergebnisse. In den dreissiger Jahren gab es beinahe keine grössere katholische festliche Veranstaltung wo er nicht zu Wort kam. Meistens liess er selbst seine Gedichte vor, zusammen mit den zwei andern Priesterdichtern László Mécs und Sándor Sík. Obwohl zu seinem Charakter eher eine sanftmütige Lyrik passte, am Ende der dreissiger Jahren übte er grosse Wirkung auch mit seinen prophetischen und auf die Probleme des Zeitalters reagierenden (und besonders auf den Schrecken des Krieges hinweisenden) Gedichte aus. Sein bischen monotoner und eigenartiger Tonfall passte sehr gut zu diesen Gedichten.

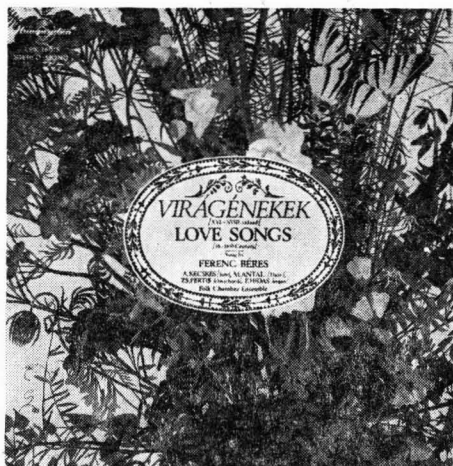
Seine Dichtung trägt die Note seines Zeitalters. Als Dichter stand er unter dem Einfluss der Zeitschrift *Nyugat*. Der Symbolismus hatte einen breiten Platz in seinen religiösen Gedichten. Er liebte besonders den liturgischen Symbolismus. Oft gebraucht er die ornamentalen Elemente des Zeitalters des Jugendstils. Man sieht bei ihm auch die Einwirkung des Barocks. All dies ist aber bei ihm kein falscher Pathos, sondern eine aufrichtige Begeisterung. In seinen Gedichten will er keine Lehre geben sondern eher das religiöse Erlebnis aufflammen lassen und so dem Leser überreichen, damit dieses Erlebnis auch in ihm neu aufglühe. Die Poesie von Harsányi ist trotz allem Pathos eine aufrichtige Dichtung, wie er auch in seinen autobiografischen Aufzeichnungen aufrichtig ist. Es mag sein, dass der heutige Leser schon aus einem anderen theologischen und literarischen Anspruch ausgehend seine Bücher in die Hand nimmt, aber sicher ist, dass Harsányi in seiner Zeit etwas Mehr brachte und neue Werte für die katholische Literatur und damit auch für die ungarische Literatur entdeckte.

Der Dichter war in guter Freundschaft mit dem literaturliebenden Bischof von Győr, namens Kálmán Papp. Kennzeichnend für ihre Freundschaft und für den Humor des Dichters ist die Dedikation die er in den Band *De profundis* schrieb: „Lieber Kálmán! Empfange herzlich das Exemplar meines neuen Buches. Ich möchte aber, dass du es nur dann bedankst, wenn du es schon gelesen hast. Das soll deine Strafe sein!“ Diese aufrichtigen Worte bringen klar zum Ausdruck, dass jeder Dichter den Wunsch hat sich zu vermitteln und das er gelesen wird. Während der Wunsch der Leserschaft ist, von und über ihren geliebten Dichter lesen zu können.

BAROKK MUZSIKA HUNGAROTON LEMEZEKEN

A. VIVALDI: HAT concerto
I solisti di Milano
vez.: Angelo Ephrikian
Ára: 60,— Ft

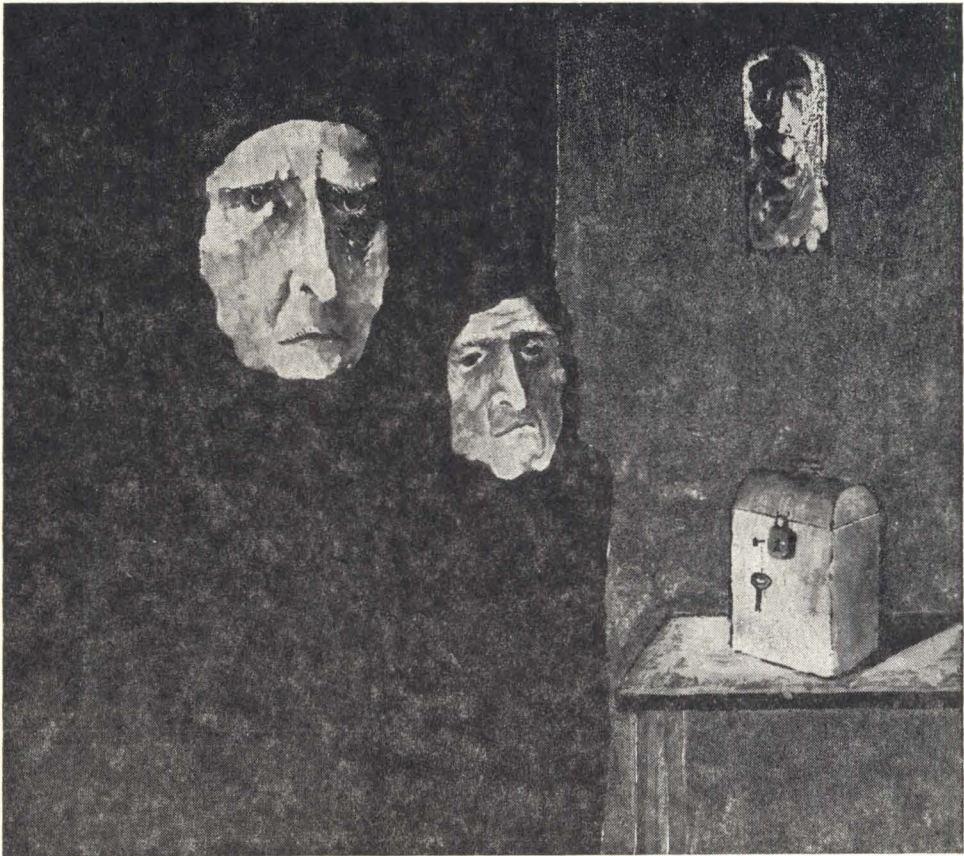
VIRÁGÉNEK (XVI-XVIII. század)
Béres Ferenc (ének)
Kecskés András (lant)
Antal Mátyás (fuvola)
Petris Zsuzsa (klavikord)
Hidas Frigyes (orgona)
Népi Kamaragyűttes
Ára: 60,— Ft

HÄNDEL: Vízzene
Liszt Ferenc Kamarazenekar
vez.: Sándor Frigyes
Ára: 60,— Ft

J. S. Bach: A fúga művészete
Liszt Ferenc Kamarazenekar
vez.: Sándor Frigyes
Ára: 60,— Ft

Az örökség vámszedője
Nagy András munkája